G. K. CHESTERTON

CO JE ŠPATNÉHO NA SVĚTĚ

LADISLAV KUNCÍŘ PRAHA

G. K. CHESTERTON

CO JE ŠPATNÉHO NA SVĚTĚ

*

Ladislav Kuncíř v Praze

1925

VĚNOVÁNÍ

F. G. C. MASTERMANOVI,

poslanci.

Drahý Karle!

Nazval jsem původně tuto knihu „Co jest nepravého", a bylo by to uspokojilo tvou sardonickou povahu, kdybys byl viděl množství společenských nedorozumění, jež z užívání jejího titulu vzniklo. Leckterá krotká dámská návštěvnice otvírala oči, když jsem náhodou prohodil, „že jsem dnes dopoledne dělal, Co je nepravého". A jeden duchovní sebou docela na židli prudce škubl, když jsem mu řekl, že musím odběhnouti nahoru a dělat, Co je nepravého, že však ve chvilince budu nazpět. Nemohu se přesně dohádnouti, z jaké tajné neřesti mne mlčky vinili, vím však, z čeho se viním sám; a to jest, že jsem napsal velmi beztvárnou a nedostatečnou knihu, knihu, úplně nehodnou, aby byla věnována tobě. — Se stanoviska literárního není pochyby, že tato kniha jest právě to, co jest nepravého.

Snad se zdá rafinovanou drzostí věnovati skladbu tak fantastickou tomu, jenž v Anglii zaznamenal dvě nebo tři opravdu působivé vise rozvířených milionů. Ty jsi jediný člověk na světě, jenž dovede mapu Anglie zaplniti rušným životem; výkon nanejvýše hrůzný a záviděníhodný. Nač tě tedy obtěžuji knihou, jež i když dosáhne svého účelu (což je ukrutně nepravděpodobné), může býti jen hřmivým tryskem teorie?

Nuže, činím to z části proto, že, jak si myslím, vám politikům pranic nevadí několik nepohodlných ideálů; avšak ještě více proto, že v ní poznáš ty četné spory, jež jsme spolu měli; ty spory, jichž ani nejob-

divuhodnější dámy na dlouho nesnesou. A snad se mnou uznáš, že nitku kamarádství a konversace třeba ochrániti, protože jest tak frivolní. Musí býti pokládána za posvátnou, nesmí býti přetržena, poněvadž nestojí za to, aby byla znovu navazována. Právě proto, že kontroverse jsou marné, musí je lidé — míním muže — bráti vážně; neboť kdy zase (jak jsme přesvědčeni) budeme spolu míti tak rozkošnou neshodu, dokud nepřijde rozvrat soudného dne? Avšak nejvíce ti ji věnuji proto, že jest na světě nejen kamaradáství, nýbrž něco docela různého, co se zove přátelství; shoda pod všemi neshodami a nitka, jež, kéž Bůh dá, se nikdy nepřetrhne.

Tvůj vždy oddaný

G. K. CHESTERTON.

ČÁST I.

ČLOVĚK BEZ DOMOVA.

I.

Lékařský omyl.

Každá moderní sociální studie má tvar, jenž je poněkud ostře vymezen. Zpravidla začíná rozborem, statistikou, populačními tabulkami, úbytkem zločinnosti u independentů, vzrůstem hysterie u strážníků a podobnými zjištěnými údaji; končívá kapitolou, jež se obyčejně nazývá „Lék". Lze přičítati téměř úplně na vrub této pečlivé, spolehlivé a vědecké metody, že lék nebývá nikdy nalezen. Neboť takový postup, totiž lékařská otázka a odpověď, jest chyba; první veliká chyba sociologie. Říká se jí vždy, že třeba zjistiti chorobu, než se nalezne lék. Avšak celá definice a důstojnost člověka vyžaduje, že v sociologii musíme vlastně najíti lék dříve, než najdeme chorobu.

Tento klam je jedním z padesáti klamů, jež vznikají z moderní posedlosti po biologických nebo tělesných příměrech. Zrovna tak pohodlně se mluví o sociálním organismu jako o britském lvu. Avšak Britanie jest stejně málo organismem jako lvem. V té chvíli, kdy začneme národu dávati jednotnost, a jednoduchost živočicha, začínáme mysliti fantasticky. Protože každý člověk jest dvounožec, padesát lidí netvoří stonožce. To zavinilo na příklad ten křiklavý nesmysl, že neustále mluvíme o "mladých národech" a "umírajících národech", jako kdyby národ měl pevnou a fysickou délku životní. Tak se říká, že Španělsko jest v posledním údobí staroby; stejným právem by se mohlo říci, že Španělsku vypadávají všechny zuby. Nebo se říká, že v Kanadě musí brzy vzniknouti vlastní literatura; což jest, jako by se řeklo, že Kanadě by brzy měly pučeti

vousy. Národy se skládají z lidí; první pokolení může býti schátralé, nebo desetitisíce mohou býti zdatné. Podobně jest užíváno tohoto klamu lidmi, kteří ve vyrůstající velikosti národních držav spatřují prostý vzrůst moudrosti a síly a přízně u Boha a u lidí. Takoví lidé věru ani plně nepostihli důmyslnost obdoby s lidským tělem. Neptají se, zda to jest vzrůst říše v mládí nebo jenom tučnění v stáří. Avšak ze všech příkladů omylů, jež vznikají z této fysické záliby, nejhorší jest omyl, jejž máme před sebou: zvyk vyličovati do dna sociální neduh a pak předkládati sociální lék.

Mluvíme skutečně nejprve o chorobě v případě tělesné poruchy a to má výtečnou příčinu. Neboť třebaže mohou býti pochybnosti o způsobu, jakým se tělo porouchalo, není vůbec pochybností o formě, v jakou by mělo býti znovu zřízeno. Žadný lékař si neumiňuje sestaviti nový druh člověka s novým umístěním očí nebo údů. Z nutnosti snad nemocnice pošle domů člověka s jednou nohou, avšak nepošle ho domů (u tvořivém zanícení) majícího o jednu nohu více. Lékařská věda jest spokojena s normálním lidským tělem, a jedině hledí, aby je znovu zřídila.

Avšak sociální věda není nikterak spokojena s normální lidskou duší; má na skladě všeliké druhy smyšlených duší. Člověk, jakožto sociální idealista, často říká: „Už se mi omrzelo býti puritánem; chci býti pohanem," nebo „Za touto temnou zkušební dobou individualismu vidím zářící ráj kolektivismu." U tělesných neduhů však není takových rozdílů, co se týče konečného ideálu. Nemocný chininu může potřebovati a nemusí; jistě však potřebuje zdraví. Nikdo neříká: „Už se mi omrzelo toto bolení hlavy; chci trochu bolení zubů," nebo: „Jediný prostředek proti této španělské chřipce je trochu německých osypek," nebo: „Za touto temnou zkušební dobou kataru vidím zářící ráj dny." Avšak u našich veřejných problémů tkví celá nesnáz právě v tom, že jedni

usilují o lék, který druzí pokládají za ještě horší neduh; nabízejí jako zdravý stav konečné poměry, jež by jiní nesmlouvavě nazvali stavem chorobným. — Pan Belloc kdysi řekl, že by se stejně nerad rozloučil s myšlenkou vlastnictví jako se svým chrupem; ale panu Shawovi vlastnictví není chrupem, nýbrž bolením zubů. Lord Milner se upřímně pokusil zavésti u nás německou výkonnost; a mnohým z nás by byly stejně vítanými německé osypky. Dr. Saleeby by ze srdce rád měl eugeniku; avšak já bych raději měl reumatism.

Toto jest zarážející a hlavní rys moderních sociálních úvah; že spor jest veden nejen prostě o nesnázích, nýbrž o cíli. Všichni se shodujeme, co jest zlo; měli bychom si však oči navzájem vyškrabati pro dobro. Všichni uznáváme, že líná šlechta je něco špatného. Žádným způsobem bychom však neuznali, že činná šlechta by byla něčím dobrým. Všichni se rozčilujeme na beznáboženské kněžstvo; avšak někteří z nás by se zbláznili hnusem nad náboženským kněžstvem. Kde-kdo jest rozhořčen, je-li naše armáda slabá, i lidé, kteří by byli rozhořčeni ještě více, kdyby byla silná. Sociální případ jest pravým opakem případu lékařského. Nerozcházíme se jako lékaři o přesné povaze choroby, shodujíce se o povaze zdraví. Naopak, všichni se shodujeme, že Anglie jest nezdravá, avšak polovina z nás by se na ni nechtěla podívati ve stavu, jejž by druhá polovina nazvala kvetoucím zdravím. Veřejné zlořády jsou tak nápadné a zhoubné, že všechny šlechetné lidi dohánějí k jakési umělé jednomyslnosti. Zapomínáme, že jsouce zajedno, co se týče zneužívání věcí, velmi se různíme v mínění o jejich správném používání. Pan Cadbury a já bychom se shodli, že hostinec je něco špatného. Avšak náš trapný osobní *fracas* by se odehrál právě před dobrým hostincem.

Tvrdím tudíž, že běžná sociologická metoda jest úplně marná: metoda, podle níž nízkou chudobu nejprve pitváme nebo prostituci katalogisujeme. Má-

me všichni nechuť k sprosté chudobě; bylo by však jinak, kdybychom počali uvažovati o samostatné a důstojné chudobě. Nikdo z nás neschvaluje prostituce; neschvalujeme však všichni čistoty. Jediný způsob, jak se má pojednávati o sociálních zlech, jest přistoupiti ihned k sociálnímu ideálu. Všem nám jest patrna národní šílenost, avšak co jest národní zdravý rozum? Nazval jsem tuto knihu „Co jest nepravého na světě?“, avšak titul poněkud divný se vztahuje pouze k jednomu bodu. Nepravé je to, že se neptáme, co jest pravého.

II.

Hledá se nepraktický muž.

Je znám filosofický žert, který má býti typem nekonečných a zbytečných hádek filosofů: míním žertovnou hádanku, co bylo první, zdali vejce nebo kuře. Nejsem tak jist, že je to docela bezvýznamná otázka, je-li jí náležitě rozuměno. Nemám důvodu, abych se tu pouštěl do hlubokých metafysických a theologických sporů, jichž debata o vejci a kuřeti jest sice frivolním, avšak velmi šťastným příkladem. Evoluční materialisty dosti vhodně představuje názor, že všechny věci pocházejí z vejce, z neurčitého a nestvůrného vaječného zárodku, jež se náhodou sneslo samo. Druhá nadpřirozená myšlenková škola (k níž se sám družím) by nebyla nedůstojně znázorněna v představě, že tento náš kulatý svět není ničím než vejcem, na němž sedí nějaký posvátný, nezplozený pták — mystická holubice proroků. Zde však se dovolávám hrůzyplné síly takového rozlišení k účelům mnohem skromnějším. Ať jest na začátku našeho duševního řetězu živý pták, či není, jest naprosto nutno, aby byl na konci našeho duševního řetězu. Pták jest věc, k níž třeba mířiti — nikoliv puškou, nýbrž životodárným kouzelným proutkem. Co jest podstatného pro naše správné myšlení, jest: že vejce a ptáka si ne-

smíme představovati jako stejněcenné kosmické zjevy, jež se střídavě vyskytují po věky. Nesmějí se státi pouhou šablonou pták-vejce, jako je šablona vejce-šíp. Jedno jest prostředkem, druhé je cílem; leží v různých duševních světech. Necháme-li složitosti lidské ranní tabule mimo zřetel, existuje vejce v podstatě proto, aby dalo vznik kuřeti. Avšak kuře není na světě jenom proto, aby dalo vznik jinému vejci. Může býti na světě také proto, aby se bavilo, velebilo Boha nebo dokonce vnukalo myšlenky nějakému francouzskému dramatikovi. Poněvadž je vědomým životem, má nebo může míti cenu samo o sobě. Naše moderní politika jest však plna lomozné zapomínavosti; zapomínavosti, že zrození tohoto šťastného a vědomého života jest přese všechno účelem všech složitostí a kompromisů. Nehovoříme o ničem jiném než o užitečných mužích a účinných institucích; to jest, myslíme, na kuřata pouze jako na věci, jež snesou zase další vejce. Místo abychom hleděli vychovati svého ideálního ptáka, orla Zevova, nebo labuť avonskou nebo jiného, jehož právě potřebujeme, hovoříme vesměs ve výrazech čerpaných z vývojového procesu a embrya. Vývojový proces sám se stává pochybným a dokonce i chorobným, je-li odloučen od svého božského účelu; jed vniká do embrya všeho; a z naší politiky jsou zkažená vejce.

Idealism prostě znamená pohlížeti na každou věc s její praktické podstaty. Idealism prostě znamená, že bychom měli pohlížeti na pohrabáč, pokud má vztah k prohrabobání dříve, než budeme uvažovati o jeho vhodnosti k bití ženy; že bychom se měli tázati, je-li vejce dosti dobré pro praktický chov drůbeže dříve, než rozhodneme, že vejce jest dosti špatné pro praktickou politiku. Avšak vím, že takové prazákladní úsilí o teorii (což však jest pouhé úsilí o cíl) člověka vystavuje lacinému naříčení, že šumaří, zatím co Řím hoří. Jistá škola, jejímž představitelem jest Lord Rosebary, se pokusila nahraditi mravní nebo sociální idey, jež dosud byly pohnutkami politi-

ky, všeobecnou soudržností a úplností v sociálním systému, jíž se dostalo přezdívky „účelnost". — Nejsem si docela jist, jaká je tajná nauka zmíněné sekty v té věci. Avšak pokud rozumím, znamená, že bychom o stroji měli zjistiti všechno vyjma, k čemu je. V našich dobách vznikla jistá neobyčejně zvláštní domněnka — domněnka, že když se něco nechce dařiti, potřebujeme praktického člověka. Mnohem spíše by bylo pravdou, že když se něco nedaří, potřebujeme nepraktického muže. Praktický člověk znamená muže zvyklého prosté denní praxi, způsobu, jakým věci obyčejně jdou. Když něco nechce jíti, musíte míti myslitele, muže, jenž má nějakou nauku, proč věci vůbec fungují. Jest nesprávné šumařiti, když Řím hoří; avšak jest docela správné studovati hydrauliku, když Řím hoří.

Je tudíž nutno zanechati svého denního agnoticismu a pokusiti se *rerum cognoscere causas*. Má-li váš aeroplán lehkou poruchu, zručný člověk ji může spraviti. Je-li však těžce nemocen, je mnohem pravděpodobnější, že bude třeba vyvléci nějakého roztržitého starého profesora s rozcuchanými bílými vlasy z jeho ústavu nebo laboratoře, aby zlo analysoval. Čím složitější zkáza, tím bělovlasejší a roztržitější bude teoretik, jehož bude zapotřebí, aby si s ní poradil; a v některých krajních případech nebude asi s to říci, co stroji chybí, nikdo jiný nežli muž (pravděpodobně blázen), jenž vaši vzducholoď vynalezl.

„Účelnost jest" ovšem marná pro týž důvod, pro nějž jsou marní „silní muži", „síla vůle" a nadčlověk. To jest, je marná proto, že jedná o činech teprve, když byly vykonány. Nemá filosofie pro příhody dříve, než se udají; nemá tudíž možnosti výběru. Čin může býti úspěšný nebo neúspěšný, teprve když jest hotov; má-li začíti, musí býti v teorii správný nebo nesprávný. Takového něco, jako je sázení na vítěze, není; neboť ještě není vítězem, na koho je sázeno. Není nic takového, jako je boj po boku ví-

těžné strany. Člověk bojuje, aby věděl, která strana bude vítězná. Stal-li se nějaký počin, byl ten počin účinný. Byl-li zavražděn člověk, byla vražda účinná. Tropické slunce jest účinné, že lidi činí línými jako lancashirský sekantský dílovedoucí, že je činí energickými. Maeterlinck jest tak účinný, když plní člověka zvláštní duchovní bázní jako je firma Crosse a Blackwell, že člověka plní marmeládou. Vše závisí na tom, čím chcete býti naplněni. Lord Rosebury, jenž jest moderní skeptik, pravděpodobně má raději duchovní bázeň. Já, jenž jsem pravověrným křesťanem, mám raději marmeládu. Avšak obojí jest účinné, když bylo uskutečněno; a neúčinné, dokud nebylo uskutečněno. Člověk, jenž myslí mnoho na úspěch, jest jistě nadmíru ospalý sentimentalista; neboť se neustále musí dívati zpátky. Má-li rád jenom vítězství, vždycky musí přijíti pozdě k bitvě. Pro muže činu není nic než idealism.

Nutnost přísného ideálu jest v našich nynějších anglických nesnázích daleko naléhavější a praktičtější než všechny okamžité plány nebo návrhy. Neboť dnešní zmatek zavinilo jakési všeobecné zapomenutí všeho toho, k čemu lidé původně směřovali. Nikdo si nežádá toho, po čem touží; každý si žádá toho, čeho myslí může dosáhnouti: Lidé brzy zapomínají, co člověk původně skutečně chtěl; a po úspěšném a silném politickém životě zapomíná i on sám. Všecko se pak zvrhá v pustou vřavu méně dobrého místo nejlepšího, v pandemonium pouhých *pis-aller*. Taková přizpůsobivost však nejenom že znemožňuje veškeru hrdinskou důslednost, nýbrž znemožňuje i každý vskutku praktický kompromis. — Střední vzdálenost mezi dvěma body lze nalézti, jsou-li oba dva body v klidu. Můžeme dosáhnouti dorozumění ve sporu mezi dvěma stranami, jež obě nemohou dosáhnouti, čeho si žádají; nemůžeme však, nechtějí-li nám vůbec ani říci, čeho si žádají. Restauratér by chtěl mnohem raději, aby každý zákazník učinil svou objednávku rychle, byť by si ob-

jednal i dušeného ibise nebo vařeného slona, než aby každý zákazník seděl hlavu v rukou ponořený v matematické odhady množství pokrmů, jež mohou býti po ruce. Většina nás hodně zkusila od jistého druhu dám, jež svou zvrácenou nesobeckostí působí více obtíží než sobečtí lidé; dám, které se téměř křikem domáhají neoblíbeného jídla nebo se derou o nejhorší místo. Většina nás zná strany nebo společnosti plné tohoto pěnivého hluku se sebepotlačováním. Z pohnutek mnohem nižších, než jsou pohnutky takových podivuhodných žen naši praktičtí politikové zabraňují poměrům, aby vybředly ze zmatku, týmiž pochybnostmi o svých skutečných požadavcích. Nic neznemožňuje dorozumění tolik, jako právě spleť malých ústupků. Na každé straně nás přivádějí ve zmatek politikové, kteří jsou pro světskou výchovu, myslí však, že práce pro ni jest beznadějná; kteří si přejí úplné prohibice, jsou však jisti, že by jí neměli žádati; kteří želí nucené školní výchovy, avšak odevzdaně v ní pokračují; nebo kteří si přejí rolnického vlastnictví, a proto hlasují pro něco jiného. Právě tento zmatený a tápavý oportunism překáží všemu. Kdyby naši politikové byli visionáři, dalo by se něco učiniti. Kdybychom se dožadovali něčeho abstraktního, mohli bychom dosáhnouti něčeho konkretního. Tak však nejen že jest nemožno dosáhnouti všeho, čeho si přejeme, nýbrž není možno dosáhnouti ani části, neboť to nikdo nedovede vyznačiti tak jasně jako mapu. Ta jasnost a dokonce tvrdost, jež byla při bývalých vyjednáváních, docela zmizela. Zapomínáme, že slovo „kompromis“ obsahuje kromě jiného strohé a zvučné slovo „promise“ (slib). Umírněnost není něco neurčitého; jest tak určitá jako dokonalost. Střední bod jest tak pevný, jako jest nejkrajnější bod.

Přinutí-li mne pirát, abych šel po prkně, darmo mu budu nabízeti jako rozumný kompromis, že půjdu po prkně až do přiměřené vzdálenosti. Mínění pirátovo a moje se liší právě o přiměřenou vzdále-

nost. Jest jemný, matematický zlomek vteřiny, kdy se prkno převáží a já spadnu do moře. Moje rozumnost končí právě před tím okamžikem; pirátova rozumnost se začíná právě po něm.

Avšak bod sám jest tak nesnadný jako každý geometrický diagram, tak abstraktní, jako kterékoliv theologické dogma.

III.

Nový pokrytec.

Avšak tato nová mlžinatá zbabělost způsobila, že bývalé anglické sjednávání kompromisů se stalo — marným. Lidé se začali děsiti zlepšení prostě proto, že jest dokonáno. Podle nich je to utopistické a revolucionářské, aby se opravdu stalo po něčí vůli, nebo aby se vůbec něco stalo a bylo vyřízeno. Kompromis kdysi znamenával, že půl bochníku chleba jest lepší než vůbec žádný chléb. U moderních státníků se věru zdá, že znamená, že půl bochníku jest lepší než celý bochník.

Jako příklad, jímž bych přiostřil svůj důkaz, uvedu jeden případ, naše neustálé návrhy výchovných zákonů. Dokázali jsme vskutku, že jsme vynalezli nový druh pokrytectví. Starý pokrytec, Tartuffe nebo Pecksniff, byl člověk, jehož cíle byly světské a praktické, on však tvrdil, že jsou náboženské. Nový pokrytec jest člověk, jehož cíle jsou vlastně náboženské, jenž však tvrdí, že jsou světské a praktické. Důstojný pán Brown, wesleyánský kněz, houževnatě vyhlašuje, že mu pranic nejde o víry, nýbrž jediné o výchovu; zatím však ve skutečnosti jeho duší zmítá nejdivočejší wesleyanism. Důstojný pán Smith, příslušník církve anglikánské, líbezně vysvětluje, že jedinou otázkou pro něj jest zdárnost a účelnost škol; kdežto ve skutečnosti v něm burácí všechny špatné vášně pastorské. Jest to zápas věr, jež nesou masku politik. Myslím, že tito důstojní pánové si křivdí.

Myslím, že jsou zbožnější, než chtějí přiznati. Theologie není vyhoštěna (jak se někteří domnívají) jako blud. Jest prostě zatajována jako hřích. Dr. Clifford si doopravdy přeje theologického ovzduší stejně jako Lord Halifax, jenže jest rozdílné. Kdyby Dr. Clifford jasně si žádal puritanismu a Lord Hallifax jasně si žádal katolicismu, něco by pro ně bylo lze učiniti. Doufám, že máme všichni dosti představivosti, abychom uznali důstojnost a odlišnost jiného náboženství jako třebas islamu nebo kultu Apollonova. Jsem plně ochoten vážiti si víry jiného; jest však žádáno příliš mnoho, abych si vážil také jeho pochybností, jeho světských rozpaků a smyšlenek, jeho politického kupčení a politických pláštíků. Většina nekonformistů, obdařená smyslem pro anglické dějiny, by mohla spatřovati něco poetického a národního v arcibiskupu canterburském jako arcibiskupu canterburském. Avšak když arcibiskup začne dělati rozumného anglického státníka, tu plným právem pociťují nevoli. Většina anglikánů mající porozumění pro odvahu a prostotu, by se mohla podivovati Dru Cliffordovi jako baptistickému duchovnímu. Avšak když řekne, že jest prostě jen občan, tu není možno, aby mu někdo věřil.

Stav věci jest však ještě podivnější, než bylo řečeno. Jediný důkaz, jenž kdysi býval uváděn pro naše neurčité bezvěrství, byl, že nás alespoň chrání proti fanatismu. Nečiní však ani toho. Naopak, budí a obnovuje fanatism se silou jemu docela vlastní. To jest tak podivné a zároveň tak pravdivé, že se doprošuji pozornosti čtenářovy s poněkud větší přesností.

Některým lidem se nelíbí slovo „*dogma*". Na štěstí jsou volni a jest pro ně jiná volba. Pro lidskou mysl jsou dvě věci a jedině dvě věci, dogma a předsudek. Středověk byl dobou rozumu, dobou doktriny. Náš věk jest při nejlepším dobou básnickou, dobou předsudku. Nauka, toť určitý bod; předsudek, toť směr. Nauka jest, že jest dovoleno jísti vola, kdežto člověk že nemá býti jeden. Že čehokoliv by mělo býti jede-

no co nejméně, toť předsudek, jenž se často také nazývá ideálem. Směr jest však vždycky fantastičtější než plán. Měl bych raději nejzastaralejší mapu cesty do Brightonu než všeobecný poukaz, že mám pořád jíti vlevo. Přímky, jež nejsou rovnoběžné, se konečně musí setkati; avšak křivky se mohou rozcházeti povždy. Dva milenci by mohli kráčeti podél hranic Francie a Německa, jeden po jedné a druhý po druhé straně, pokud by jim nebylo neurčitě řečeno, aby se drželi od sebe. A to jest výstižné podobenství účinků naší moderní neurčitosti, jež vede na bludné cesty a dělí od sebe lidi jakoby v mlhách.

Jest nejenom pravda, že víra jednotí lidi, dokonce i rozdíl víry jednotí lidi, — pokud rozdíl jest jasný. Hranice jednotí. Mnohý velikomyslný moslemín a zbytířský křižák jistě si byli mnohem bližší, protože oba byli dogmatiky, než někteří dva agnostikové bez domova, kteří sedí v lavici v páně Cambellově kapli. „Já pravím, že Bůh jest jeden" a „já pravím, že Bůh jest jeden, ale také trojí", toť počátek hodně svárlivého, mužného přátelství. Avšak naše doba by chtěla proměniti tyto víry ve směry. Trinitariánovi by řekla, aby se držel mnohosti jako takové (poněvadž prý to je podle jeho „temperamentu") a později by se vynořil se třemi sty třiatřiceti osobami v Trojici. Zatím by z moslemína učinila monistu: strašný intelektuální pád. Donutilo by to člověka, dříve zdravého, nejenom uznati, že jest jeden Bůh, že však není nikoho jiného. Až by každý z nich dosti dlouhou dobu následoval světýlka svého nosu (jako yak chrochtavý), objevili by se znovu; křesťan jako polytheista a moslemín jako panegoista, oba celí diví a mnohem více neschopni, aby si rozuměli než dříve.

Zrovna tak jest tomu s politikou. Naše politická nerozhodnost lidi dělí, netmelí je. Za jasného počasí půjdou lidé po okraji propasti; avšak vyhnou se jí na hony za mlhy. Tak může Tory jíti až k samému pokraji socialismu, *ví-li, co je socialism.* Je-li mu však řečeno, že socialismus jest duch, vznešené ovzduší,

ušlechtilý, nevymezitelný směr, nuže, tu se mu vyhne s cesty. A také docela správně. Člověk může čeliti tvrzení důkazem; avšak zdravá bigoterie jest jediný způsob, jímž možno čeliti směru. Bylo mi řečeno, japonský zápas spočívá ne v tom, že člověk náhle dorážÍ, nýbrž že náhle povoluje. Toť jeden z mnohých důvodů, proč nemám rád japonské kultury. Užívati ústupu jako zbraně, to jest ze všeho nejhorší duch východu. Jistě však není síly, s níž jest tak těžko bojovati, jako jest síla, již lze snadno přemoci; síla, jež vždycky ustoupí a pak se vrátí. Taková jest síla velikého neosobního předsudku, jež v tak mnohých bodech ovládá moderní svět. Proti ní není vůbec zbraně, kromě strohé a ocelové zdravosti, odhodlání neposlouchati hesel a nedati se nakaziti chorobami.

Zkrátka, rozumová lidská víra se v době předsudků musí obrniti předsudky, zrovna jako se obrnila logikou v době logiky. Avšak rozdíl mezi těmito dvěma duševními metodami jest zřetelný a neklamný. Podstata rozdílu jest tato: že předsudky se od sebe rozbíhají, kdežto víry jsou vždycky spolu v boji. Věřící do sebe narážejí; kdežto bigotní si jdou s cesty. Víra jest věc hromadná a dokonce její hříchy jsou družné. Předsudek jest věc docela soukromá a dokonce jeho snášelivost jest misanthropií. Tak tomu jest s našimi nynějšími názory. Nepletou se sobě do cesty; toryjské listy a radikální listy si neodpovídají; ignorují se. Pravá kontroverse, čestný sek a výpad před společným posluchačstvem, se stala znova v naší době něčím velmi vzácným. Neboť upřímný kontroversista jest především dobrý posluchač; poslouchá důkazy protivníkovy tak dychtivě, jako vyzvědač by poslouchal protivníkovy disposice. Avšak pokusíte-li se o opravdový spor s moderním listem protivné politické strany, shledáte, že mezi hrubostí a vytáčením se neuznává nic středního. Nedostanete jiné odpovědi než sprostých nadávek nebo mlčení. Moderní redaktor nesmí míti dychtivého ucha, jež se druží

s čestným jazykem. Může býti hluchý a mlčeti; a tomu se říká důstojnost; anebo může býti hluchý a dělati křik; a tomu se říká břitký žurnalism. V žádném případě není žádné kontroverse; neboť jediným cílem moderních stranických zápasníků jest upalovati z doslechu.

Jediným logickým lékem proti všemu tomu jest vztýčení ideálu člověka. Pojednávaje o něm, vynasnažím se býti co nejméně transcendentálním, pokud to jen lze srovnati s rozumem; postačí, řeknu-li že nemáme-li nějaké nauky o božskosti člověka, lze všechny zlořády omluviti, neboť vývoj je může změniti v řády. Vědeckému plutokratovi bude snadným tvrditi, že se lidstvo přizpůsobí jakýmkoliv poměrům, jež nyní pokládáme za špatné. Staří tyranové se dovolávali minulosti; noví tyranové se budou dovolávati budoucnosti. Vývoj vytvořil hlemýždě a sovu; vývoj může vytvořiti dělníka, jenž nepotřebuje více místa než slimák a více světla než sova. Zaměstnavatel nemusí dbáti, pošle-li Kafra pracovati pod zemi; stane se z něho brzy podzemní živočich, jako je krtek. Nemusí dbáti, pošle-li potápěče, aby v hlubinách moře zatajoval dech; stane se z něho brzy hlubinný živočich. Nemusí se starati, aby změnil poměry; poměry brzy změní lidi. Hlavu lze otlouci, aby se na ni hodil klobouk. Neurážejte otrokovi pouta; tlucte otroka, až zapomene pout. Proti všem těmto moderním hladkým důkazům pro útisk jest jenom jedna přiměřená odpověď, že totiž jest trvalý ideál lidství, jenž nesmí býti ani zatemňován ani ničen. Nejdůležitějším člověkem na zemi jest dokonalý člověk, jehož tu není. Křesťanské náboženství jasně vyslovilo konečnou zdravost naší duše hájíc ideu vtělené a lidské pravdy. Náš život a naše zákony se nesoudí podle boží vysokosti, nýbrž prostě podle lidské dokonalosti. Jak praví Aristoteles, měrou jest člověk. Jak praví Písmo, souditi živých i mrtvých bude Syn člověka.

Dogma tedy nepůsobí nesvárů; dogma spíše hojí

naše nesváry. Jest nutno se ptáti, byť sebe více zhruba, jaký jest abstraktní a ideální stav rodiny a státu, jenž by ukojil lidský hlad. Stane-li se však, že se ptáme, čeho potřebují normální lidé, čeho si žádají všichni národové, jaký jest ideál domu nebo cest neb pravidla nebo republiky nebo krále nebo kněžstva, tu se před námi vztyčí zvláštní a mrzutá obtíž, příznačná pro naši dobu; a musíme se na chvilku zastaviti a prozkoumati tu překážku.

IV.

Strach před minulostí.

Několik posledních desítiletí se vyznačuje zvláštním pěstováním romantiky budoucnosti. Zdá se, že jsme si umínili špatně rozuměti tomu, co se událo; a obracíme se s jakousi úlevou k hlásání toho, co se stane — což jest (jak se zdá) mnohem snazší. Moderní člověk již neschovává pamětí svého praděda; nýbrž se zabývá sepsáním podrobného a autoritativního životopisu svého pravnuka. Místo abychom se třásli před přízraky mrtvých, nízce se chvějeme před stínem nezrozeného nemluvněte. Tento duch je patrný všude, jde tak daleko, že stvořil jakousi budoucnostní romantiku. Sir Walter Scott stojí na prahu devatenáctého století jako představitel románu minulosti; pan H. G. Wells stojí na prahu dvacátého století jako představitel románu budoucnosti. Stará povídka, jak se očekávalo, začínala: „Za pozdního zimního večera bylo viděti dva jezdce..“ Nová povídka musí začínati: „Za pozdního zimního večera bude viděti dva aviatiky . . .“ — Toto hnutí není bez svých půvabných prvků; jest něco statečného, třebaže excentrického v pohledu na tolik lidí, kteří znovu vybojovávají bitvy, jež se ještě neudály; na lidi, v nichž ještě žhnou vzpomínky na zítřejší ráno. Člověk vyspělý nad svou dobu, toť do-

sti všední fráse. Doba vyspělá nad svou dobu, to jest opravdu trochu divné.

Avšak když po plné zásluze byl oceněn neškodný básnický prvek a hezká lidská perversita, jež tkví v té věci, bez rozpaků zde prohlásím, že tento kult budoucnosti jest nejenom slabost, nýbrž zbabělost naší doby. Toť vlastní zlo naší doby, že její bojovnost jest v jádře ulekaná; a jingoista zasluhuje pohrdání ne protože jest drzý, nýbrž že jest bázlivý. Důvod, proč moderní zbrojení nerozhojňují obrazotvornost jako zbrojení a erbovní znaky křižáckých výprav, nemá vůbec co činiti se zrakovou ošklivostí nebo krásou. Některé válečné lodi jsou krásné jako moře; a mnohé normanské zakřivené koráby byly ošklivé jako normanské nosy. Atmosférická ošklivost, jež obklopuje naši vědeckou válku, jest výronem zlé paniky, jež jest u jejího kořene. Útok křižáků byl pravý útok; útok za Bohem, divoká útěcha statečných. Útok moderních válečných výprav není vůbec útok. Jest to divoký útěk, ustupování, prchání před ďáblem, jenž dopadne nejzadnějšího. Nelze si představiti středověkého rytíře, jenž by mluvil o francouzských kopích stále delších přesně s týmž rozechvěným názvukem, s nímž mluvíme o stále větších německých lodích. Ba i požadavek, aby byly dvě mocnosti, je-li nutností, jest v jistém smyslu ponižující nutností. Nic neodcizilo leckterého šlechetného ducha podnikům říše tolik jako okolnost, že jsou vždycky vydávány za pokradmou nebo náhlou obranu proti světu chladně dravému a bázlivému. Tak na příklad nebyla burská válka tolik zabarvena vírou, že děláme něco pravého, jako vírou, že Burové a Němci pravděpodobně dělají něco nepravého; neboť (prý) nás vyhánějí k moři.

A tuto stejnou základní paniku, kterou cítím v naší honbě za vlasteneckým zbrojením, cítím také v naší honbě za visemi budoucí společnosti. Moderní duch jest hnán k budoucnosti jistým pocitem únavy, ne nesmíšeným s děsem, s nímž pohlíží na minulost.

Jest tlačen k příští době, abych užil přesných slov lidového úsloví, jest vždycky vmeten doprostřed příštího týdne. A osten, jenž jej takto chvatně pohání, není láska k budoucnosti. Budoucnost není, protože jest ještě budoucí. Spíše to jest strach z minulosti; strach nejenom ze zlého v minulosti, nýbrž také z dobrého v minulosti. Mozek klesá pod neunesitelnou ctností lidstva. Bylo tolik plamenných věr, jež nemůžeme vyznávati; tolik drsných heroismů, jichž nemůžeme napodobovati; tolik velkého úsilí o monumentální stavitelství nebo o vojenskou slávu, jež se nám zdá zároveň velebným a patetickým. Budoucnost jest útočištěm před divokým soupeřením s našimi předky. Starší generace a nikoliv mladší tlukou na naše dveře. Jest příjemno prchnouti, jak pravil Henley, do ulice „Časem", kde stojí hostinec „Nikdy". Jest milé hráti si s dětmi, zvláště s nenarozenými dětmi. Budoucnost jest prázdná zeď, na níž každý může napsati své jméno libovolně velikým písmem; minulost již nacházím pokrytu nečitelnou drápaninou jmen jako Plato, Isaiáš, Michel Angelo, Napoleon. Budoucnost mohu učiniti tak úzkou, jako jsem sám; minulost musí býti širokou a pohnutou jako jest lidstvo. A výsledek všeho vlastně jest, že lidé vynalézají nové ideály, poněvadž se neodvažují na staré ideály. Pohlížejí s nadšením kupředu, protože se bojí pohlížeti dozadu.

V dějinách však není převratu, jenž by nebyl návratem. Kromě mnoha jiného, jež mi činí povážlivým moderní zvyk upírati oči na budoucnost, není nic silnějšího než tohle: že všichni mužové v dějinách, kteří s budoucností opravdu něco vykonali, měli své zraky upřeny na minulost. Netřeba, abych se zmiňoval o renesanci, slovo samo mi dává za pravdu. Originalita Michel Angelova a Shakespearova se začala vykopávkami starých vás a rukopisů. Divokost básníků vznikla venkoncem z krotkosti starožitníků. Pak byla veliká středověká obroda vzpomínkou na římskou říši. Tak se reformace dívala zpátky na bi-

bli a biblické doby. Tak se moderní katolické hnutí dívalo zpátky na doby Otců. Avšak i ono moderní hnutí, které by mnozí rádi pokládali za nejanarchičtější ze všech, jest v tomto smyslu ze všech nejkonservativnější. Nikdy nebyla minulost lidmi více uctívána, než byla uctívána francouzskými revolucionáři. Vzývali malé republiky starověku s takovou naprostou důvěrou jako ten, jenž vzývá bohy. Sanskulotové věřili (jak jejich jméno naznačuje) v návrat k prostotě. Co nejzbožněji věřili v dalekou minulost; podle některých by mohla slouti mytickou minulostí. Z nějakého zvláštního důvodu musí takto člověk vždycky sázeti své ovocné stromy na hřbitově. Člověk může nalézti život jedině mezi mrtvými. Člověk jest zrůdný netvor, jenž nohy má postaveny kupředu a hlavu má obrácenou dozadu. Dovede udělati budoucnost bohatou a obrovskou, dokud myslí o minulosti. Chce-li mysliti na budoucnost na samu, zmenšuje se jeho duch ve špendlíkovou hlavičku slabostí, již někteří nazývají Nirvanou. Zítřejšek jest jako Gorgona; člověk ji musí vidět jen zrcadlenu v zářivém štítu minulosti. Vidí-li ji přímo, mění se v kámen. To bylo osudem všech těch, kteří opravdu viděli osud a budoucnost v jejich jasnosti a nevyhnutelnosti. Kalvinisté se svou dokonalou vírou v předurčení se proměnili v kámen. Moderní sociologičtí odborníci (se svou mučivou eugenikou) jsou proměněni v kámen. Jediný rozdíl jest, že Puritáni představují důstojné a eugenikové poněkud směšné sochy.

V minulosti je však jeden rys, jenž více než všechny ostatní dráždí a skličuje moderní lidi a ženě je k takové bezrysé budoucnosti. Míním jím ohromné ideály minulosti, nesplněné a někdy opuštěné. Pohled na tyto nádherné neúspěchy jest truchlivým pro neklidnou a poněkud chorobnou generaci; a zachovávají o nich zvláštní mlčení — někdy až bezohledné mlčení. Vylučují je úplně ze svých novin a téměř úplně ze svých dějepisných knih. Na příklad

vám často říkají (vychvalujíce příští věk), že jsme na cestě ke Spojeným státům evropským. Pečlivě však dbají, aby vám neřekli, že jsme na cestě od Spojených států evropských, že něco takového doslovně bylo za dob římských a v podstatě za dob středověkých. Nikdy neuznají, že nenávist mezi národy (již zovou barbarskou) jest skutečně něco nového, pouhá troska ideálu Svaté říše římské. Nebo dále vám říkají, že přijde veliká sociální revoluce, veliké vzbouření chudých proti bohatým, nikdy však do nás nechtějí vcepovati, že Francie podnikla ten velikolepý pokus bez pomoci a že my a celý svět jsme strpěli, aby byl udeptán a zapomenut. Pravím rozhodně, že v moderním písemnictví není nic tak význačného jako předpovědi takových ideálů v budoucnosti spojené s jejich ignorováním v minulosti. Každý se o tom může přesvědčiti sám. Přečtěte si kterýchkoliv třicet, čtyřicet stran nebo letáky zasazující se o mír v Evropě a podívejte se, kolik z nich chválí staré papeže anebo císaře, že udržovali v Evropě mír. Přečtěte si kteroukoliv náruč esejí a básní na oslavu sociální demokracie a podívejte se, kolik z nich chválí staré Jakobíny, kteří demokracii zbudovali a zemřeli pro ni. Tyto obrovské trosky jsou pro moderního člověka jenom ohromnou bolestí pro oči. Pohlíží zpět údolím minulosti a vidí perspektivu nádherných, avšak nedokončených měst. Jsou nedokončena ne vždycky pro rozbroje nebo náhodou, nýbrž často z vrtkavosti, duševní únavy a z choutky po cizích filosofiích. Nechali jsme nedokonány nejenom věci, jež bychom byli měli dokonati, nýbrž nechali jsme nedokonány i věci, jež jsme chtěli vykonati.

Jest docela běžné tvrzení, že moderní člověk jest dědicem všech věků, že má všechen zisk z těchto postupných lidských pokusů. Nevím, jakou bych na to měl dáti odpověď, leč snad tu, že požádám čtenáře, aby se podíval na moderního člověka, jak já jsem se právě podíval na moderního člověka — v zrcadle. Jest to vskutku pravda, že ty i já jsme dvě hvězdné

věže postavené ze všech nejhvězdnatějších vidin minulosti? Což jsme opravdu vyplnili ideál za ideálem, od svého nahého předka, jenž měl dosti odvahy, aby zabil mamuta kamenným nožem přes řeckého občana a křesťanského světce až k svému prapradědovi, jenž snad byl probodnut manchesterskou milicí nebo zastřelen v roku osmačtyřicátém? Jsme dosud dosti silní, abychom mamuty zabíjeli nebo dosti útlocitní, abychom jich šetřili? Obsahuje vesmír nějaké mamuty, jež jsme buď zabili nebo ušetřili? Když se vzpěčujeme (neklamným způsobem) rozvinouti rudou vlajku a stříleti s barikád jako naši předkové, vzpěčujeme se opravdu z ohledu na sociology nebo na vojáky? Předstihli jsme opravdu válečníka a předhonili již asketického světce? Bojím se, že předháníme válečníka pouze v tom smyslu, že bychom pravděpodobně před ním vzali nohy na ramena. A jestli jsme předhonili světce, bojím se, že jsme ho předhonili, aniž jsme se mu poklonili.

Toť, co nejprve a nejvíce míním úzkostí nových idejí, obmezivý účinek budoucnosti. Náš moderní prorocký idealism jest úzký, protože byl podroben neustálému procesu vylučovacímu. Musíme žádati o nové věci, protože nesmíme žádati o staré věci. Celá situace jest založena na domněnce, že vše dobré, co lze získati z idejí minulosti, máme. Avšak my z nich všechno dobré nemáme, snad v této chvíli z nich nemáme dobrého nic. A čeho jest tu nutno, jest nutnost úplné svobody návratu jakož i převratu.

Za dnešních dnů často čteme o chrabrosti nebo smělosti, s níž některý vzbouřenec útočí na zplesnivělou tyrannii nebo zastaralou pověru. V brojení proti zplesnivělým nebo zastaralým věcem není vůbec odvahy, stejně jako jí není v nabídce, že budeme bojovati se svou prababičkou. Vpravdě statečný jest člověk, jenž vyzývá k boji tyranie mladé jako denní jitřenka a pověry svěží jako první květy. Jediný pravý volnomyšlenkář jest ten, jehož rozum jest tak prost budoucnosti jako minulosti. Dbá stejně málo o to,

co bude jako o to, co bylo, dbá jen o to, co by mělo býti. A k svému nynějšímu účelu obzvláště zdůrazňuji tuto abstraktní nezávislost. Mám-li diskutovati o tom, co jest nepravého, první, co jest nepravého, jest hluboká a tichá víra, že věci minulé se staly nemožnými. Jest jedna metafora, jež jest u moderních velmi oblíbena; pořád říkají: „Hodiny nemůžete postrčiti dozadu." Prostá a zjevná odpověď jest: „Můžete." Hodiny, jež jsou lidskou stavbou, mohou býti lidským prstem vráceny na kteroukoliv číslici nebo hodinu. Podobně lze společnost, jež jest rovněž lidskou stavbou, znovu vybudovati podle každého plánu, jenž kdy byl na světě.

Jest jiné přísloví: „Jak si usteleš, tak si lehneš"; opět jest prostá lež. Ustlal-li jsem si nepohodlně, dá-li Bůh, ustelu si znovu. Mohli bychom obnoviti Heptarchii nebo dostavníky, kdyby se nám zlíbilo. Snad by se to nedalo provésti tak hned a snad by to bylo velmi neradné; zajisté to však není tak nemožné, jako jest nemožné vrátiti se k minulému pátku. Toť, jak pravím, první svoboda, jíž se dovolávám: svoboda obnovovati. Činím nárok na právo navrhnout jako řešení starý patriarchální systém horáckých kmenů, kdyby to slibovalo odstraniti největší počet zel. Jistě by to odstranilo některá zla; na příklad nepřirozený smysl pro poslušnost chladných a drsných cizinců, pouhých byrokratů a strážníků. Činím si nárok na právo navrhnouti úplnou samostatnost malých řeckých a italských měst, suverenní město Brixton nebo Brompton, zdá-li se, že to jest nejlepším východiskem z našich zmatků. Bylo by to východisko z některých našich zmatků; na příklad, nemohli bychom míti v malém státě ony ohromné iluse o mužích a opatřeních, jež jsou pěstovány velikými národními nebo mezinárodními listy. Nemohli bychom namluviti městskému státu, že pan Beit jest Angličan nebo pan Dillon desperado stejně jako bychom nemohli namluviti hampshirské vesnici, že vesnický piják jest abstinent nebo vesnický blbec státník. Nic

méně však nenavrhuji, aby se Brownové a Smithové shromáždili pod vlastními prapory. Rovněž nenavrhuji, aby se Clapham prohlásil samostatným. Prohlašuji prostě sebe samostatným. Pouze se dožaduji práva na volbu ze všech nástrojů ve vesmíru; a neuznám, že kterýkoliv z nich jest otupen prostě proto, že ho bylo užíváno.

V.

Nedokončený chrám.

Moderním idealistům jest jejich úloha náramně usnadněna, neboť se pořád učili, že bylo-li něco poraženo, bylo vyvráceno. Podle logiky jest tomu docela jasně naopak. Prohranými snahami jsou právě ty, jež by byly mohly zachrániti svět. Řekne-li kdo, že mladý pretendent by byl učinil Anglii šťastnou, jest těžké mu odpověděti. Řekne-li kdo, že Jiří Anglii šťastnou učinil, myslím, víme všichni, co máme odpověděti. To, čemu bylo zabráněno, jest vždycky neporazitelné; a jediným dokonalým králem Anglie byl ten, jenž byl zardoušen. Právě proto, že jakobinismus skončil nezdarem, nemůžeme jej nazvati nezdarem. Právě proto, že Kommuna skončila nezdarem jakožto vzpoura, nemůžeme říci, že se zhroutila jakožto systém. Avšak takové výbuchy byly vždycky krátké nebo náhodné. Málokdo si uvědomuje, kolik z největších snah, z fakt, jež budou plniti dějiny, se minulo svého plného cíle a dochovalo se nám jakožto obrovští mrzáci. Mám místo, abych se zmínil jen o dvou největších událostech moderních dějin: o katolické církvi a moderním vývoji, jenž koření ve francouzské revoluci.

Když čtyři rytíři rozmetali krev a mozek sv. Tomáše canterburského, bylo to nejenom znamení hněvu, nýbrž jakéhosi černého podivu. Žádali si jeho krve, avšak ještě více si žádali jeho mozku. Taková rána zůstane nesrozumitelnou navždy, neuvědomí-

me-li si, o čem přemýšlel mozek sv. Tomáše, právě než byl rozházen po podlaze. Myslil o velké středověké představě, že církev jest soudcem světa. Becket stál proti tomu, aby kněz byl souzen byť i Nejvyšším sudím. A jeho důvod byl prostý: poněvadž Nejvyšší sudí byl právě souzen knězem. Soudce sám byl *sub judice*. Králové byli sami na lavici obžalovaných. Cílem bylo zříditi neviditelné království, bez armády a žalářů, avšak s úplnou volností odsoutidi veřejně všechna království světa. Zda-li by taková svrchovaná církev byla uzdravila společnost, nemůžeme určitě tvrditi; poněvadž církev nebyla nikdy svrchovanou církví. Víme, že alespoň v Anglii knížata přemohla světce. Co svět chtěl, to před sebou vidíme; a někteří z nás to zovou bankrotem. Nemůžeme však nazývati bankrotem to, co církev chtěla; právě prostě proto, že pokus skončil bankrotem. Tracy udeřil trochu příliš brzy. Tenkráte Anglie ještě neučinila velikého protestantského objevu, že král nemůže učiniti nic nepravého. Král dostal v kostele výprask; výkon, jejž doporučuji těm, kteří želí neoblíbenosti návštěvy kostela. Avšak objev pak byl učiněn; a Jindřich VIII. rozmetal Becketovy kosti tak snadno, jako Tracy byl rozmetal jeho mozek.

Chci ovšem říci, že katolictví ještě nebylo vyzkoušeno; mnoho katolíků bylo vyšetřováno a shledáno vinnými. Oč mi jde, jest, že světu se neomrzel ideál církve, nýbrž jeho uskutečňování. Kláštery byly napadány nikoliv pro čistotu řeholníků, nýbrž pro nemravnost řeholníků. Křesťanství bylo neoblíbené nikoliv pro pokoru, nýbrž pro pánovitost křesťanů. Utrpěla-li kde církev bankrot, bylo to zajisté z velké části vinou příslušníků církve. Zároveň však ji zajisté počaly rozštěpovati nepřátelské prvky dlouho nežli mohla dokonati své dílo. V povaze věcí leželo, že bylo zapotřebí společného způsobu života a myšlení v Evropě. Avšak středověký systém se počal rozpadati myšlenkově dávno, než se jevily nejslabší známky, že se rozpadá mravně. Obrovské ranné heresie,

na příklad Albigenští, neměli nejmenšího ospravedlnění v své vyšší morálce. A jest vskutku pravda, že reformace začala štěpiti Evropu, dříve než katolická církev měla kdy ji stmeliti. Na příklad Prusové byli obráceni na křesťanství docela těsně před reformací. Ubožáci měli sotva kdy státi se katolíky, když jim bylo řečeno, aby se stali protestanty. To vysvětluje mnoho z jejich pozdějšího chování. Vzal jsem toto jako první a nejzřejmější příklad všeobecné pravdy: že veliké ideály minulosti zbankrotovaly nikoliv, že se vyžily (což jistě znamená, že se přežily), nýbrž že se podle nich dosti nežilo. Lidstvo neprošlo středověkem. Lidstvo spíše ustoupilo od středověku v reakci a zmatku. Křesťanský ideál nebyl vyzkoušen a shledán nedostatečným. Byl shledán nesnadným a zůstal nevyzkoušen.

Jest tomu ovšem stejně s francouzskou revolucí. Veliký díl naší nynější bezradnosti pryští z faktu, že francouzská revoluce měla na půl úspěch a na půl neúspěch. V jednom smyslu byla pro západ rozhodnou bitva u Valmy, v jiném bitva u Trafalgaru. Je jisté, že jsme zničili největší teritoriální tyranské říše, a zřídili svobodný stav rolnický téměř ve všech křesťanských zemích kromě v Anglii, o níž prozatím neřekneme nic více. Avšak zastupitelská vláda, jediná universální památka, jest velmi chudý zlomek plného ideálu republikánského. Teorie francouzské revoluce předpokládala ve vládě dvě věci, jež v své době dokázala, jichž však jistě neodkázala svým napodobitelům v Anglii, Německu a Americe. První z nich jest idea čestné chudoby: že státník musí býti tak trochu stoikem; druhou z nich jest idea krajní veřejnosti. Leckterý anglický spisovatel obrazotvorností nadaný, i Carlyle, jest, jak se zdá, úplně neschopen představiti si, proč byli mužové jako Robespierre a Marat vroucně obdivováni. Nejlepší odpovědí jest, že byli chudobní, — chudobní, když mohli býti bohatí.

Nikdo nebude tvrditi, že jest stopa tohoto ideálu

ve *vysoké politice* naší země. Naše národní nároky na politickou neúplatnost se vlastně zakládají na stanovisku právě opačném; zakládají se na teorii, že bohatí mužové v zajištěném postavení nebudou míti pokušení k peněžním nekalým praktikám. Zdali dějiny anglické šlechty od oloupení klášterů až po zabrání dolů úplně potvrzují tuto teorii, toho nyní nezkoumám; naší teorií však jistě jest, že bohatství bývá ochranou proti politické korupci. Anglický státník se podplácí, aby se nedal podplatiti. Narodil se se stříbrnou lžicí v ústech, aby se později nikdy nenašly stříbrné lžíce v jeho kapsách. Naše víra v tuto ochranu plutokracií jest tak silná, že čím dál více svěřujeme svou říši rukám rodin, jež dědí bohatství buď bez modré krve nebo bez dobrého mravu. Některé z našich politických domů jsou parvenuové co do rodokmenu; odkazují si vulgaritu jako šlechtický erb. Říci o mnohém našem moderním státníku, že se narodil se stříbrnou lžicí v ústech, jest zároveň nedostatečné a přehnané. Narodil se se stříbrným nožem v ústech. Ale tohle všechno jenom osvětluje anglickou teorii, že chudoba jest pro politika nebezpečná.

Bude tomu stejně, srovnáme-li poměry, k nimž jsme dospěli, s hesly Revoluce o veřejnosti. Stará demokratická nauka hlásala, že čím více světla se pouští do všech vysokých úřadů státu, tím snadnější jest, aby se spravedlivá nevole rychle pozvedla proti všemu nepravému. Jinými slovy, monarchové měli žíti ve skleněných domech, aby davy mohly házeti kamením. Také tu žádný obdivovatel anglické politiky (je-li vůbec jaký obdivovatel anglické politiky) nebude vážně tvrditi, že tento ideál veřejnosti byl vyčerpán nebo že se o něj stal byť i pokus. Veřejný život se každým dnem očividně stává soukromějším. Francouzové sice pokračovali v tradici, že odhalují tajemství a dělají skandály; proto jsou veřejnější a hmatatelnější než my, nikoliv ve hříchu, nýbrž ve zpovědi hříchu. První proces Dreyfusův byl by se mohl přihoditi v Anglii; právě druhý proces by byl

býval u nás zákonně nemožným. Chceme-li si však uvědomiti, jak máme daleko do původního republikánského celkového programu, vyzkoušíme to nejostřejším způsobem, všimneme-li si, jak máme daleko dokonce do republikánských zásad staršího režimu. Nejenom že jsme méně demokratičtí než Danton a Condorcet, nýbrž v mnohém méně demokratičtější než Choiseuil a Marie Antoinetta. Nejbohatší šlechticové před vzbouřením byli nuznou střední vrstvou proti našim Rothschildům a Russellům. A co do veřejnosti byla stará francouzská monarchie neskonale více demokratičtější než kterákoliv z monarchií dnešních. Vlastně každý, kdo chtěl, mohl vejíti do paláce a viděti krále, jak si hraje se svými dětmi nebo si šlechtí nehty. Vladař patřil lidu, jako lidu patří Primrose Hill; to jest, nemohou jím hnouti z místa, mohou lézti po něm po celém. Stará francouzská monarchie se zakládala na znamenité zásadě, že kočka se smí podívati na krále. Avšak za dnešních dob se kočka nesmí podívati na krále; leč, byla-li by to velmi krotká kočka. Ba i tam, kde tisk má volnost kritiky, užívá se ho jen k podkuřování. V podstatě vychází rozdíl na něco neobyčejně podobného tomuhle: Tyranie osmnáctého století znamenala, že jste mohli říci: „K...l br...ský jest zhýralec.“ Svoboda dvacátého století vlastně znamená, že smíte říci: „Král brentfordský jest vzorný otec rodiny.“

Avšak otáleli jsme s hlavní podstatou příliš dlouho, chtějíce mimochodem ukázati, že podobně jako veliký sen středověku zůstal veliký sen demokratický v přesném a praktickém smyslu snem nevyplněným. Ať moderní Anglii jest cokoliv, není jí to, že jsme uskutečnili příliš doslovně nebo provedli se zklamavší nás úplností buď katolicismus Becketův nebo rovnost Maratovu. Vzal jsem tyto dvě ukázky, protože jsou typické pro deset tisíc jiných případů; svět jest plný takových nesplněných ideálů, takových nedokončených chrámů. Dějiny nezáležejí v dokona-

ných a zvětralých zříceninách; spíše záležejí v polodostavených vilách opuštěných zbankrotělým stavebníkem. Náš svět se podobá více nedokončenému předměstí než opuštěnému hřbitovu.

VI.

Nepřátelé majetku.

Právě to jest příčinou, že jest nutno podati takové vysvětlení na samém prahu definice ideálů. Neboť vinou historického klamu, o němž jsem právě pojednal, množství čtenářů bude ode mne očekávati, že předkládám-li ideál, předložím nový ideál. Mně však ani nepřipadne, abych předkládal nový ideál. Neboť ztřeštěnost moderních sofistů si nedovede vymysliti nového ideálu, jenž by byl byť i maličko tak překvapující, jako by bylo vyplnění kteréhokoliv ze starých. Toho dne, kdy bude uskutečněna některá z papírových zásad, postihne všechny národy něco jako zemětřesení. Jest pouze jediná věc pod sluncem, již lze pod sluncem vykonati; a to jest, podívati se na slunce. Pokusíte-li se o to za modrého červnového dne, poznáte, proč se lidé nedívají přímo na své ideály. S ideálem možno učiniti pouze jediné, co překvapí, a to jest, vykonati jej. Jest to postaviti se plamennému logickému faktu a jeho strašným důsledkům. Kristus věděl, že bude ranou více ohromující, splní-li zákon než zruší-li jej. To platí o obou příkladech, jež jsem uvedl a o každém jiném případě. Pohané vždycky zbožňovali čistotu: Athenu, Artemidu, Vestu. Teprve když panenské mučednice vyzývavě začaly praktikovati čistotu, trhali je divými šelmami a házeli na žhavé uhlí. Svět vždycky miloval ideu, aby chudý muž byl v čele; to lze dokázati každou zkazkou od Popelky až po Whittingtona, každou básní od Magnificat až po Marseillaisu. — Králové zuřili proti Francii nikoliv, že zidealisovala tento ideál, nýbrž že jej uskutečnila. Josef rakouský

a Kateřina ruská plně souhlasili, že lid má vládnouti; co je poděsilo, bylo, že lid vládl. Francouzská revoluce tudíž jest typem všech pravých revolucí, protože její ideál byl tak starý jako starý Adam, avšak jeho naplnění téměř tak svěží, tak zázračné jako Nový Jerusalem.

Avšak v moderním světě se nám hlavně naskýtá neobyčejné divadlo, že se lidé obracejí k novým ideálům, protože nezkusili starých. Lidé se nenabažili křesťanství; dosud nenalezli dosti křesťanství, aby se ho nabažili. Lidé se dosud nenabažili politické spravedlnosti; nabažili se čekání na ni.

Pro účely této knihy mám úmysl vzíti jenom jeden z těchto starých ideálů; avšak ideál, jenž jest snad ze všech nejstarší. Beru zásadu domácnosti: ideál domova, šťastné rodiny, svaté rodiny dějin. Pro tuto chvíli třeba pouze poznamenati, že jest jako církev a jako republika nyní potírána hlavně těmi, kteří jí vůbec nepoznali nebo těmi, jimž se nepodařilo ji uskutečniti. Nespočetné moderní ženy se bouřily proti domácnosti v teorii, že jí nikdy nepoznaly v praksi. Zástupy chudých jsou vháněny do chudobince, aniž kdy poznaly vlastního domu. Obecně řečeno, vzdělané třídy křičí, aby byly vypuštěny ze slušné domácnosti, právě jako dělnické třídy volají, aby k ní měly přístup.

Vezmeme-li však tento vlastní dům nebo domácnost jako zkušební kámen, můžeme velmi všeobecně stanoviti prosté duchovní základy čili ideu. Bůh jest to, co dovede udělati něco z ničeho. Člověk (jak lze vpravdě říci) jest to, co dovede udělati něco z čehokoliv. Jinými slovy, kdežto radostí Boha jest neobmezené tvoření, zvláštní radostí člověkovou jest obmezení tvoření, spojení tvoření s mezemi. Rozkoší člověka tudíž jest míti okolnosti, avšak býti okolnostmi částečně také ovládánu; býti na půl řízenu flétnou, na niž hraje, nebo polem, jež kopá. To, co baví, jest vytěžiti z daných okolností co nejvíce; okolnosti se dají rozšířiti, avšak ne do nekonečna.

Člověk může napsati nesmrtelný sonet na starou obálku nebo vysekati hrdinu ze skalního balvanu. Avšak vysekání sonetu ze skály by bylo krušnou prací a udělati hrdinu z obálky, to jest téměř mimo oblast praktické politiky. Takový plodný zápas s mezemi, týká-li se nějaké nehmotné zábavy vzdělané třídy, jest znám pode jménem umění. Avšak většina lidstva nemá ani pokdy ani vlohy k vynalézání neviditelné a abstraktní krásy. Pro většinu lidstva může býti idea uměleckého tvoření vyjádřena ideou neoblíbenou v dnešních diskusích — ideou majetku. Průměrný člověk nedovede z hlíny sekati podobu člověka; ale může vysekati z hlíny podobu zahrady; a třebaže na ní zakládá rovné záhony červeného čapího nůsku střídavě s modrými brambory, jest přece umělec; protože volil. Průměrný člověk nemůže namalovati sluneční západ, jehož barvám se podivuje; může však omalovati svůj dům barvou, jakou se mu zlíbí; a třebaže jej omaluje na zeleno s růžovými puntíčky, jest přece umělec; neboť maloval podle své volby. Majetek jest prostě uměním demokracie. Znamená, že každý člověk by měl něco míti, co může utvářeti podle svého obrazu, jako i on jest stvořen podle obrazu nebes. Poněvadž však člověk není Bůh, nýbrž jenom podle obrazu božího, jeho výraz sebe musí míti meze; vlastně meze, jež jsou přísné a ba i úzké.

Jsem si dobře vědom, že slovo majetek bylo za naší doby pokáleno korupcí velikých kapitalistů. — Slyší-li člověk lidi mluvit, řekl by, že Rothschildové a Rockefellerové jsou na straně majetku. Jest však zřejmé, že jsou nepřáteli majetku; protože jsou nepřáteli vlastních mezí. Nežádají si své půdy; nýbrž půdy jiných. Když odstraňují hraniční kameny svých sousedů, odstraňují také své vlastní. Člověk, jenž miluje trojúhelníkové políčko, by je měl milovati, že jest trojúhelníkové; každý, kdo poruší jeho tvar tím, že mu dá více půdy, jest zlodějem, jenž ukradl trojúhelník. Člověk se smyslem pro pravou poesii majetku chce viděti zeď, kde jeho zahrada hraničí

se zahradou Smithovou; plot, kde jeho usedlost hraničí s Brownovou. Nevidí tvaru svých pozemků, nevidí-li krajů pozemků sousedových. Negaci majetku znamená, aby vévoda Sutherlandský měl všechny statky v jednom panství; stejně tak, jako by znamenalo negaci manželství, kdyby měl všechny naše manželky v jednom harému.

VII.

Volná rodina.

Jak jsem pravil, mám v úmyslu vzíti jenom jeden ústřední příklad; vezmu instituci zvanou soukromý dům čili domov; skořápku a orgán rodiny. Podíváme se na kosmické a politické směry prostě, pokud postihují ten starobylý a jedinečný krov. Několik málo slov postačí pro vše, co mám říci o rodině samé. Nechávám na pokoji úvahy o jejím živočišném původu a podrobnostech o její sociální rekonstrukci; zabývám se tu jediné její hmatatelnou všudypřítomností. Jest pro lidstvo nutností; jest (chcete-li to tak míti) pro lidstvo pastí. Jediné pokryteckým přehlížením jisté ohromné skutečnosti může někdo dokázati, že hovoří o „volné lásce", jako by láska byla episodou jako zapálení cigarety nebo zahvízdání písničky. Což kdyby vždycky, kdykoliv si člověk zapálí cigaretu, zrodil se z prstenců kouře Džinn a následoval ho všude jakožto obrovský otrok? Což kdyby člověk vždycky, kdykoliv si zahvízdá písničku, „stáhl na zemi anděla" a musel navždy choditi se serafínem na provázku? Tyto katastrofické obrazy jsou jenom slabým podobenstvím zemětřesných důsledků, jež příroda spojila s pohlavím; a jest hned dokonale jasno, že člověk nemůže býti volným milencem; jest buďto zrádce nebo svázaný. Druhý prvek, jenž tvoří rodinu, jest, že její důsledky, třebaže nesmírné, jsou pozvolné; cigareta zrodí dětského obra, písnička jenom dětského serafína. Odtud vzniká nutnost něja-

kého trvalého systému spolupráce; a odtud vzniká rodina ve svém plném výchovném smyslu.

Lze říci, že tato instituce domova jest jedinou anarchistickou institucí. To znamená, že jest starší než zákon a stojí mimo stát. V její povaze leží, že se obrozuje nebo kazí nedefinovatelnými silami zvyku a příbuzenství. Tomu se nesmí rozuměti tak, že stát nemá moci nad rodinami; státní moci se dovoláváme a dlužno se jí dovolávati v mnohých abnormálních případech. Avšak ve většině normálních případů rodinných radostí a strastí nemá stát žádného způsobu, jímž by do ní zasáhl. Ne tak proto, že by zákon neměl zakročovati, nýbrž proto, že zákon nemůže. Právě jako jsou oblasti příliš vzdálené pro zákon, tak jsou oblasti jemu příliš blízké; jako člověk může viděti severní točnu dříve, než vidí svou vlastní páteř. Drobné a blízké věci se vymykají kontrole při nejmenším stejně, jako veliké a vzdálené; a skutečné bolesti a radosti rodiny skýtají proto pádný příklad. Pláče-li nemluvně, protože chce měsíc, strážník nemůže opatřiti měsíc — avšak také nemůže dítě donutit, aby přestalo. Bytosti sobě tak blízké jako muž a žena nebo matka a děti mají moc udělati se navzájem šťastnými nebo nešťastnými, proti níž nemůže žádné veřejné právo donucovací nic počíti. Kdyby bylo lze rozloučiti manželství každého rána, nevrátilo by to muži, jenž nemohl spáti pro manželské kázání, jeho noční spánek; a k čemu dávati člověku množství moci tam, kde si přeje jenom trochu klidu? Dítě musí záviseti na krajně nedokonalé matce; matka může býti oddána dětem jí krajně nehodným; v takových vztazích jest odveta zákona marná. I v abnormálních případech, kde se zákon může uplatniti, neustále naráží na tuto obtíž; jak ví leckterý bezradný soudce. Musí zachraňovati děti před hladem tím, že jim odnímá jejich živitele. A často musí zarmoutiti manželčino srdce, protože muž již rozbil její hlavu. Stát nemá nástroje dosti jemného, jenž by vyrval zakořeněné zvyky a promíšené city lásky

v rodině; obě pohlaví, ať jsou šťastná či nešťastná, jsou stmelena příliš pevně, abychom mezi ně vpravili čepel zákonného perořízku. Muž a žena jsou jedno tělo — ano, i když nejsou jeden duch. Člověk je živočich čtvernohý. Na tuto starobylou a anarchickou intimitu nemají různé druhy vlády žádného účinku nebo jen malý; jest šťastná nebo nešťastná podle své pohlavní zdravosti a vrozeného zvyku pod republikou švýcarskou nebo despotismem siamským. Ani republika na Siamu by nebyla dokázala mnoho, aby osvobodila od sebe siamská dvojčata.

Problém netkví v manželství, nýbrž v pohlaví; a byl by pociťován i v nejvolnějším konkubinátě. Proto však přece zdrcující většina lidstva nevěřila ve svobodu v této věci, nýbrž spíše v pouto více méně trvalé. Mínění kmenů a civilisací se liší, co se týče příležitostí, při kterých můžeme toto pouto uvolniti, avšak u všech se shoduje, že tu jest pouto, jež nutno uvolniti, ne že tu jest prostý universální rozvod. Pro účely této knihy není zapotřebí, abych rozebíral mystický názor na manželství, v nějž sám věřím: velikou evropskou tradici, jež učinila manželství svátostí. Zde postačí, řeknu-li, že pohan stejně jako křesťan pohlíželi na manželství jako na pouto; jako na věc, jíž normálně nelze trhati. Zkrátka, tato lidská víra v pohlavní pouto spočívá na zásadě, jíž se moderní mysl zabývala velmi nedostatečně. Snad se jí nejvíce blíží zádasa píchání v boku při chůzi. Toť ona zásada: že ve všem, co za něco stojí, ba i při každé rozkoši, jest chvíle bolesti nebo nudy, již třeba přežíti, aby rozkoš ožila a trvala. Radost z bitvy přichází po prvním strachu ze smrti; radost z četby Vergila přichází po nudném jeho studiu; rozkoš z mořské koupele přichází po osmělení v ledové mořské vodě; a zdar manželství přichází po bankrotu líbánek. — Všechny lidské sliby, zákony a smlouvy, toť všechno cesty k zdárnému přežití tohoto bodu přelomu, této chvíle možné porážky.

Ve všem, co na této zemi stojí za konání, jest sta-

dium, kdy nikdo by toho nekonal, leč z nutnosti nebo cti k vůli. Právě tu člověka podepírá instituce a pomáhá mu kupředu na pevnější půdu. Je-li tato solidní vlastnost lidské povahy dostatečnou, aby odůvodnila vznešené zasvěcení křesťanského manželství, to jest něco docela jiného; jest však více než dostatečnou, aby ospravedlnila všeobecný lidský pocit, že manželství jest něco pevného, že jeho rozvázání jest chybou, nebo nanejméně potupou. Podstatnou složkou není tolik trvání jako bezpečnost. Dva lidé musí býti k sobě připoutáni, aby si byli právi; dvacet minut při tanci nebo dvacet let při manželství. Při obojím hlavní věcí jest, že člověk, nudí-li se při prvních pěti minutách, musí setrvati a přinutiti se, aby byl šťasten. Donucení jest jakési povzbuzení: a anarchie (nebo to, čemu někteří říkají svoboda) jest v podstatě skličující, neboť v podstatě člověka zmalomyslňuje. Kdybychom se všichni nesli vzduchem jako bublinky, jsouce volni letěti v každé chvíli kamkoliv, byl by praktický výsledek ten, že by nikdo neměl odvahy začíti rozhovor. Jak by to bylo mrzuté, začal-li by kdo větu přátelským šeptem a pak musel křičeti její druhou polovici, protože druhá strana by letěla od něho do volného a beztvárného éteru.

Obě strany se musí sebe držeti, aby si byly právy. Mohou-li se Američané rozváděti pro „nesrovnalost povah", nemohu porozuměti, proč nejsou všichni rozvedeni. Znám mnoho manželství, avšak srovnalé vůbec ne. Celý účel manželství jest ten, že nutno přebojovati a přežíti okamžik, kdy nesrovnalost se stává nespornou. Neboť muž a žena jsou již svou podstatou nesrovnatelní.

VIII.

Dobrodružnost domácnosti.

Při této povšechné studii se budeme muset dotknouti tak zvaného problému chudoby, obzvláště

odlidštělé chudoby moderního industrialismu. Avšak u základu tohoto ideálu není obtíží problém chudoby, nýbrž problém bohatství. Neboť život jest falšován právě zvláštní psychologií prázdně a přepychu. Jistá zkušenost s moderními tak zvanými „pokrokovými" směry mne přivedla k přesvědčení, že obyčejně se zakládají na nějaké zkušenosti bohatých. Tak tomu jest s klamem volné lásky, o němž jsem již mluvil; pojetí pohlavního života jakožto řetězu episod. To znamená dlouhé prázdno, v němž se člověku může omrzeti jedna žena a automobil, v němž člověk může jeti a hledati jiných; to také znamená peníze na vydržování. Řidič omnibusu má sotva kdy milovati svou vlastní ženu, neřku-li ženy jiných. A úspěch, s jakým jsou líčena manželská odcizení v moderních tendenčních hrách, dlužno přičísti tomu, že jest jediná věc, jíž drama nedovede vylíčiti — den tuhé práce.

Mohl bych vésti mnoho jiných příkladů tohoto plutokratického ducha, jenž se skrývá za pokrokovými frásemi. Na příklad, plutokratický duch jest za frází: „Proč by měla žena býti hospodářsky závislou na muži?" Odpověď jest, že u chudých a praktických lidí žena není závislou; leč v takovém smyslu, v jakém on jest závislý na ní. Lovec si musí roztrhati šaty; musí být někdo, kdo by je spravoval. Rybáři jest chytati ryby; musí být někdo, kdo by je vařil. Jest zajisté docela jasné, že moderní názor, že žena jest „pouhým hezkým přissátým příživníkem", „loutkou" atd. vznikl z chmurného zírání na nějakou bohatou bankéřskou rodinu, v níž alespoň bankéř chodí do City a staví se, jako by něco dělal, kdežto bankéřova žena chodí do Hyde Parku a nestaví se, jako by vůbec co dělala. Chuďas a jeho žena jsou obchodními společníky. Chodí-li jeden společník firmy na interview ke spisovatelům a druhý k úředníkům, jest jeden z nich hospodářsky závislý? Byl Hodder hezkým příživníkem Stonghtonovým? Byl Marshall pouhou loutkou pro Sullgrova?

Avšak ze všech názorů zplozených pouhým bohatstvím jest nejhorším názor, že domácnost jest nudná a krotká. Uvnitř domácnosti (jak praví) jest prý mrtvé decorum a zevšednělost; mimo ni jest dobrodružství a rozmanitost. Bohatý člověk ví, že se jeho dům pohybuje na ohromných a nehlučných kolech bohatství: jest udržován v chodu pluky služebnictva, podle rychlého a němého rituálu. S druhé strany je mu přístupno na ulicích venku každé možné tuláctví, každý možný román. Má peněz s dostatek a může si dovoliti zatulačiti si. Jeho nejdivočejší dobrodružství skončí v restaurantu, kdežto nejkrotší dobrodružství hřbetovo může skončiti na policejním komisařství. Roztříská-li okno, může je zaplatiti; roztříská-li člověka, může mu dáti pensi. Může (jako milionář z povídky) koupiti hotel, aby dostal sklenici kořalky. A poněvadž on, rozmařilý člověk, diktuje tón téměř všeho „pokrokového" a „pokročilého" myšlení, bezmála jsme zapomněli, co vlastně znamená domácnost zdrcujícím milionům lidstva.

Neboť pro mírně chudé jest totiž domácnost jediným místem svobody. Ba více, jediným místem anarchie. Jest to jediný kout na světě, kde člověk může náhle měniti plány, učiniti nějaký pokus, pohověti rozmaru. Všude jinde, kam přijde, musí se podrobiti přísným pravidlům obchodu, hostince, klubu, nebo musea, kamž právě vkročí. Chce-li, může doma jísti svá denní jídla třeba na podlaze. Já sám to často dělám, působí to zvláštní dětinský, poetický, výletnický pocit. Narazil bych na značné nepříjemnosti, kdybych to zkusil učiniti v čajovně A. B. C. Ve svém domě člověk může nositi župan a trepky; jsem však jist, že by to nebylo dovoleno v hotelu Savoy, třebaže jsem to jakživ nevyzkoumal. Jdete-li do restaurantu, musíte píti některé z vín uvedených na jídelním lístku, trváte-li na tom i všechna, zajisté však některá z nich. Máte-li svůj dům se zahradou, můžete zkusiti uvařiti topolovkový čaj nebo svlačcové víno, zachce-li se vám. Pro prostého, těžce pracují-

cího člověka není domácnost jediným krotkým místem ve světě dobrodružství. Jest to jediné divoké místo ve světě pravidel a stanovených povinností. Domácnost jest jediné místo, kde si může dáti koberec na strop nebo břidlici na podlahu, zlíbí-li se člověku. Tráví-li kdo každý večer, potáceje se z nálevny do nálevny, z kabaretu do kabaretu, říkáme, že vede nezřízený život. Nevede však; vede život vysoce zřízený pod nudnými a často tíživými zákony takových míst. Někdy mu ani není dovoleno v nálevně si sednouti; zhusta mu není dovoleno v kabaretě si zazpívati. Hotely lze definovati jako místa, kde jste nuceni se strojiti; a divadla lze definovati jako místa, kde jest vám zakázáno kouřiti. A člověk může dělati po svém jenom doma.

Vzal jsem tedy, jak jsem pravil, tuto malou lidskou všemohoucnost, tuto držbu určité kobky nebo komnaty svobody, jako působivý vzor pro své nynější studie. Ať můžeme každému Angličanovi dáti svobodný, vlastní domov či ne, alespoň bychom měli po tom toužiti; a on také touží. Prozatím mluvíme o tom, co chce, nikoliv o tom, čeho podle svého očekávání dosáhne. Chce na příklad docela oddělený dům; nechce dvojdomku. Může býti obchodním závoděním donucen sdíleti jednu zeď s druhým člověkem. Podobně by mohl býti donucen v trojnohém závodění, aby sdílel jednu nohu s druhým člověkem; tak se však sobě nepředstavuje ve svých snech o eleganci a svobodě. Také si nepřeje činžovního bytu. Může jísti a spáti a velebiti Boha v činžovním bytu; může jísti a spáti a velebiti Boha ve vlaku. Avšak vlak není dům, protože to jest dům na kolech. Činžovní byt není dům, protože to jest dům na chůdách. Idea zemního styku a základu jakož i idea oddělenosti a samostatnosti jsou částí tohoto poučného obrazu lidstva.

Beru tedy tuto jednu instituci jako zkušební kámen. Jako každý normální muž touží po ženě a po dětech z ženy zrozených, tak každý normální muž

touží po vlastním domově, do něhož by je dal. Netouží jenom po střeše nad sebou a židli pod sebou; touží po věcném a viditelném království; po ohni, na němž může uvařiti pokrm, jejž má rád, po dveřích, jež může otvírati přátelům, jimž chce. Taková jest normální touha lidí; nepravím, že není výjimek. Jsou snad svatí, kteří stojí nad tou potřebou a filanthropisté, kteří stojí pod ní. Opalstein, teď, když jest vévodou, si asi zvykl míti více než tolik; a když byl trestancem, asi si zvykl míti méně. Normálnost věcí však jest ohromná. Dáti téměř každému obyčejný dům, to by se líbilo téměř každému; to mohu tvrditi bez omluvy. Avšak v moderní Anglii (jak velmi chvatně poukážete) jest velmi nesnadné dáti skoro každému dům. Zajisté; stanovím však pouhé *desideratum;* a žádám čtenáře, by je nechal tak a se mnou pokročil k úvaze toho, co se skutečně děje v sociálních bojích našich dob.

IX.

Historie Hudge a Gudge.

Dejme toho, že v Hoxtonu jest jistý špinavý pelech, prosáklý chorobami a proděravělý zločinem a pohlavní promiskuitou. Dejme tomu, že jsou dva ušlechtilí a odvážní mladí mužové, čistých úmyslů a (chcete-li raději) vznešeného původu; nazveme je Hudge a Gudge. Dejme tomu, že Hudge jest činný chlapík; zdůrazňuje, že lidi dlužno stůj co stůj dostati z takového doupěte; upisuje a sbírá peníze, shledá však (přes veliký finanční zájem Hudgeů), že bude třeba provésti věc lacino, má-li býti provedena na místě. Rychle tedy zřídí řadu vysokých holých činžáků jako včelíny; a brzy má všechny ubožáky odstěhované do jejich malých zděných kobek, jež jsou jistě lepší než jejich stará bydliště, neboť jsou alespoň chráněny před nečasem, dobře větrány a opatřeny čistou vodou. Avšak Gudge má jemnější

povahu. Cítí, že v malých zděných komůrkách chybí něco bezejmenného; vytýká jim nekonečně vad; dokonce brojí proti slavenému Hudgeovu votu Gudgeovým minoritním votem; a než se rok s rokem sejde, dospěje tak daleko, že praví Hudgeovi prudce, že lidé byli mnohem šťastnější tam, kde byli dříve. Poněvadž lidé na obou místech si zachovali přesně týž výraz tupé roztomilosti, jest velmi obtížno zjistiti, co je pravda. Nanejméně však by člověk mohl bezpečně říci, že nikdo nikdy nemiloval zápachu a hladu samých o sobě, nýbrž jenom některé zvláštní radosti k nim přimíšené. To se však nezdá citlivému Gudgeovi. Dlouho než jest spor vyřízen (Hudge proti Gudgeovi a ještě někomu), podařilo se Gudgeovi přesvědčiti sám sebe, že doupata a zápachy jsou opravdu velmi pěkné věci; že to, co učinilo naši Anglii velikou, jest zvyk spáti po čtrnácti v jedné místnosti; a že smrad z otevřených stok jest naprosto a podstatně nutný k vypěstění vikingského rodu.

Nedošlo však zatím k žádné degeneraci u Hudge? Obávám se pohříchu, že ano. Zuřivě ošklivé budovy, jež původně zřídil jako nenáročné přístřešky, aby poskytly útulek lidskému životu, nabývají v jeho zaujatých očích každým dnem většího půvabu. Věci, jež by mu jakživ nebylo ve snách napadlo obhajovati, leč jako hrubou nutnost, na příklad společné kuchyně a hanebná asbestová kamna, začínají se před ním skvěti docela posvátně prostě proto, že se o ně odráží hněv Gudgeův. Hájí za pomoci horujících socialistických knížeček, že člověk jest opravdu šťastnější v úlu než v domě. Praktickou nemožnost zabrániti naprostým cizincům přístup do vaší ložnice líčí jako Bratrství; a nutnost šplhati se do třiadvaceti oddělení studených kamenných schodů nazývá, tuším, Úsilím. Čistý zisk z jejich lidumilného dobrodružství jest, že jeden dospěl k obraně neobhajitelných doupat a ještě neobhajitelnějších domácích pánů doupat, kdežto druhý dospěl tam, že jedná jako s božskými s útulky a rourami, jež zamýš-

lel jenom jako zoufalé východisko z nouze. Gudge jest nyní zkažený a mrtvičný starý Tory v klubu Carlton; zmíníte-li se před ním o chudobě, zařve na vás silným, chraptivým hlasem něco, co podle dohadu má býti: „Jde jim k duhu!“. Hudge také není šťastnější; neboť jest z něho vychrtlý vegetarián s šedivou, hrotitou bradkou a nepřirozeně sladkým úsměvem, jenž, kudy chodí, každému vykládá, že konečně budeme všichni spávati v jedné universální ložnici; a sám žije v zahradním městě jako člověk Bohem zapomenutý.

Taková jest žalostná historie Hudge a Gudge, již jsem vsunul prostě jako typ nekonečného a zoufalého nedorozumění, jež neustále se opakuje v moderní Anglii. Aby se lidé dostali z doupat, jsou dáváni do činžáků; zdravé lidské duši se zprvu protivilo obé. První touhou člověkovou jest dostati se co nejdále od doupěte, byť i jeho divoká dráha jej měla přivésti ke vzornému činžovnímu bytu. Druhou touhou ovšem jest, dostati se ze vzorného bytu, byť to i vedlo člověka zpět do doupěte. Nejsem však ani Hudgián ani Gudgián; a myslím, že omyly obou těchto slavných a okouzlujících osobností vznikly z jednoho prostého fakta. Vznikly z fakta, že Hudge ani Gudge ani chvilinku se nezamyslili, jakého domu by si asi člověk pro sebe přál. Zkrátka, nezačali ideálem; a proto nebyli praktickými politiky.

Můžeme se nyní vrátiti k účelu své trapné vsuvky o velebení budoucnosti a bankrotech minulosti. Poněvadž vlastní dům jest zřejmým ideálem každého člověka, můžeme se nyní ptáti (berouce tuto potřebu jako typickou pro všechny takové potřeby), proč ho nemá; a je-li to v jakémkoliv filosofickém smyslu jeho vinou. Já myslím, že v jistém filosofickém smyslu to jeho vinou jest; ve smyslu ještě filosofičtějším se domnívám, že jest to vinou jeho filosofie. A právě o vysvětlení toho se musím nyní pokusiti.

Burke, skvostný rhetorik, jenž zřídka kdy stál před skutečností, řekl (myslím), že Angličanův dům jest

jeho hradem. To je srdečně zábavné; neboť náhodou jest Angličan téměř jediný člověk v Evropě, jehož dům není jeho hradem. Téměř všude jinde nalezneme uznávání drobného rolnického majetnictví; že chudý člověk může býti statkářem, třebaže jest pánem pouze své vlastní půdy. Učiníme-li z majitele a pachtýře jednu osobu, má to jisté nepatrné výhody, jako že nájemník neplatí pachtu, kdežto majitel si trochu zapracuje. Nemám tu co činiti s obranou drobného majetnictví, nýbrž prostě s faktem, že drobné majetnictví jest všude, jen ne v Anglii. Dále jest také pravda, že se proti drobným usedlostem dnes brojí všude; u nás nikdy nebyly a u sousedů snad jsou zničeny. Musíme se tedy ptáti sebe, co vlastně v lidských věcech vůbec a zvláště v tomto ideálu domácnosti zničilo přirozený lidský výtvor, zejména u nás.

Člověk od věků bloudil. Byl tulákem od samého Edenu; avšak vždycky věděl, nebo myslil, že ví, co hledá. Každý člověk má někde ve složitém vesmíru dům, jeho dům na něj čeká po pás ponořen v líných norfolkských řekách nebo na výsluní sussexských nížin. Člověk od věků hledá toho domova, jenž jest předmětem úvah této knihy. Avšak vinou bezútěšného a oslepujícího krupobití skepticismu, jemuž nyní byl tak dlouho vystaven, začaly po prvé křehnouti nejen jeho naděje, nýbrž i jeho touhy. Po prvé v dějinách začíná vážně pochybovati o cíli svých bludných cest po zemi. Člověk věčně bloudil; nyní však ztratil svou adresu.

Pod nátlakem jisté filosofie hořejších tříd (nebo jinými slovy, pod nátlakem Hudge a Gudge) průměrný člověk jest opravdu všecek zmaten co do cíle svých snah; a jeho snahy tudíž slábnou čím dále tím více. Jeho prostá představa svého vlastního domova je zahrnována posměchem, že jest buržoustská, sentimentální, nebo opovržlivě křesťanská. V různých slovních formách se mu doporučuje, aby šel na ulici — čemuž se říká individualismus; nebo do chudo-

bince, čemuž se říká kolektivismus. Přihlédneme k tomuto procesu pečlivěji za chvilinku. Zde však lze říci, že na Hudge a Gudge, čili na vládnoucí třídu vůbec, nikdy nepřijde záhuba pro nedostatek nějaké moderní fráse, jíž by zastřeli svou odvěkou nadvládu. Velkostatkáři budou odpírati anglickému rolníkovi jeho tři korce pole a krávu z důvodů pokrokových, nebudou-li již moci mu je odpírati z důvodů zpátečnických. Odeprou mu jeho tři korce pod záminkou státního majetnictví. Zakážou mu krávu z důvodů humanitních.

A toto nás přivádí ke konečné analyse zvláštního vlivu, jenž anglickému lidu zabránil, aby si kladl zásadní požadavky! Jsou, tuším, dosud někteří, kteří popírají, že Anglii vládne oligarchie. Pro mne úplně stačí, vím-li, že před nějakými třiceti lety by byl člověk mohl usnouti při novinách z toho dne a probuditi se minulého týdne při nejnovějších novinách a domnívati se, že čte o týchž lidech. V prvých novinách byl by nacházel lorda Roberta Cecila, pana Gladstona, pana Wyndhama, Churchilla, Chamberlaina, Trevelyana, Buxtona; v druhých by byl nacházel lorda Roberta Cecila, pana Gladstona, pana Wyndhama, Churchilla, Chamberlaina, Trevelyana, Buxtona. Není-li to býti pod vládou rodin, nedovedu si představiti, co jiného to jest. Myslím, že to znamená býti pod vládou neobyčejných demokratických hříček náhody.

X.

Jařmo optimismu.

Zde však nemáme co činiti s povahou a existencí šlechty, nýbrž s původem její zvláštní moci; proč jest poslední z pravých oligarchií evropských; a proč se nezdá, že máme brzkých vyhlídek na její konec? Vysvětlení jest prosté, třebaže zůstalo ku podivu nepovšimnuto. Přátelé šlechty ji často velebí,

že zachovává starobylé a krásné tradice. Nepřátelé šlechty ji často viní, že lpí na ukrutných a zastaralých obyčejích. Ani její přátelé ani její nepřátelé nemají pravdu. Mluvíc všeobecně, šlechta nezachovává ani dobrých ani zlých tradic; nezachovává nic leč snad zvěř. Komu by ve snách napadlo hledati někde mezi šlechtou nějaký starý zvyk? Stejně marně, jako by u nich někdo hledal starý kroj. Bohem šlechty není tradice, nýbrž moda, opak tradice. — Kdybyste chtěli najíti starobylou norskou úpravu hlavy, hledali byste ji u skandinavské elegantní třídy? Ne, šlechta vůbec nemá obyčejů; nanejvýše má zvyky jako zvířata. Pouze dav má obyčeje.

Skutečná moc anglických šlechticů záležela právě v opaku tradice. Toť prostý klíč k moci hořejších tříd: že se vždycky úzkostlivě držely na straně tak zvaného pokroku. Byly vždycky na výši doby, což jest šlechtě docela snadným. Neboť šlechta jest nejvyšším příkladem stavu mysli, o němž jsme právě mluvili. Novost je jim přepychem hraničícím s nutností. Ona více než kdo jiný se tak nudí minulostí a přítomností, že s hrozným hladem horoucně touží po budoucnosti.

Ať velicí lordové zapomenuli na cokoliv, nikdy nezapomenuli, že jest jejich povinností státi za novými věcmi, za vším, o čem se nejvíce hovoří mezi universitními hodnostáři nebo čilými finančníky. Tak stáli na straně reformace proti církvi, Whigů proti Stuartům, Baconovské vědy proti staré filosofii, kapitalistického systému proti dělnictvu, a (dnes) na straně zvýšené moci státu proti starosvětským individualistům. Zkrátka bohatí jsou vždycky moderní; jest to jejich povolání. Avšak přímý účinek této okolnosti na otázku, již studujeme, jest poněkud zvláštní.

Obyčejnému Angličanovi, kdykoliv byl přiveden do nějaké tísně nebo bryndy, bylo vykládáno, že z nějakého zvláštního důvodu jest jeho situace pokrokem. Jednoho rána se probudil a shledal, že ve-

řejné hospody, jichž po osm set let užíval zároveň jako hostinců a svatostánků, byly všechny znenadání a surově zrušeny, aby rozmnožily bohatství asi šesti nebo sedmi lidí. Člověk by si myslil, že proto asi byl rozmrzen; na mnoha místech také byl a byl potlačen vojskem. Avšak nebylo to jen vojsko, jež ho drželo potichu. Potichu jej drželi jak mudrci tak i vojsko; šest nebo sedm mužů, kteří chudému odňali hospody, mu říkali, že to nečiní pro sebe, nýbrž pro náboženství budoucnosti, pro veliký úsvit protestantismu a pravdy. Kdykoliv tedy byl šlechtic sedmnáctého století přistižen, jak odstraňuje rolníkův plot a krade jeho pole, šlechtic poukázal na tvář Karla I. nebo Jakuba II. a tak odvrátil pozornost prostého sedláka. Velicí puritánští lordové zřídili obec pospolitou a zničili obecné pozemky. Zachránili své chudší krajany před hanebným placením daní na stavbu lodí tím, že od nich vybírali poplatky z pluhu a rýče, jež, aby chránili, byli nade vši pochybnost příliš slabí. Jedno krásné staré pořekadlo anglické učinilo tento pohodlný aristokratický zvyk nesmrtelným.

Před soud honí ubožáky,
když ukradnou husu s trávy.
Ne však velké zlosyny,
co jí kradou pastviny.

Avšak zde stojíme před zvláštním problémem poslušnosti jako v otázce klášterů. Ukradli-li huse obecní pastvinu, lze jen říci, že byl velikou husou lid, že to strpěl. Abych řekl pravdu, šli na něj s rozumovými důvody; vysvětlovali mu, že toho všeho jest zapotřebí, aby stuartovského lišáka dostali za moře. Tak v devatenáctém století velcí šlechticové, kteří se stali majiteli dolů a řediteli drah, vážně ujišťovali každého, že to nečiní ze záliby, nýbrž pro nějaký nově objevený hospodářský zákon. Tak zkvétající politikové naší generace předkládají zákony, aby

ubohým matkám zabránili choditi s vlastními nemluvňaty; nebo klidně zakazují svým pachtýřům píti pivo v hostincích. Nad touto drzostí však nikdo neřve (jak byste mysleli) jako nad hanebným feudalismem. Mírně se kárá jako socialismus. Neboť šlechta je vždycky pokroková; jest to jakási forma prostopášnosti. Jejich hostiny se prodlužují čím dál tím později do noci; neboť jejich snahou jest žíti zítřek.

XI.

Jones bez domova.

Tak byla budoucnost, o níž jsme mluvili na začátku, vždycky (alespoň v Anglii) spojenkyní tyranie. Obyčejný Angličan byl podveden o svůj majetek, jaký byl, takový byl, a vždycky ve jménu pokroku. Ničitelé klášterů mu odňali chléb a dali mu kámen, ujišťujíce jej, že to jest drahý kámen, bílý oblázek vyvolenců Páně. Vzali mu jeho stavění máje a jeho původní venkovský život a místo nich mu slíbili zlatý věk míru a obchodu zahájeného v Krystalovém paláci. A nyní mu odnímají poslední zbytek jeho důstojnosti jakožto majitele domu a hlavy rodiny a slibují mu za to utopie, jež se (dosti přiléhavě) nazývají „Anticipace" nebo „Novinky odnikud". Vracíme se vlastně k hlavnímu rysu, o němž byla učiněna zmínka. Minulost jest pospolitá; budoucnost musí býti individualistická. V minulosti jsou všechny zlořády demokracie, rozmanitosti a násilí a pochybnosti, avšak budoucnost jest čirý despotism, protože budoucnost jest čirým rozmarem. Vím, že včera jsem byl lidským pošetilcem, avšak zítra mohu snadno býti nadčlověkem.

Moderní Angličan jest však jako člověk, jenž by hned z té hned z oné příčiny měl býti neustále odháněn od domu, v němž zamýšlel započíti svůj rodinný život. Ten člověk (nazveme jej Jones) vždycky toužil po božsky obyčejných věcech; oženil se z lásky,

vybral si nebo vystavěl domeček, jenž mu sedí jako ulitý; jest hotov státi se pradědečkem a místním bohem. A právě když se do něj stěhuje, něco se zcuchne. Nějaká tyranie, osobní nebo politická, jej znenadání nepřipustí do domu; a musí svá denní jídla požívati v zahrádce před domem. Mimojdoucí filosof (jenž čirou náhodou jest tím, jenž jej vypudil) se zastaví, opře se elegantně o plot a vykládá mu, že nyní žije smělým životem z hojnosti přírody, jenž bude životem velebné budoucnosti. Jemu se však zdá, že život v zahrádce před domem jest více smělý než hojný a musí se odstěhovati do chudého bytu v sousední ulici. Filosof (jenž jej vypudil) náhodou si zajde do jeho bytu pravděpodobně s úmyslem zvýšiti činži a zdrží se, aby mu vyložil, že nyní vede opravdový život obchodního snažení; že hospodářský zápas domácího s ním jest jedinou věcí, z níž může ve velebné budoucnosti vzejíti bohatství národů. Jest v hospodářském zápasu poražen a jde do chudobince. Filosof, jenž jej vyhodil (jenž v tu chvíli náhodou právě koná inspekci v chudobinci) jej ujišťuje, že nyní konečně jest ve zlaté republice, jež jest cílem lidstva; jest v rovnoprávné, vědecké socialistické obci, jež jest majetkem státu a řízena veřejnými úředníky; tedy v republice velebné budoucnosti.

Přese všechno jsou však známky, že nerozumný Jones ještě sní o své staré představě, že bude míti obyčejný domov. Žádal tak málo a bylo mu nabízeno tak mnoho. Světy a systémy mu byly nabízeny jako úplatky; byl mu nabízen Eden a Utopie a Nový Jerusalem a on chtěl jenom dům; a ten mu byl odepřen.

Takový příměr doslovně není upřílišněním fakt anglických dějin. Bohatí doslovně vyhodili chudého z dávného hostinského domu na cestu, stručně mu pověděvše, že to jest cesta k pokroku. Doslovně jej vnutili do továren a moderního mzdového otroctví pořád jej ujišťujíce, že to jest jediná dráha k bohat-

ství a kultuře. Zrovna jako odvlekli venkovana od klášterního pokrmu a piva řkouce, že ulice nebeské jsou dlážděny zlatem, tak jej nyní odvlekli od vesnického pokrmu a piva řkouce, že ulice londýnské jsou dlážděny zlatem. Jako vstoupil do chmurného portálu puritanismu, tak vešel do chmurného portálu industrialismu, neboť mu bylo řečeno, že oba dva jsou branami budoucnosti. Dosud chodil jenom ze žaláře do žaláře, ba do tmavějšího a tmavějšího žaláře, neboť kalvinism nechal otevřeno jedno okénko do nebe. A nyní se od něho žádá týmž velitelským a vzdělaným tónem, aby vešel do jiného portálu, u něhož má odevzdati do neviděných rukou své děti, svůj drobný majetek a všechny zvyky svých otců.

Jsou-li tyto poslední vyhlídky vskutku o něco vábivější než dřívější vyhlídky puritanismu a industrialismu, o tom možno uvažovati později. Nemožno však, tuším, mnoho pochybovati, že bude-li kdy Anglii vnucena nějaká forma kolektivismu, bude vnucena, jako všechno ostatní, uvědomělou politickou třídou netečnému a částečně hypnotisovanému lidu. Šlechta bude stejně ochotna spravovati kolektivism jako byla ochotna spravovati puritanism nebo manchesterism; taková soustředěná politická moc jest pro ně v jistém smyslu nutně přitažlivou. Nebude tak obtížno, jak někteří prostí socialisté se zdají předpokládati, přiměti urozeného Tomnodya, aby převzal zásobování mlékem jakož i zásobování známkami — za zvýšený plat. Pan Bernard Shaw poznamenal, že bohatí jsou v obecních radách lepší nežli chudí, protože jsou prosti „finanční nesmělosti". Anglická vládnoucí třída je však docela prosta finanční nesmělosti. Vévoda ze Sussexu bude docela ochoten býti správcem Sussexu při témže důchodu. Sir William Harcourt, typický aristokrat, to vyslovil docela přilehavě: „My (to jest, aristokrati) jsme nyní všichni socialisté."

To však není vlastní tón, jímž bych chtěl skončiti. Hlavní bod, jak tvrdím, jest, že jak industrialismus

tak kolektivismus byly přijaty jako nutnost — nikoliv jako holé ideály nebo touhy. Nikdo nemiloval školy manchesterské; byla trpěna jako jediná cesta k produkci bohatství. Nikdo nemiluje školy marxovské; je trpěna jako jediná cesta k zamezení chudoby. V jádru srdce nikdo nechová touhu zabrániti volnému muži, aby měl vlastní usedlost, nebo staré ženě, aby hospodařila na vlastní zahrádce, jako jádrem srdce nikdo nestál při bezcitném boji strojů. Účelu této kapitoly bude dostatečně posloužено, poukáži-li, že tento návrh jest také *pis aller* — zoufalým východiskem z nouze dobrým — jako abstinentismus. Nemám v úmyslu dokazovati zde, že socialismus jest jed; stačí, prohlásím-li, že jest lékem, nikoliv vínem.

Idea soukromého majetku, všeobecného avšak soukromého, idea rodin volných, ale přece rodin, domácnosti demokratické, avšak přece domácnosti, idea jednoho domu pro jednoho muže — to zůstává vlastním snem a magnetem lidstva. Svět snad přijme něco více oficielního a všeobecného, méně lidského a milého. Ale svět bude jako životem zklamaná žena, jež vstoupí ve všední manželství, protože nemůže vstoupiti ve šťastné. Socialismus snad je osvobozením světa, není však touhou světa.

ČÁST II.

IMPERIALISMUS, ČILI MYLNÝ NÁZOR NA ČLOVĚKA.

I.

Kouzlo jingoismu.

Zpřemítal jsem vše možné hledaje titul pro tuto část; a přiznávám se, že slovo „imperialismus" jest neohrabaným výrazem pro to, co myslím. Žádné jiné slovo však nebylo bližší; „militarismus" by bylo slovo mnohem klamavější a „nadčlověk" činí nesmysl z každé diskuse, v níž vystupuje. Snad vše uváženo by slovo „cesarismus" bylo vystižnější; rád bych však chtěl populární slovo; a imperialismus (jak čtenář porozumí) se vztahuje na většinu lidí a teorií, jež zamýšlím rozebírati.

Tento malý zmatek však vzrůstá okolností, že já rovněž nevěřím v imperialismus v jeho lidovém smyslu, jakožto způsob nebo teorii vlasteneckého cítění naší země. Avšak lidový imperialismus má velmi málo společného s cesarovským imperialismem, jejž chci narýsovati. Neshoduji se s koloniálním idealismem Rhodesovým a Kiplingovým. Nemyslím však, jak myslí někteří jeho protivníci, že jest nestoudným výtvorem anglické drsnosti a hrabivosti. Imperialismus jest, jak myslím, fikce vytvořená nikoliv anglickou tvrdostí, nýbrž anglickou měkkostí; ba v jistém smyslu anglickou láskyplností.

Důvody pro víru v Australii jsou po většině tak sentimentální jako nejsentimentálnější důvody pro víru v nebe. Nový jižní Wales jest úplně doslovně pokládán za místo, kde špatní přestávají obtěžovati a unavení docházejí klidu; to jest, za ráj pro strýce, kteří přišli o čest a pro synovce, kteří se rodí unaveni. Britská Columbie jest v přímém slova smyslu pohádkovou zemí; jest to svět, kde, jak se věří, kou-

zelné a protirozumné štěstí doprovází nejmladší syny šlechtických rodin. Tento zvláštní optimismus o koncích světa jest anglickou slabostí; avšak abychom ukázali, že to není chladnost nebo drsnost, úplně postačí říci, že nikdo jí nesdílel více než nejobrovštější anglický sentimentalista, Charles Dickens. Konec „Davida Copperfielda" jest neskutečný nejen prostě, že jest to zakončení optimistické, nýbrž že jest to zakončení imperialistické. Důstojné britské štěstí vymyšlené pro Davida Copperfielda a Anežku by bylo znepokojováno ustavičnou přítomností beznadějné tragedie Emiliiny a ještě beznadějnější fraškou Micawberovou. Proto nutno jak Emilii tak Micawbera odvézti do neurčité kolonie, kde se s nimi stane změna bez srozumitelné příčiny, leč snad vlivem podnebí. Tragická žena se stane spokojenou a komický muž se stane odpovědným jedině vlivem mořské cesty a prvého spatření klokana.

Mou jedinou námitkou proti imperialismu v lehkém poetickém smyslu tudíž jest, že to jest přelud blahobytu; že říše, jejíž srdce dokonává, jest obzvláště hrdá na končetiny, to jest pro mne faktum neméně velebné než pýcha starého šviháka, jemuž již zeslábl rozum, na své nohy. Utěšuje lidi ve zřejmé ošklivosti a lhostejnosti Anglie bajkami o krásných jinoších a hrdinským úsilím na dalekých pevninách a ostrovech. Člověk může seděti uprostřed špíny čtvrti „Seven Dials" a mysliti si, že život jest nevinný a božský v křovinách a stepích. Člověk by mohl stejně tak seděti ve špíně čtvrti „Seven Dials" a mysliti si, že život jest nevinný a božský v Brixtonu nebo Surbitonu. Brixton a Surbiton jsou „nové"; jsou „bližší přírodě" v tom smyslu, že pohltily přírodu míli za mílí. Jedinou námitkou jest námitka fakta. Mladí mužové brixtonští nejsou mladí obrové. Milenci surbitonští nejsou všichni pohanští básníci pějící se sladkou silou jara. Ani nejsou lidé z kolonií, jak je potkáváte, mladí obrové nebo pohanští bás-

níci. Jsou to většinou cockneyové, kteří ztratili poslední smysl pro hudbu skutečnosti, jakmile se dostali z doslechu zvonů londýnských. Pan Rudyard Kipling, muž, jehož genius jest opravdový, třebaže úpadkový, je obestřel teoretickou září, jež již bledne. Avšak pan Kipling jest ve smyslu přesném a poněkud děsivém výjimkou, jež potvrzuje pravidlo. Neboť má obrazotvornost, orientální a krutou, ne proto, že vyrostl v nové zemi, nýbrž právě proto, že vyrostl v nejstarší zemi světa. Jest zakořeněn v minulosti — v asijské minulosti. Jakživ by nebyl mohl napsati „Řeku Kabul", kdyby se byl narodil v Melbourně.

Pravím tudíž přímo (aby se nezdálo, že se uhýbám), že imperialismus v svých běžných vlasteneckých nárocích se mi zdá jak slabým, tak nebezpečným. Jest to pokus jedné evropské země zříditi si jakousi pa-Evropu, jíž by mohla vládnouti místo skutečné Evropy, na níž by měla jenom účast. Jest to láska k žití se sobě nižšími. Znovuzříditi římskou říši pro sebe a vlastní silou, to bylo snem, jenž vábil v různých podobách a téměř v každé podobě jako léčka každý křesťanský národ. Španělové jsou národ důsledný a konservativní; proto ztělesnili svůj pokus o říši v dlouhých a prodlévavých dynastiích. Francouzové jsou násilný národ a proto té říše dvakráte dobyli silou zbraní. Angličané jsou národ především poetický a optimistický; a proto jest jejich říše něco neurčitého a přece sympatického, něco dálného a přece drahého. Poněvadž však tento jejich sen jest mocný na nejdálnějších končinách, třebaže vrozenou slabinou, jest u nich přece jen slabinou; mnohem větší slabinou, než bylo zlato pro Španělsko nebo sláva pro Napoleona. Kdybychom se kdy dostali do konfliktu se svými skutečnými bratřími a soupeři, celá tato představa by padla. Ani ve snách by nám nenapadlo stavěti australská vojska proti německým, jako nám nenapadne stavěti tasmanské sochařství proti francouzskému. Vysvětil jsem tedy,

aby mne nikdo neobviňoval, že zatajuji nepopulární stanovisko, proč nevěřím v imperialismus, jak jest obyčejně pojímán. Myslím, že to není prostě příležitostné bezpráví na jiných národech, nýbrž neustálá slabost, otevřená rána u mého vlastního národa. Je však rovněž pravda, že jsem se zdržel u tohoto imperialismu, jenž jest líbezným přeludem, abych ukázal, kolik se liší od hlubší, temnější a ještě lákavější věci, již pro pohodlí jsem v této kapitole musel nazvati imperialismem. Abychom se dostali ke kořenu tohoto zla a docela neanglického imperialismu, musíme zpátky a začíti znovu všeobecnější diskusí o prvých potřebách lidských styků.

II.

Moudrost a počasí.

Jest uznáváno, jak snad smím doufati, že obyčejné věci nejsou nikdy všední. Narození se přikrývá rouškou právě proto, že jest to drtivý a hrůzný zázrak. Smrt a první láska, třebaže se stávají každému, dovedou člověku zastaviti tep srdce při pouhém pomyšlení na ně. Třebaže tolik se připouští, možno tvrditi ještě něco více. Jest pravda, nejenom že tyto universální věci jsou zvláštní; jest dále pravda, že jsou subtilní. Ukáže se, že při posledním rozboru jsou všechny všední věci vysoce složité. Někteří vědcové se sice přenášejí přes tuto nesnáz tím, že pojednávají pouze o její snadné části: tak nazvou první lásku pohlavním pudem a hrůzu přes smrtí pudem sebezachování. To však znamená zdolati nesnáz tak, jako když mám popsati zeleň na pávu a nazvu ji modří. Modrá barva na něm skutečně jest. Že jak v romantičnosti lásky tak v *Memento mori* jest silná fysická složka, to je činí, je-li možná, ještě více zarážejícími, než kdyby byly cele intelektuelní. Nikdo nemůže přesně říci, kolik jeho pudovost byla zabarvena čistou láskou krásy nebo pouhým chlapeckým

svědčením po neodvolatelných dobrodružstvích, na příklad po uprchnutí na moře. Nikdo by nedovedl říci, kolik jeho živočišný strach před koncem jest smíšen s mystickými tradicemi o mravnosti a náboženství. Právě proto, že tyto věci jsou živočišné, ne však docela živočišné, začíná vír nesnází. Materialisté rozeberou jejich snadnější část, popřou těžkou část a jdou domů na čaj.

Mýlíme se dokonale, domníváme-li se, že něco není rafinované, že jest všední; to jest: subtilní a těžko vyjádřitelné. Salonový popěvek z mého mládí, jenž začínal slovy: „Za šera, má milá" byl dosti všední jako popěvek; avšak spojitost mezi lidskou vášní a soumrakem jest přese všechno něco jemného a dokonce nevyzpytatelného. Nebo abych podal jiný zřejmý příklad: vtipy na tchyni jsou sotva útlocitné avšak problém tchyně jest neobyčejně choulostivý. Tchyně jest subtilní, protože jest něco takového jako soumrak. Jest to mystické smíchání dvou nespojitelných věcí — zákona a matky. Karikatury ji zkreslují; vznikají však opravdové lidské záhady. *Comic Cuts* berou obtíž s nesprávného konce; bylo by však potřebí Mereditha v jeho nejlepší síle, aby obtíž vzal se správného konce. Nejvíce se snad přiblížíme správnému vyjádření problému, řekneme-li: že tchyně nemusí býti nic ohavného, nýbrž že musí býti něco velmi hezkého.

Bude však asi nejlepší, vezmeme-li jako příklad nějaký denní zvyk, jímž všichni slyšíme opovrhovati jako něčím vulgárním a otřepaným. Vezměme k vůli diskusi zvyk hovořiti o počasí. Stevenson jej nazývá předmětem, jemuž se dobrý konversacionalista vyhýbá na hony daleko. Jsou však přece velmi hluboké důvody, aby se hovořilo o počasí, důvody, jež jsou delikátní jakož i hluboké; jejich moudrost leží navrstvena ve sloji na sloji. Nejprve to jest gesto pravěké náboženské úcty. Nebesa třeba vzývati; a začínati všechno počasím jest jakýsi pohanský způsob začínati všechno modlitbou. Jones a Brown hovoří

o počasí; ale Milton a Shelley také. Pak jest to výrazem základní idey ve zdvořilosti — rovnosti. Neboť anglické slovo zdvořilost (politeness) jest jenom řecký výraz pro občanství. Slovo *politeness* je příbuzné se slovem policajt; rozkošné pomyšlení. Občan by vlastně měl býti zdvořilejší než gentleman; policajt by asi měl býti nejzdvořilejším a nejelegantnějším ze všech tří. Avšak všechny dobré mravy musí zřejmě začínati sdílením něčeho v prosté formě. Dva muži by měli sdíleti deštník; nemají-li deštníku, měli nanejméně sdíleti déšť se všemi jeho bohatými možnostmi humoru a filosofie. „Neboť on dává slunci svítiti . .“ Toto je druhý prvek v počasí: že uznává lidskou rovnost v tom, že všichni máme klobouky pod temně modře překlenutým deštníkem všehomíru. Odtud vyplývá třetí zdravý rys tohoto zvyku: totiž, že počíná tělem a naším nevyhnutelným tělesným bratrstvím. Všechna pravá přátelskost začíná ohněm a krví a nápoji a uznáváním mrazu a deště. Ti, kteří nechtějí začíti tělesným koncem, jsou již domýšlivci a možná, že z nich budou brzy přívrženci „křesťanské vědy“. Každá lidská duše musí v nějakém smyslu inscenovati pro sebe obrovskou pokoru Vtělení. Každý člověk musí sestoupiti do těla, aby vešel ve styk s lidstvem.

Zkrátka v pouhé v poznámce „je dnes krásně“ je celá veliká lidská idea kamarádství. Čisté kamarádství jest však jiným příkladem těch všedních a přece matoucích věcí. Všichni ho užíváme; dojde-li však k rozhovoru o něm, mluvíme téměř vždycky nesmysly, hlavně protože je pokládáme za něco prostšího, než jest. Žíti v něm jest lehké; avšak analysovati je není nikterak lehké. Kamarádství jest nanejvýše jednou polovinou lidského života; druhou jest láska, jež jest něco tak rozdílného, že by člověk málem myslil, že byla stvořena pro jiný vesmír. Nemíním pouze lásku pohlavní; každý druh soustředěné vášně, mateřská láska nebo i divočejší druhy přátelství jsou svou povahou cizí čirému kamarádství. Obě stránky

jsou pro život podstatně nutné; a obě jsou v různém stupni známy každému člověku každého věku a pohlaví. Mluvíc velmi všeobecně, dosud lze říci, že žena představuje důstojnost lásky a muž důstojnost kamarádství. Chci říci, že by druhé instituce sotva bylo šetřeno, kdyby mužové kmene nad ní nebděli. City, v nichž ženy vynikají, mají o tolik více neodmluvnosti a hloubky, že by smetly se světa čiré kamarádství, kdyby nebylo sdruženo a chráněno v klubech, armádních sborech, učilištích, banketech a plucích. Většina z nás slyšela hlas, jímž hostitelka praví svému muži, aby příliš dlouho neseděl při doutnících. Jest to strašlivý hlas lásky hledající zničiti kamarádství.

Každé pravé kamarádství má v sobě ty tři prvky, jež jsem zaznamenal v obyčejném zvolání o počasí. Za prvé, má jakousi filosofii širokou jako společná obloha zdůrazňující, že jsme všichni v týchž kosmických poměrech. Jsme všichni v témž člunu, „na okřídlené skále" pana Herberta Trenche. Za druhé uznává, že toto pouto jest podstatné; neboť kamarádství jest prostě lidství, jak se jeví po té stránce, v níž lidé jsou si opravdu rovni. Staří spisovatelé byli venkoncem moudří, když mluvili o rovnosti mužů; byli však také velmi moudří, že se nezmiňovali o ženě. Ženy jsou vždycky autoritářské; jsou vždycky buď nahoře nebo dole; proto právě jest manželství jakousi poetickou houpačkou. Jsou jenom tři věci na světě, jimž ženy nerozumí, a to jsou: Svoboda, Rovnost a Bratrství. Avšak mužům (třídě, jíž se v moderním světě málo rozumí) jsou tyto věci vzduchem plic, jejž dýchají; a naše nejučenější dámy, jim ani nezačnou rozuměti, dokud nevezmou v úvahu takové chladné kamarádství. Konečně obsahuje třetí vlastnost počasí, zdůraznění těla a jeho nezbytného uspokojení. Nikdo ani nezačal rozuměti kamarádství, jenž s ním nepřijímá jistou srdečnou horlivost v jídle, pití nebo kouření, hlučný materialism, jenž se mnohým ženám zdá čirou žravostí. Můžete tu

věc nazvati orgií nebo svátostí, jisto však jest, že jest podstatná. V jádru jest to odpor proti nadutosti jednotlivcově. Ba i její chvastounství a hulákání jsou pokorné. V jádru jejího povykování jest jakási šílená skromnost, touha přetaviti jednotlivcovu duši v masu nenáročné mužskosti. Jest to ryčné přiznání se ke slabosti všeho tělesného. Nikdo nesmí býti povýšen nad věci, jež jsou lidem společné. Taková rovnost musí býti tělesná a hrubá a komická. Nejenom že jsme všichni na jednom člunu, nýbrž všichni též trpíme mořskou nemocí.

Slovo kamarádství právě nyní slibuje, že se stane tak lichým jako slovo „příbuznost". Jsou socialistické kluby, kde všichni členové, muži i ženy, si říkají „bratře". Nemám vážných pocitů nepřátelských ani jiných, co se týče tohoto zvyku; v nejhorším to jest konvenčnost nebo při nejlepším flirt. Mým úkolem jest vytknouti tu jenom jednu rozumovou zásadu. Napadne -li vám smíchati všechny květiny dohromady, lilie a jiřinky a tulipány a kopretiny a nazvati je sedmikráskami, shledáte, že jste zkazil velmi krásné slovo sedmikráska. Napadne-li vám nazvati každou lidskou příchylnost kamarádstvím, zahrnete-li do toho jména úctu mladíka k úctyhodné prorokyni, zájem muže pro krásnou ženu, která mu uniká, rozkoš filosofického starého pavouka z dívky, jež jest nestoudná a nevinná, konec nejvšednějšího sporu nebo začátek nejnebetyčnější lásky, chcete-li to všechno nazvati kamarádstvím, nezískáte nic; jen ztratíte slovo. Sedmikrásky jsou něco zřejmého a universálního a přístupného; jest to však jenom jeden druh květin. Kamarádství jest něco zřejmého a universálního a přístupného; jest to však jenom jeden druh příchylnosti; má vlastnosti, jež by zničily každý jiný druh. Kdo poznal pravé kamarádství v klubu nebo pluku, ví, že jest neosobní. V debatních klubech se užívá pedantské fráse, jež přesně vystihuje mužské city; říká se tomu „mluvit k věci". Ženy mluví k sobě, muži mluví k předmětu, o němž mluví. Leckterý

poctivý muž seděl v kruhu svých pěti nejlepších přátel pod sluncem a zapomněl, co vykládal nějaký systém, kdo jest ve světnici. To není příznačné jen pro intelektuelní muže; muži jsou všichni teoretičtí, ať mluví o Bohu nebo o golfu. Muži jsou neosobní; to jest, republikánští. Nikdo si nepamatuje po opravdu dobrém rozhovoru, kdo v něm řekl něco dobrého. Každý muž mluví k množství ve svých vidinách; k mystickému oblaku, jenž se nazývá klubem.

Jest nasnadě, že s touto chladností a lhostejností, jež jsou podstatnými známkami kolektivní příchylnosti mezi muži, jsou spojeny nevýhody a nebezpečí. Vedou k plivání; vedou k hrubé řeči; musí k nim vésti, dokud jsou čestné: kamarádství musí býti určitou měrou ošklivé. Jakmile se stane zmínka o kráse v mužském přátelství, dech se tají zápachem hanebných věcí. Přátelství musí býti fysicky špinavé, má-li býti morálně čisté. Musí býti v kšandách. Chaos zvyků, jenž vždycky doprovází muže, jsou-li zůstaveni úplně sami sobě, má jenom jeden čestný lék: přísnou kázeň klášterní. Každý, kdo viděl naše nešťastné mladé muže v koloniích East Endu, jak ztrácejí při prádle své límce a žijí z konservovaných lososů, plně porozumí, proč moudrost sv. Bernarda rozhodla, že muži, mají-li žíti bez žen, nesmějí žíti bez řádu. Trochu téže přesnosti, umělé ovšem, lze dosáhnouti ve vojsku; vojsko musí rovněž po mnohých stránkách býti klášterní, jenomže má celibát bez čistoty. Toto však neplatí o normálních nebo ženatých mužích. Jejich pud po anarchii má docela dostatečnou brzdu v divošském zdravém rozumu druhého pohlaví. Jest na světě jenom jeden velmi bojácný druh mužů, kteří se nebojí ženy.

III.

Společná vidina.

Tato mužská láska otevřeného a rovnoprávného kamarádství jest životem ve všech demokraciích a

pokusech o vládu diskusí; bez ní by byla republika mrtvou formulí. Avšak i tak se duch demokracie ovšem velmi liší od písmene a pivnice jest často lepším zkušebním kamenem než parlament. Demokracie v svém lidském smyslu neznamená rozhodování většinou; ba neznamená ani rozhodování všemi. Lze ji výstižněji definovati jako rozhodování libovolným člověkem. Chci říci, že spočívá na klubovním zvyku přijímati libovolného člověka úplně cizího jako svého, — předpokládati, že určité věci jsou nevyhnutelně společné jemu a vám. Jediné věci, o nichž se lze domnívati, že je každý vyznává, mají plnou autoritu demokracie. Podívejte se z okna a všimněte si prvního člověka, jenž půjde mimo. Liberálové sice na sebe strhli Anglii zdrcující většinou; ale nevsadil byste ani knoflík, že ten člověk jest liberál. Bible jest sice čtena ve všech školách a respektována na všech soudních dvorech; ale nevsadil byste se ani o stéblo slámy, že onen člověk věří v bibli. Vsadili byste se však o svou týdenní mzdu, že věří, dejme tomu, v nošení šatů. Vsadili byste se, že věří, že fysická odvaha je něco krásného, nebo že rodiče mají autoritu nad dětmi. Ovšem snad by se našel jeden z milionu lidí, jenž v tyto věci nevěří; pokud se toho týče, je to snad vousatá dáma oděná za muže. Avšak takové zázraky jsou něco docela odlišného od pouhého počítání čísel. Lidé, kteří vyznávají takové názory, nejsou menšinou, nýbrž nestvůrností. Avšak zkušebním kamenem universálních dogmat, jež mají plnou autoritu demokracie, jest otázka, vyznává-li je libovolný člověk. Co byste poznamenali před libovolným novým příchozím v hospodě — to jest pravý anglický zákon. První člověk, jejž spatříte z okna, to jest král anglický.

Úpadek hospod, jenž jest pouze částí úpadku demokracie, nepochybně oslabil mužský smysl pro rovnost. Pamatuji se, že jedna místnost plná socialistů se doslovně rozesmála, když jsem jim řekl, že v celém básnictví není ušlechtilejšího výrazu než slovo

hospoda. Mysleli, že jest to vtip. Proč by to pokládali za vtip, když chtějí ze všech domů učiniti hospody, nedovedu si představiti. Chce-li však někdo viděti opravdové ryčné bratříčkování, jež jest nutné (alespoň mužům), najde je stejně dobře jako kdekoliv jinde při velikých dávných hospodských disputacích, jež se nám dochovaly v takových knihách, jako je Boswellovův Životopis Johnsonův. Jeho jméno stojí obzvláště za zmínku, neboť moderní svět v své chorobnosti na něm spáchal zvláštní nespravedlnost. Chování Johnsonovo prý bylo „drsné a despotické". Bylo příležitostně drsné, avšak nikdy nebylo despotické. Johnson ani v nejlepším nebyl despota; Johnson byl demagog a hulákal na hulákající dav. Okolnost sama, že se rval s druhými, jest důkazem, že druhým bylo dovoleno rváti se s ním. Jeho brutalita se zakládala na představě rovné potyčky, jako v kopané. Jest věrná pravda, že povykoval a práskal do stolu, protože byl skromný. Upřímně se bál, aby nebyl přemožen, nebo i přehlédnut. Addison měl vybrané mravy a byl králem své společnosti. Byl zdvořilý ke všem, avšak povýšený nad každého; proto se nám navždy dochovala jeho památka v nesmrtelném výsměšku Popově:

Like Cato, give his little Senate laws
And sit attentive to his own applause.

Johnson nejen že byl dalek, aby byl králem své společnosti, nýbrž byl jakýmsi irským poslancem ve svém vlastním parlamentě. Addison byl uhlazený a povýšený a byl nenáviděn. Johnson byl drzý, ale druhým rovný, a proto byl milován všemi, kdo jej znali a zachován nám v podivuhodné knize, jež jest jedním z čirých zázraků lásky.

Tato nauka o rovnosti jest podstatná pro rozhovor; tolik může uznati každý, kdo ví, co rozhovor jest. Jakmile debatuje u stolu v hospodě, jistě si přeje i nejslavnější muž býti neznámým, aby jeho skvělé poznámky planuly jako hvězdy na pozadí jeho ne-

známosti. Nikdo, jenž jest hoden jména muž, si nedovede představiti nic chladnějšího nebo ponurejšího než býti králem ve vaší společnosti. Lze však namítnouti, že při mužských sportech a hrách, vyjímaje velikou hru debaty, jest určitá řevnivost a touha po předstižení. Řevnivost v nich zajisté jest, avšak to jest jenom jakási horlivá rovnost. Hry jsou závody, protože jest to jediný způsob, jakým je lze učiniti vzrušujícími. Pochybuje-li však kdo, že se muži povždy musí vraceti k ideálu rovnosti, jest zapotřebí pouze odpověděti, že máme něco takového, jako je handicap. Kdyby se muži radovali z pouhé převahy, snažili by se přesvědčiti, kam až taková převaha může jíti; měli by radost, kdyby jeden silný běžec o míle předběhl všechny ostatní. Co však muži milují, není vítězství silnějších, nýbrž zápas sobě rovných; a proto zavádějí i do svých závodních sportů umělou rovnost. Jest smutno pomysliti si, o jak malém počtu z těch, kteří ustanovují naše sportovní handicapy, se lze s trochou pravděpodobnosti domnívati, že jsou si vědomi, jací abstraktní, ba přísní republikáni jsou.

Ne; pravé námitky proti rovnosti a sebevládě nemají co činiti s žádnou z těchto svobodných a slavnostních stránek lidstva; všichni lidé jsou demokrati, když jsou šťastni. Filosofický odpůrce demokracie by v podstatě shrnul své stanovisko ve slova, že „se v praksi neosvědčuje". Než půjdu dále, zaznamenám mimochodem protest proti domněnce, že zkušebním kamenem lidstva jest, jak se něco osvědčuje prací. Nebesa se neosvědčují prací; nebesa si hrají. Člověk je nejvíce sám sebou, když je volný; a shledávám, že lidé jsou snobové při práci, avšak demokraté ve svátky; proto si dovolím věřiti v jejich svátky. Právě tato otázka práce vlastně zamotává otázku rovnosti; a o tom musíme nyní pojednati. Nejpřiléhavěji lze snad pravdu vysloviti takto: že demokracie má jednoho opravdového nepřítele a to civilisaci. Utilitaristické divy, jež věda učinila, jsou anti-

demokratické, ani ne tolik při svém zneužití nebo snad ve svých praktických výsledcích jako spíše ve svém základním tvaru a účelu.

Výtržníci, kteří rozbíjeli tovární tkalcovské stavy měli pravdu; ne snad v domněnce, že stroje budou znamenati, že z méně mužů budou dělníci, jistě však v domněnce, že stroje budou znamenati, že z méně mužů budou mistři. Více kol opravdu znamená méně ruční práce. Méně ruční práce opravdu znamená méně pracovníků. Vědecký stroj musí býti individualistický a osamocený. Dav může křičeti kolem paláce; avšak dav nemůže ukřičeti telefon. Objeví se odborník a demokracie jest rázem na půl zkažena.

IV.

Šílená nutnost.

Představa běžná ve rmutu darwinské kultury jest, že lidé se pomalu propracovali z nerovnosti do stavu poměrné rovnosti. Vpravdě jest tomu, tuším, právě naopak. Všichni lidé normálně a přirozeně začali s ideou rovnosti; zanechávali jí teprve později a zdráhavě a vždycky pro nějakou hmotnou, drobnou příčinu. Jejich přirozený cit nikdy neuznával, že jedna třída lidí jest vyšší druhé; byli vždycky dohnáni přijmouti to určitými praktickými mezemi v čase a prostoru.

Na příklad jest jeden prvek, jenž vždycky musí vésti k oligarchii — či spíše despotismu, kterýmžto prvkem míním chvat. Vzňal-li se v domě oheň, musí zavolati stříkačky jeden člověk; výbor jich nemůže zavolati. Byl-li v noci přepaden tábor, musí dáti rozkaz k střelbě jeden člověk; není kdy hlasovati. Jest to jedině otázka mezí časových a prostorových; nikterak duševní obmezenosti masy, jež jest pod velením. Kdyby všichni lidé v domě byli osudem předurčeni k velikému, bylo by to přece lepší, aby nemluvili do telefonu všichni zároveň; bylo by lepší, aby nejhloupější z nich všech mluvil nevyrušovaně.

Kdyby se armáda skládala jen ze samých Hanibalů a Napoleonů, bylo by přece lepší, kdyby při nepředvídaném přepadení nedávali rozkazy všichni najednou. Ba bylo by lepší, kdyby nejomezenější z nich všech dával rozkazy. Vidíme tudíž, že vojenská subordinace ani zdaleka nespočívá na nerovnosti mužů, nýbrž vlastně na rovnosti mužů. Kázeň v sobě neobsahuje carlyleovskou představu, že někdo má vždycky pravdu, kdežto všichni ostatní nemají pravdu a že musíme objeviti a korunovati toho někoho. Naopak, kázeň znamená, že v jistých hrozně naléhavých okolnostech člověk může důvěřovati komukoliv, jen když tím kýmkoliv nejsou všichni. Vojenský duch neznamená (jak si Carlyle představoval) poslouchati nejsilnějšího a nejmoudřejšího. Naopak, vojenský duch znamená, znamená-li vůbec něco, poslouchati nejslabšího a nejhloupějšího, poslouchati ho prostě, že jest to jeden člověk a nikoliv tisíc lidí. Býti podroben slabému, toť kázeň. Býti podroben silnému, toť jenom otrockost.

Lze snadno ukázati, že tak zvaná aristokracie v Evropě není svým původem a duchem vůbec žádnou aristokracií. Není to systém duchovních stupňů a rozdílů, jako na příklad kastovní systém indický nebo třeba jen starý řecký rozdíl mezi svobodnými muži a otroky. Jest to prostě pozůstatek vojenské organisace z části utvořené, aby podepírala upadající Římskou říši, z části aby zlomila a pomstila strašlivý nápor islamu. Slovo Duke (vévoda) prostě znamená plukovníka, stejně jako slovo Emperor (císař) znamená vrchního velitele. Celá historie jest obsažena v titulu „Comes svaté říše římské", jenž prostě znamená důstojníky v evropské armádě proti soudobému žlutému nebezpečí. V armádě však ani ve snách nikomu nenapadne, že rozdíl důstojnosti představuje rozdíl morální skutečnosti. Nikdo jakživ neřekne o pluku: „Váš major jest velmi zábavný a energický; váš plukovník ovšem musí býti ještě zábavnější a ještě energičtější." Nikdo jakživ neřekne vykládaje

v rozhovoru při společném plukovním stole: „Poručík Jones byl velmi vtipný, avšak přirozeně se nemohl vyrovnati setníkovi Smithovi.“ Podstata armády je v idei oficielní nerovnosti, jež se zakládá na idei neoficielní rovnosti. Vojáci neposlouchají plukovníka, že je to nejlepší muž, nýbrž že je to plukovník. Takový byl podle všeho duch systému vévodů a hrabat, když prvně vznikl z vojenského ducha a vojenských nutností Říma. Se zánikem těchto nutností přestal pozvolna míti význam vojenské organisace a smísil se s nečistou plutokracií. Dnes to ani není duchovní aristokracie — tak zlé to s ní ještě není. Je to prostě armáda bez nepřítele — armáda ubytovaná u lidu.

Člověk má tudíž dvě stránky: specialistickou a kamarádskou a vojenství není jediným příkladem takové specialistické podřízenosti. Kotlář a krejčí, jakož i voják a námořník potřebují jistého přísného řádu při rychlém jednání; nebo alespoň, není-li kotlář organisován, jest to hlavní příčinou, proč nekotlaří ve velkém měřítku. Kotlář a krejčí často představují dvě evropské rasy kočovné: cikána a žida; však žid sám má trochu vlivu, protože on sám uznává jakousi kázeň. Člověk, jak jsme řekli, má dvě stránky: odbornickou, kde musí míti podřízenost, a společenskou, kde musí míti rovnost. V pořekadle, že devět krejčích dělá člověka, jest drobet pravdy; nesmíme však zapomenouti, že rovněž devět korunovaných básníků nebo devět královských astronomů dělá člověka. Jest zapotřebí devíti milionů obchodníků, aby udělali Člověka vůbec; ale lidstvo se skládá z obchodníků, když obchodníci nemluví o obchodě. Nebezpečím příznačným pro naši dobu, jež k vůli debatě nazvu imperialismem nebo caesarismem, jest úplné zastínění kamarádství a rovnosti odbornictvím a ovládáním.

Jsou pomyslitelny jenom dva způsoby společenského ústrojí — osobní vláda a neosobní vláda. Nechtějí-li moji anarchičtí přátelé míti pravidel — budou míti vladaře.

Dávati přednost osobní vládě s její taktností a ohebností se nazývá royalismus. Dávati přednost neosobní vládě s jejími dogmaty a definicemi se nazývá republikanismus. Stavěti se svobodomyslně jak proti králům, tak proti doktrinám se nazývá bláznovinou; alespoň pro to neznám filosofičtějšího jména. Člověk může býti veden bystrostí nebo duchapřítomností jednoho vládce nebo rovností a zabezpečenou spravedlností jednoho pravidla; musí však míti jedno nebo druhé, nebo nejste národem, nýbrž hanebnou smíchaninou. Muži se své rovnostní a debatní stránky zbožňují ideu pravideł; rozvíjejí je a komplikují až převýstředně. Muž nalézá mnohem více stanov a definicí ve svém klubu, kde jsou pravidla než doma u sebe, kde jest vládce. Rokující shromáždění, poslanecká sněmovna, na příklad, žene tento mumraj až k soustavné posedlosti. Celý její systém ustrnul v strohé nerozumnosti jako královský dvůr u Lewise Carolla. Mysleli byste, že předseda poslanecké sněmovny bude mluviti; proto většinou mlčí. Mysleli byste, že člověk smekne klobouk, chce-li zůstati a dá jej na hlavu, chce-li jíti ven; proto sundá klobouk, chce-li jíti ven a dá jej na hlavu, chce-li zůstati. Jména jsou zakázána, a člověk musí říkati vlastnímu otci „můj velmi vážený přítel poslanec za západní Birmingham". To jsou snad úpadkové fantasie, avšak v jádru všechny odpovídají mužské chuti. Muži cítí, že pravidla jsou universální, byť i nerozumná; muži cítí, že právo jest rovné i když není po právu. Jest v té věci nějaká divoká nestrannost — jako jest v metání losů.

Jindy zase jest vážně nešťastné, že kritikové, napadají-li podobné případy jako jest sněmovna, napadají ji po stránkách (asi po těch několika málo stránkách), v nichž sněmovna je dobrá. Odsuzují sněmovnu, že to jest tlachárna, a stýskají si, že maří čas slovními zmateninami. Právě to jest však jediná stránka, kde poslanci jsou jako obyčejný lid. Milují-li pohodlí a dlouhou debatu, jest to proto, že

všichni lidé je mají rádi; v tom skutečně představují Anglii. Tu se parlament vskutku přibližuje mužným ctnostem pivnice.

Skutečnou pravdu jsem napověděl v úvodní části, když jsme mluvili o smyslu domova a majetku, jako nyní mluvíme o smyslu porady a pospolitosti. Všichni muži přirozeně milují prázdeň, smích, hlučnou a rovnou debatu; avšak v naší předsíni stojí strašidlo: postřehujeme závratnou moderní hrozbu, jíž se říká specialisace nebo vražedná soutěž-obchod. Obchod nechce míti nic společného s prázdní; obchod nechce míti styků s kamarádstvím; obchod si nechce nalhávati trpělivost s právními fikcemi a fantastickými brzdami, jimiž kamarádství chrání svůj rovnoprávní ideál. Moderní milionář, věnuje-li se typickému svému úkolu, že vlastnímu otci dává vyhazov, nebude jistě o něm mluviti jako o váženém úředníkovi z Laburnum Roadu, v Brixtonu. Proto vznikla v moderním životě literární moda oddávati se romantičnosti obchodu, velikým polobohům hrabivosti a pohádkové zemi peněžnictví. Tato oblíbená filosofie jest venkoncem despotická a protidemokratická; tato moda jest výkvětem caesarismu, proti němuž jest tu mou úlohou protestovati. Ideální milionář jest silný, že má ocelový mozek. Okolnost, že skutečný milionář jest často silný, že má v hlavě sečku, nemění ducha a směru tohoto modloslužebnictví. Důkaz se v podstatě vede takto: „Specialisté musí býti despotové; muži musí býti specialisté. Nemůžete míti rovnost v továrně na mýdlo; nemůžete jí tedy míti nikde. Nemůžete míti kamarádství v pšeničném trustu; nemůžete ho tedy míti vůbec. Musíme míti obchodní civilisaci; proto musíme zničiti demokracii." Vím, že plutokraté mají zřídka dostatečnou fantasii, aby se povznesli k takovým příkladům jako je příklad mýdla a pšenice. S krásnou svěžestí ducha zpravidla přestávají na porovnání státu s lodí. Jeden protidemokratický spisovatel poznamenal, že by nechtěl plouti po lodi, kde

by posluha v kajutách měl stejný hlas jako kapitán. Snadno bylo by lze uvésti jako odpověď, že mnohá loď (na příklad *Viktoria*) byla potopena, protože admirál dal rozkaz, jehož nesprávnost mohl viděti posluha v kajutách. To jest však odpověď čistě debatní; vnitřní klam jest i hlubší i prostší. Základní fakt je, že jsme se všichni narodili ve státě; nenarodili jsme se všichni na lodi, jako někteří z našich velikých britských bankéřů. Loď stále ještě zůstává odborníckým pokusem jako potápěcí zvon nebo letadlo: v takových výjimečných nebezpečích tvoří nutnost rozhodnosti nutnost autokracie. My však žijeme a umíráme v korábu státním; a nemůžeme-li nalézti svobody, kamarádství a lidovosti ve státě, nemůžeme jich nalézti vůbec. A moderní obchodně despotická nauka znamená, že jich vůbec nenalezneme. Naše specialisované obchody nemohou býti na svém vysoce civilisovaném stupni vedeny bez celého toho brutálního pánování a vyhazování „příliš starých o čtyřiceti" a vší ostatní špíny. Ale vedeny býti musí, proto voláme po Caesaru. Nikdo jiný než nadčlověk se nemůže snížiti k takovému špinavému dílu.

To tedy jest (abych opakoval svůj titul), co jest nepravého. Je to ta obrovská moderní heresie, že měníme lidskou duši, aby se hodila do poměrů, místo abychom měnili poměry, aby se hodily pro lidskou duši. Nedá-li se mydlářství opravdu srovnati s bratrstvím, tím hůře pro mydlářství, nikoliv pro bratrství. Nemůže-li civilisace opravdu vycházeti s demokracií, tím hůře pro civilisaci, nikoliv pro demokracii. Bylo by jistě lepší vrátiti se k vesnickým kommunám, jsou-li to opravdu kommuny. Jistě by bylo lepší obejíti se bez mýdla než obejíti se bez společnosti. Jistě bychom obětovali všechny své dráty, kola, systémy, odbornosti, přírodní vědu a ztřeštěné finančnictví za jednu půlhodinku štěstí, jakého jsme často zakusili s kamarády ve společné hospodě. Neříkám, že té oběti bude třeba; pravím jenom, že bude snadná.

ČÁST III.

FEMINISMUS, ČILI MYLNÝ NÁZOR NA ŽENU.

I.

Nevojenská sufražetka.

Bude lépe zachovati v této kapitole týž postup, jenž se zdál činem duševní spravedlnosti v minulé. Mé všeobecné názory na ženskou otázku jsou takové, že by je mnoho sufražetek vřele schvalovalo; a bylo by snadno oznámiti je bez přímého zřetele na dnešní kontroversi. Avšak stejně jako se zdálo slušnějším říci napřed, že nejsem pro imperialismus ani v jeho praktickém a lidovém smyslu, tak se zdá slušnějším říci totéž o ženském volebním právu v jeho praktickém a lidovém smyslu. Jinými slovy, jest spravedlivé oznámiti byť sebe více nakvap své povrchové námitky proti „sufražetkám", dříve než přikročíme k otázkám skutečně subtilním a jež tkví za volebním právem.

Nuže, abych si odbyl tuto poctivou, avšak nepříjemnou práci, nemám sufražetkám za zlé, že jsou to bojovné sufražetky. Naopak, mám jim za zlé, že nejsou dosti bojovné. Revoluce jest něco vojenského; má všechny vojenské ctnosti, z nichž jednou jest, že má konec. Dvě strany bojují smrtelnými zbraněmi; avšak za jistých pravidel libovolné cti stane se strana, jež zvítězí, vládou a ujme se vlády. Cíl občanské války jest týž, jako cíl každé války, mír. Sufražetky však nedovedou vésti válku v tomto vojenském a rozhodném smyslu; za prvé, protože to jsou ženy; a za druhé, protože to jest velmi málo žen. Dovedou však způsobiti něco jiného, co se od sebe liší jako nebe a dudy. Netvoří revoluce; to, co tvoří, jest anarchie; a rozdílem mezi nimi není otázka moci, nýbrž otázka plodnosti a účelnosti. Revoluce svou

povahou plodí vládu; anarchie plodí jenom ještě větší anarchii. Ať mají muži názory, jaké je jim libo o stětí krále Karla nebo krále Ludvíka, nemohou popříti, že Bradshaw a Cromwell vládli, že Carnot a Napoleon panovali. Někdo zvítězil; něco se stalo. Královi můžete sraziti hlavu jenom jedenkrát. Můžete však královi sraziti kloubouk kolikrátkoliv. Zničení má konec; obstrukce nemá konce; pokud má vzbouření formu pouhého nepořádku (místo aby bylo pokusem vnutiti nový řád), nemá logického konce; může se živiti samo ze sebe a obnovovati se povždy. Kdyby Napoleon se nebyl chtěl státi konsulem, nýbrž chtěl působiti jenom obtíže, byl by asi mohl zabrániti zdárnému vzniku jakékoliv vlády z revoluce. Avšak takový postup by nebyl zasloužil důstojného jména vzpoury.

Právě tato nevojenskost sufražetek tvoří na povrchu jejich problém. Problém jest ten, že jejich podnik nemá ani jednu z výhod konečného násilí; neznamená zkušební kámen. Válka jest něco strašlivého; dokazuje však zřetelně a nepochybně dva body — čísla a nepřirozenou udatnost. Člověk jí objevuje dvě naléhavě nutné věci: kolik vzbouřenců jest na živu a kolik z nich jest ochotno býti mrtvolami. Avšak nepatrná menšina, byť i zaujatá, může udržovati nepořádek napořád. U takových žen jest ovšem v jejich problému ještě něco falešného, což tkví v jejich pohlaví. Bylo by falešné pojímati jej jako otázku hrubé síly. Dávají-li muži volební právo jeho svaly, tu by měl jeho kůň míti dva hlasy a jeho slon pět hlasů. Pravda jest hlubší než tohle; tělesný útok totiž jest u muže instinktivní zbraní jako kopyta u koně nebo kly u slona. Každé buřičství jest válečná hrozba; avšak žena mává zbraní, jíž nedovede užívati. Jest mnoho zbraní, jichž by mohla užívati a také užívá. Kdyby (na příklad) všechny ženy se domáhaly volebního práva zlým jazykem, dostaly by je v měsíci. Ale tu opět by bylo zapotřebí, (nesmíme zapomínati) přiměti všechny ženy, aby

měly zlý jazyk. A to nás přivádí ke konci politického povrchu této věci. Účinnou námitkou proti sufražetské filosofii jest, že prostě převážné miliony žen se s ní neshodují. Jsem si vědom, že někteří tvrdí, že by ženy měly míti hlasovací právo, ať je většina chce nebo nechce; to však jest jistě zvláštní a dětinské zřizování formální demokracie ke zhoubě opravdové demokracie. O čem by masa žen měla rozhodovati, nerozhoduje-li o svém všeobecném postavení ve státě? Takoví lidé vlastně říkají, že ženy mohou hlasovati o všem, vyjma o ženském hlasovacím právu. —

Zbaviv opět svědomí svého čistě politického a nelidového snad názoru, zase sáhnu zpět a pokusím se projednati věc pomalejším a sympatičtějším způsobem; pokusím se stopovati pravé kořeny postavení ženina v západních státech a příčiny našich nynějších tradic nebo předsudků v té věci. A za tou příčinou jest zase nutno putovati daleko od moderního problému dnešní sufražetky a vrátiti se k předmětům, jež jsou sice mnohem starší, avšak, tuším, hodně svěžejší.

II.

Universální hůl.

Vrhněte pohled po světnici, v níž sedíte a vyberte tři čtyři věci, jež jsou s člověkem téměř od jeho začátku; o nichž alespoň často slyšíme v raných stoletích u starých kmenů. Řekněme, že vidíte na stole nůž, v koutě hůl a v krbu oheň. U každé z nich zpozorujete jednu zvláštnost: že žádná není zvláštností. Každá z těchto pravěkých věcí jest něco universálního; určena, by sloužila mnoha rozmanitým potřebám; a ačkoliv drkotaví pedanti vrtají ve všem, aby našli příčinu a původ některého starého zvyku, pravá příčina jest, že má padesát příčin a starý původ. Nůž jest určen, aby řezal dříví, krájel sýr, oře-

zával tužky, podřezával hrdla; k myriádě důmyslných nebo nevinných lidských účelů. Hůl je z části určena, aby člověka podepírala, z části, aby člověka srážela k zemi; z části, by se jí ukazovalo jako prstem, z části, aby se jí udržovala rovnováha jako bidlem, z části, aby se s ní pohrávalo jako s cigaretou, z části, aby se jí zabíjelo jako kyjem obrovým; jest to berla a jest to kyj; prodloužený prst, nebo ještě jedna noha. Stejně jest tomu ovšem s ohněm, o němž vznikly nejpodivnější moderní názory. Zdá se běžnou fantastická domněnka, že oheň jest tu, aby lidi zahříval. Jest na světě, aby lidi hřál, osvětloval jejich tmu, rozveseloval jejich ducha, pekl jejich topinky, větral jejich světnice, pražil jejich ořechy, vypravoval dětem povídky, dělal pestré stíny na jejich stěnách, vařil jejich chvatné čajové kotlíky a byl rudým srdcem člověkova domu a toho krbu, za nějž by člověk měl i umříti, jak pravili velicí pohané.

Velikým znakem naší modernosti však jest, že lidé neustále navrhují náhrady za tyto staré věci; a tyto náhražky vždycky vyhovují jednomu účelu, kdežto stará věc vyhovovala desíti. Moderní muž si pohrává s cigaretou místo s holí; ořezává si tužku malým ořezávátkem na tužky místo nožem; a dokonce se směle odvažuje zahřívati se horkou vodou v rourách místo ohně. Mám své pochybnosti o ořezávátkách na tužky, zda dovedou ořezávat tužky; a o horké vodě v rourách, zda dovede hřáti. Pomyslíme-li však na všechny ostatní požadavky, jimž tyto instituce vyhovovaly, otvírá se před námi celá hrozná šaškovina naší civilisace. Jako ve vidění hledíme na svět, kde člověk člověku se snaží podřezati hrdlo ořezávátkem na tužky, kde se člověk musí učit šermovati s cigaretou, kde člověk se musí snažit pražiti své topinky na elektrických lampách a viděti červené a zlaté hrady na povrchu rour na horkou vodu.

Zásadu, o níž mluvím, lze viděti všude, porovnáme-li starodávné a universální věci s moderními a specialisovanými věcmi. Účel theodolitu jest ležeti

vodorovně; účel hole jest houpati se volně v libovolném úhlu, kroužiti jako samo kolo svobody. Účel lancety jest probodávati; chce-li se jí párati, sečné rány zasazovati, usekávati hlavy a údy, ukáže se ubohým nástrojem. Účel elektrického světla jest jenom osvětlovati (opovrženíhodná skromnost); a účel asbestových kamen . . . rád bych věděl, jaký je účel asbestových kamen? Kdyby člověk našel na poušti kolo provazu, mohl by alespoň přemýšleti o všem, co lze učiniti s kolem provazu; a něco z toho by i mohlo býti praktickým. Mohl by vzíti do vleku člun nebo chytiti koně. Mohl by si s ním hráti jako se švihadlem nebo dělati konopnou cupaninu. Mohl by zhotoviti lanový žebřík pro dědičku, jež prchá z domu nebo staropanenské tetě jím svázati kufry. Mohl by se naučiti vázati tetivu k luku nebo by se mohl oběsiti. Daleko jinak by bylo s nešťastným cestovatelem, kdyby na poušti našel telefon. Telefonem můžete telefonovati; nemůžete si s ním počíti nic jiného. A třebaže to jest jeden z nejdivočejších požitků životních, pozbývá stupínku své opojnosti, není-li, kdo by vám odpovídal. Jádro sporu zkrátka leží v tom, že musíte vytrhnout sto kořenů a nikoliv jeden, než vykořeníte kteroukoliv z těchto prastarých a prostých pomůcek. Jenom s velikými nesnázemi lze přesvědčiti moderního sociologa, že některá stará metoda má aspoň jednu nohu, o níž stojí. Ale většina starých metod má čtyry nebo pět noh, o nichž stojí. Téměř všechny staré instituce jsou čtyřnohé; a některé z nich jsou stonohé.

Zamyslete se nad těmito příklady, starými a novými, a zpozorujete působnost jisté všeobecné tendence. Všude byla jedna veliká věc, jež sloužila šesti účelům; všude jest nyní šest malých věcí; nebo spíše (a to jest to neštěstí) jest jich zrovna pět a půl. Přece však nechci říci, že takové dělení a specialisování je neomluvitelné. Často jsem děkoval Bohu za telefon; a jednoho dne snad budu Bohu děkovati za lancetu, a není ani jednoho z podobných skvělých a úzkých

vynálezů (ovšem kromě asbestových kamen), jež v některé chvíli nemohou býti nutné a půvabné. Nemyslím však, že i nejpřísnější zastánce specialisace popře, že v těchto starých a mnohostranných institucích jest složka jednotnosti a universálnosti, již by bylo dobře zachovati v patřičné míře a na patřičném místě. Alespoň v duchovním oboru se uzná, že jest zapotřebí jakési všeobecné rovnováhy, aby vyrovnala výstřednost odborníků. Nebylo by nesnadno přenésti parabolu o noži a o holi do vyšších oblastí. Nesmrtelná děva, náboženství, byla děvkou pro všechnu práci, jakož i služkou lidstva. Poskytlo lidem zároveň teoretické zákony nezměnitelného vesmíru a také praktická pravidla pro rychlou a vzrušující hru v morálku. Naučilo badatele logice a dětem vyprávělo pohádky; jeho starostí bylo čeliti bezejmenným bohům, před nimiž jest bázeň ve všem, co jest z masa a také pečovati, aby ulice byly zpestřeny stříbrem a šarlachem, aby byl den pro nošení stuh a hodina pro vyzvánění zvony. Veliké cíle náboženství byly rozdrobeny v drobnější speciality, právě jako cíle krbu byly rozdrobeny v roury na horkou vodu a elektrické baňky. Romantičnost rituálu a barevného symbolu byla převzata nejužším ze všech řemesel, moderním uměním (tak zvaným uměním pro umění) a moderní prakse lidi navádí, aby užívali symbolů, jen když jimi nic nemíní. Romantičnost svědomí byla vymísena ve vědeckou etiku, jež se dobře může nazývati slušností pro slušnost, neslušností nezrozenou z kosmické energie a neplodnou na umělecké květy. Volání k mlhavým bohům byvši odřezáno od etiky a kosmologie, se stalo pouhou duševědou. Kde co bylo odděleno od všeho ostatního a všechno vystydlo. Zakrátko uslyšíme o odbornících dělících nápěv od slov pišničky; a jednou jsem dokonce potkal člověka, jenž se přímo přimlouval za oddělení hrozinek od mandlí. Tento svět jest jediným šíleným rozvodovým soudem; přece však jest mnoho těch, kteří dosud v své duši slyší

hromovou autoritu lidského zvyku; ty, které člověk spojil, nikdo nerozlučuj.

Tato kniha se musí vyhýbati náboženství, jistě však jest (tuším) mnoho takových, náboženských i nenáboženských, kteří připustí, že tato schopnost vyhovovati četným účelům jest jakousi schopností, jež by z našeho života neměla úplně vyhynouti. I moderní uznají, že mnohostrannost jako část osobní povahy jest předností, předností, již lze snadno přehlédnouti. Tato rovnováha a universálnost byla snem četných skupin mužů v četných stoletích. Byla jím liberální výchova Aristotelova; všedovedná uměleckost Leonarda da Vinci a jeho přátel; vznešené diletantství urozených kavalírů, jako byl Sir William Temple nebo veliký earl z Dorsetu. V písemnictví naší doby se objevila v nejbludnějších a nejprotilehlejších podobách; v hudbu téměř neslyšitelnou ji převedl Walter Pater a vyslovil hlásnou troubou Walt Whitman. Avšak převážná spousta mužů nedovedla vždycky dosáhnouti této literární universality pro ráz své práce ve světě. Nutno poznamenati, že ne pro existenci své práce. Leonardo da Vinci jistě pracoval hodně těžce; s druhé strany však leckterý státní úředníček, vesnický četník nebo práci si šetřící instalatér snad (podle všeho zdání) vůbec nic nepracuje a přece nejeví známek aristotelovské universality. Proč jest průměrnému muži těžké býti universalistou jest, že průměrný muž musí býti specialistou; nejenom že se musí naučiti jednomu řemeslu, nýbrž musí se mu naučiti tak dobře, aby jej uživilo ve více méně nelítostné společnosti. Toto zpravidla platí o mužích od prvního lovce do posledního elektrotechnického inženýra; každý musí nejenom jednati, nýbrž i vynikati. Nimrod musí býti nejenom velikým lovcem před Hospodinem, nýbrž i velikým lovcem před ostatními lovci. Elektrotechnický inženýr musí býti náramně elektrotechnickým inženýrem, nebo jej předstihnou inženýři ještě elektrotechničtější. Tyto hotové zázraky lid-

ského ducha, jimiž se moderní svět honosí, a v podstatě právem, by byly nemožné bez jistého soustředění, jež porušuje čirou rovnováhu rozumovou více než náboženské pobožnůstkářství. Žádné dogma nemůže vésti k větší obmezenosti než hrozné zapřísahání, že se švec musí držet kopyta. Tak i největší a nejdivočejší výstřely našeho světa jdou jen jedním směrem a mají vymezenou dráhu: dělostřelec nemůže jíti za svůj dostřel, a proto jeho výstřel často nedosahuje cíle. Astronom nemůže jíti za svůj dalekohled a jeho dalekohled sahá takový kousek. — Všichni takoví jsou jako lidé, kteří stáli na vysokém vrcholu hory a viděli obzor jako jediný okruh a kteří pak sestupují rozličnými pěšinami k rozličným městům, putujíce pomalu nebo rychle. Jest to správné: musí býti lidé, kteří putují k rozličným městům. Musí býti specialisté; což však nikdo nesmí zříti celého obzoru? Má celé lidstvo býti odbornými chirurgy nebo instalatéry? Má celé lidstvo propadnouti monomanii? Tradice rozhodla, že pouze jedna polovina lidstva má býti monomanická. Rozhodla, že v každé domácnosti má býti jeden řemeslník a jeden všeuměl. Rovněž však také rozhodla, že všeumělem bude všeumělka. Rozhodla, správně nebo nesprávně, aby tato specialisace a universalita byly rozděleny mezi obě pohlaví. Chytrost bude ponechána mužům a moudrost ženám. Neboť chytrost zabíjí moudrost; to jest jedna z malého počtu smutných, ale jistých věcí.

Kdyby nebylo žen, byl by tento ideál všeobsáhlé schopnosti (čili zdravý rozum) jistě již dávnou dobu smeten se světa. Byl by se jistě roztavil ve strašlivé výhni ctižádosti a dychtivé odbornosti. Muž z části musí býti jednomyšlenkový, protože jest jednozbranný — a jest do boje vrhán nahý. Nápor světa doléhá naň přímo; na jeho ženu nepřímo. Zkrátka musí podati (jak praví knihy o úspěchu) „své nejlepší“; a jakou malou částkou muže jest „jeho nejlepší“? Jeho druhé nebo třetí nejlepší jest často mnohem lepší.

Hraje-li první housle, musí je hráti po celý život; musí zapomenouti, že krásně hraje čtvrtý dudy, slušně patnáctý tago, že rozumí šermu, plnicímu peru, partii whistu, pušce a že jest obrazem božím.

III.

Emancipace od rodinného života.

A mělo by býti mimochodem poznamenáno, že tento nátlak na muže, aby vyvinul jeden rys, nemá co činiti s naším konkurenčním systémem obyčejně tak zvaným, nýbrž že by byl stejně na světě za každého rozumně představitelného kolektivismu. Nebudou-li socialisté nepokrytě ochotni ke slevě v úrovni houslí, dalekohledů a elektrických světel, musí tak nebo onak vznášeti morální požadavek na jednotlivce, aby udržoval své nynější soustředění na tyto věci. Jen tím, že muži do jisté míry byli specialisté, vznikly vůbec dalekohledy; a musí zajisté alespoň trochu býti odborníky, aby je udržovali v chodu. Tím, že uděláte z muže státního dělníka, mu nezabráníte, aby nemyslil hlavně na velmi těžký způsob jímž si vydělává svou mzdu. Jest jenom jeden způsob, jímž lze zachovati ve světě tu vysokou lehkomyslnost a pohodlnější pohled do světa, které splňují starý sen universality. To jest dovoliti, aby byla v lidstvu polovina částečně chráněna; polovina, kterou rozčilující průmyslové požadavky znepokojují, ale znepokojují jen nepřímo. Jinými slovy, v každém lidském středisku musí býti jedna lidská bytost, založená na širším podkladě; taková, jež nepodává „své nejlepší", nýbrž podává sebe celou.

Naše stará analogie s ohněm zůstává pořád velmi využitelnou. Oheň nemusí planouti jako elektřina ani vřiti jako vřící voda; jeho předností jest, že plane více než voda a hřeje více než světlo. Žena jest jako oheň, anebo abychom dali věcem jejich správný poměr; oheň jest jako žena. Jako od ohně žádá

se od ženy, aby vařila; ne aby vynikala ve vaření, nýbrž aby vařila; aby vařila lépe než její manžel, jenž vydělává na koks přednáškami o rostlinopise nebo lámáním kamene. Jako od ohně žádá se od ženy, aby dětem vyprávěla pohádky, ne svérázné a umělecké pohádky, nýbrž pohádky — lepší pohádky, než by pravděpodobně vyprávěla prvořadá kuchařka. Jako od ohně žádá se od ženy, aby osvětlovala a větrala, nikoliv překvapujícími zjeveními nebo divými větry myšlenkovými, avšak lépe, než by to dovedl muž, když se vrátil od přednášky nebo lámání kamene. Nemůže však od ní býti žádáno, aby vydržela něco takového, jako jest tato universální povinnost, kdyby rovněž měla snášeti přímou krutost konkurenční nebo byrokratické lopoty. Žena musí býti kuchařkou, avšak nikoliv konkurenční kuchařkou; učitelkou, avšak nikoliv konkurenční učitelkou; malířkou dekorací, avšak nikoliv konkurenční malířkou dekorací; švadlenou, avšak nikoliv konkurenční švadlenou. Nemá míti jedno povolání, nýbrž dvacet koníčků; ona na rozdíl od muže může rozvinouti všechny své druhořadé schopnosti. K tomuto bylo vlastně směřováno od prvopočátku tak zvaným uzavíráním nebo dokonce jařmem žen. Ženy nebyly drženy doma, abychom je muži udrželi v obmezenosti; naopak, byly drženy doma, aby jim byla zachována všestrannost. Svět mimo dům byl jedinou spoustou obmezenosti, změtí spletitých pěšin, blázincem novomaniaků. Jedině částečným obmezením a ochranou bylo ženě umožněno hráti si na pět nebo šest stavů a tak se přiblížiti Bohu jako dítě, když si hraje na steré řemeslo. Avšak povolání ženina na rozdíl od řemesel dítěte byla všechna pravdivě a téměř hrozně plodná; a tak tragicky skutečná, že nic než její universalita a rovnováha jim nezabránila, aby nebyla pouze chorobnými.

Toť jádro otázky historického postavení ženina, jak já je chápu. Nepopírám, že ženám bylo křivděno, ba že byly i mučeny; avšak pochybuji, byly-li kdy

mučeny tolik, jako jsou nyní nesmyslným moderním pokusem učiniti z nich zároveň domácí císařovny a soutěže schopné úřednice. Nezapírám, že i za starých tradicí ženy měly těžší život než muži. Nezapírám, že všechny tyto rozmanité ženské úkoly dohánělý k zoufalosti; pravím však, že to mělo nějaký účel a význam, aby zůstaly rozmanitými. Nerozpakuji se ani přiznati, že žena byla služkou; avšak byla alespoň všestrannou služkou.

Nejkratčeji lze shrnouti postavení ženy v slova, že žena představuje ideu Zdravého rozumu; intelektuelní domov, do nějž se mysl musí vrátiti po každém výletu do výstřednosti. Duch, jenž nalézá cestu do divokých míst, jest duch básníkův; avšak duch, jenž nikdy nenalézá cesty z nich zpět, jest duch šílenců. V každém stroji musí býti část, jež se pohybuje, a část, jež stojí; ve všem, co se mění, musí býti část, jež jest nezměnitelna. A mnohé z jevů, jež moderní šmahem odsuzují, jsou vlastně částmi tohoto postavení ženy jakožto střediště a pilíře zdravého rozumu. Veliká část její tak zvané služebnosti a dokonce i její ohebnosti jest prostě služebností a ohebností universálního léku. Mění se, jako se mění lék — podle choroby. Musí býti optimistkou chorobnému manželu a blahodárnou pesimistkou manželu větroplachu. Musí chrániti Quixota, aby nebyl štván a brániti sekantu, aby neštval jiných. Francouzský král napsal:

„Toujours femme varie
Bien fol qui s'y fie." *

Avšak co je pravda, jest, že se žena pořád mění a že právě proto jí vždycky důvěřujeme. Napravovati každé dobrodružství a výstřednost protidávkou zdravého rozumu neznamená (jak patrně moderní myslí) býti v postavení špeha nebo otroka. Znamená to býti v postavení Aristotela, nebo (nejníže)

* Žena se stále mění, velký bloud, kdo jí důvěřuje.

Herberta Spencera, býti universální mravností a uzavřenou soustavou myšlenkovou. Otrok lichotí; dokonalý moralista kárá. Znamená to zkrátka býti přeběhlicí v pravém smyslu tohoto úctyhodného názvu; jehož z té neb z oné příčiny se vždycky užívá ve smyslu právě opačném, než jaký má. Jak se zdá, lidé se opravdu domnívají, že přeběhlík znamená zbabělce, jenž vždycky přesedlává k silnější straně. Ve skutečnosti znamená osobu vysoce rytířskou, jež vždycky přesedlává na slabší stranu, jako člověk, jenž přesedne na stranu lodi, kde sedí málo lidí, aby loď byla v rovnováze. Žena jest přeběhlicí, a jest to velikomyslné, nebezpečné a romantické zaměstnání.

Konečné faktum, jež tohle dokazuje, jest dostatečně jasné. Dejme tomu, že uznáme, že lidstvo jednalo na nejméně ne protipřirozeně, když se rozdělilo na dvě poloviny, z nichž jedna ztělesňuje ideál odborného talentu a druhá všeobecného zdravého rozumu (jež jest opravdu nemožno dokonale spojiti v jedné mysli), tu nebude nesnadno porozuměti, proč tato dělivá čára následovala rozdílu pohlaví, čili proč se žena stala symbolem universálního a muž speciálního a vyššího. Dvě obrovité skutečnosti přírodní to takto ustanovily: první, že žena, jež zhusta plnila své úkoly doslovně, nemohla obzvláště vynikati v pokusnictví a dobrodružnosti, a druhá, že působení téže přírody ji obklopilo velmi mladými dětmi, které potřebují býti učeny ne tak něčemu jako spíše všemu. Nemluvňata nepotřebují býti učena nějakému povolání, nýbrž uvedena do světa. Abych věc vyjádřil krátce, žena jest obyčejně zavřena v domě s lidskou bytostí v dobu, kdy lidská bytost klade všechny otázky, jež jsou a některé, jež nejsou. Bylo by to divné, kdyby měla podržeti cokoliv z obmezenosti odborníkovy. Řekne-li však někdo, že tato povinnost všeobecného vzdělávání (i když je osvobozena od moderních pravidel a hodin a vykonávána samovolněji osobou více chráněnou) jest sama v sobě příliš namáhavá a tíživá, rozumím tako-

vému názoru. Mohu jenom odpověděti, že naše plémě to pokládalo za námahyhodno svaliti celé toto břímě na bedra žen, aby zachovalo na světě zdravý rozum. Začnou-li však lidé vykládati, že tato rodinná povinnost jest nejenom nesnadná, nýbrž malicherná a nudná, tu se prostě té otázky vzdávám. Neboť přes největší napětí obrazotvornosti nedovedu si představiti, co tím myslí. Nazve-li se domácí práce na příklad otročinou, vyplývají všechny nesnáze z dvojího významu tohoto slova. Znamená-li otročina prostě strašně těžkou práci, uznávám, že žena doma otročí, stejně jako otročí muž v katedrále amienské nebo otročí za dělem u Trafalgaru. Znamená-li však, že její práce jest ještě těžší, protože je bezvýznamná, bezbarvá a malé důležitosti pro duši, tu, jak jsem pravil, se vzdávám — nevím, co taková slova znamenají. Býti v určené oblasti královnou Alžbětou, rozhodovati o prodeji, hostinách, pracovních a svátečních dnech; býti v určené oblasti Whitleyem, opatřovati hračky, boty, prostěradla, koláče a knihy, býti v určené oblasti Aristotelem, učiti morálce, způsobům, bohosloví a zdravotnictví — rozumím, jak toto všechno může vyčerpávati ducha. Jak může býti velikou karierou vypravovati dětem jiných o trojčlence a malou karierou vypravovati vlastním dětem o vesmíru? Jak lze nazvati širokostí býti každému týmž a obmezeností býti někomu vším? Nikoliv; úkol ženin jest pravý, že jest obrovský, nikoliv že jest drobný. Polituji paní Jonesové pro ohromnost jejího úkolu; nikdy jí nepolituji pro jeho malichernost.

Avšak třebaže úkolem ženiným v podstatě jest universálnost, to jí ovšem nebrání míti jeden nebo dva vážné, byť převážně zdravé předsudky. Ona byla celkem více než muž vědoma, že jest pouze jednou polovinou lidstva; avšak vyjádřila to (smímli tak mluvit o dámách) tím, že se zaťala zuby nehty do jedné nebo dvou věcí, o nichž myslí, že je představuje. Rád bych tu mimochodem poznamenal, že

mnoho nedávných oficielních nesnází s ženou zavinilo faktum, že ženy přenášejí na věci pochybnosti nebo rozumu onu posvátnou paličatost, jež je správná jenom u základních věcí, nad nimiž byla žena ustanovena strážkyní. Vlastní děti, vlastní oltář, toť věci, jež by měly býti něčím zásadním. Avšak s druhé strany by nemělo býti věcí zásadní, kdo psal listy Juniovy; to by mělo býti předmětem svobodného a téměř lhostejného badání. Učiňte však energickou moderní dívku tajemnicí spolku dokazujícího, že listy psal Jiří III. a ve třech měsících tomu také bude věřit z pouhé oddanosti ke svým zaměstnavatelům. Moderní ženy brání svou kancelář se vší urputností, jako by šlo o jejich domácnost. Bojují za psací stolek a stroj jako za krb a vzrůstá v nich jakési dravé mateřství vůči neviditelné hlavě firmy. Proto právě konají své kancelářské práce tak dobře; a proto právě by jich neměly vykonávati.

IV.

Romantika šetrnosti.

Většina ženského pokolení však musila bojovati za věci trochu opojnější pro oko než psací stolek nebo psací stroj; a nelze popříti, že při jejich hájení ženy rozvinuly vlastnost zvanou předsudek měrou mohutnou, ba hrozivou. Uvidíme však, že tyto předsudky vždycky posilují hlavní postavení ženino, že totiž má zůstati povšechnou dozorkyní, autokratkou v malém obvodu, avšak na všech stranách. V jednom nebo ve dvou bodech, v nichž opravdu špatně rozumí postavení mužovu, rozumí mu špatně téměř veskrze proto, aby uhájila své vlastní. Ty dva body, v nichž žena opravdu a sama od sebe jest nejhouževnatější, lze zhruba shrnouti v ideál šetrnosti a ideál důstojnosti.

Jest neštěstím pro tuto knihu, že jest psána mužským a těchto dvou vlastností, i když jich nenávidí

muž, alespoň nenávidíme u muže. Máme-li však vůbec vyřešiti otázku pohlaví spravedlivě, musí všichni mužové napnouti obrazotvornost a vžíti se do stanoviska všech dobrých žen k těmto dvěma věcem. Nesnáz tkví hlavně ve věci zvané šetrnost; my mužové jsme se tolik povzbuzovali ve vyhazování peněz napravo, nalevo, že to konečně dospělo tak daleko, že na ztrátě půlšilinku jest něco rytířského a básnického. Avšak při širším a upřímnějším uvážení věc se má sotva tak.

Šetrnost jest opravdu něco romantického; hospodárnost jest romantičtější než marnotratnost. Nebesa jsou mi svědkem, že já alespoň mluvím v té věci nezaujatě; neboť si nedovedu určitě připamatovati, že bych byl ušetřil haléř od té doby, co jsem se narodil. Avšak jest to pravda: hospodárnost, je-li správně chápána, jest poetičtější. Šetrnost jest poetická, protože jest tvořivá; zmar jest nepoetický, protože jest to zmar. Vyhazovati peníze jest prosaické, protože jest prosaické vyhoditi vůbec něco; jest to zápor; jest to přiznání se k lhostejnosti, jest to přiznání se k nezdaru. Nejprosaičtější věcí v domě jest koš na smetí a jedinou velikou námitkou proti novému, vyběravému a estetickému bydlišti jest prostě to, že v takové morální domácnosti musí koš na smetí býti větší než dům. Kdyby muž se mohl podejmouti úkolu upotřebiti všech věcí ve svém koši na smetí, byl by širším geniem než Shakespeare. Když věda začala zužitkovávati odpadky; když věda objevila, že lze vyráběti barvy z kamenouhelného dehtu, nabyla svého největšího a snad svého jediného práva na skutečnou úctu lidské duše. A účelem dobré ženy jest zužitkovati odpadky, nebo jinými slovy, přehrabávati koš na smetí.

Muž to může plně pochopiti jenom pomýšlí-li na nějaký nenadálý žert nebo pomoc z nouze ztlučenou z takového materiálu, jaký lze nalézti v soukromém domě za deštivého dne. Mužova vymezená denní práce jest obyčejně konána za pomoci tako-

vých neohebných vymožeností moderní vědy, že šetrnost, jež znamená chopiti se možné pomůcky tu a chopiti se možné pomůcky tam, pro něj téměř ztratila smysl. Naráží na ně ponejvíce (jak jsem řekl), když hraje nějakou hru uvnitř čtyř stěn; když při šarádách se krbová předložka hodí místo kožichu, nebo čajník místo třírohého klobouku; když loutkové divadlo potřebuje stavebního dříví a tuhé lepenky a dům má zrovna dosti otopného dříví a zrovna dosti lepenkových krabic. To jest u muže příležitostný slabý záblesk a milá parodie šetrnosti. Avšak mnohá dobrá hospodyňka hraje tutéž hru každého dne s odkrajky sýra a ústřižky hedvábí, nikoliv že jest lakomá, nýbrž že jest štědrá; že chce, aby její tvořivé milosrdenství bylo na všech jejích pracích, aby ani jedna sardinka nebyla zničena nebo odhozena do prázdna jako smetí, až by dovršila hromadu.

Musíme nějak přiměti moderní svět, aby rozuměl (v theologii i v jiném), že názor může býti obsáhlým, širokým, universálním, svobodomyslným, a přece přijíti do konfliktu s jiným názorem, jenž jest také obsáhlý, široký, universální a svobodomyslný. Není nikdy války mezi dvěma sektami, nýbrž jediné mezi dvěma universálními katolickými církvemi. Jedinou kolisí možnou jest kolise vesmíru s vesmírem. Tak i v drobnějším měřítku musí býti nejprve objasněno že tento ženský ideál hospodárnosti jest součástkou ženské rozmanitosti rozhledu a všestranného umění životního, jež jsme jejímu pohlaví již přisoudili. Šetrnost není něco malicherného nebo bojácného nebo provinciálního; jest součástkou veliké ideje o ženě, jež hlídá na všech stranách ze všech oken duše a jest odpovědna za všechno. Neboť v průměrném lidském domě jest jeden otvor, jímž peníze vcházejí a sto otvorů, jimiž vycházejí; muž má co činiti u toho jednoho otvoru, žena u toho sta. Avšak třebas i skoupost ženina sama jest částí její duševní šíře, jest přes to pravda, že ji přivádí do rozporu s oním zvlá-

štním druhem duchovní šíře, jež patří mužům našeho plemene. Přivádí ji do rozporu s oním beztvárným kataraktem kamarádství, chaotickým hodováním a ohlušujícím debatováním, jež jsme zaznamenali v předchozí části. Sám nádech věčného v obou pohlavních vkusech je přivádí do ještě většího rozporu; neboť jeden představuje universální bdělost, druhý téměř nekonečný výdaj. Částečně morální slabostí své povahy a částečně fysickou silou své povahy jest muž obyčejně nakloněn rozšiřovati věci v jakousi věčnost; vždycky pohlíží na hostinu, jako by trvala celou noc; a vždycky pohlíží na noc, jako by trvala na věky. Když dělnické ženy v chudých čtvrtích přicházejí ke dveřím hostince a usilují dostati své manžely domů, domnívají se prostomyslní „sociální pracovníci", že každý manžel jest tragický opilec a každá manželka přenešťastná světice. Vůbec jim nenapadne, že chudá žena činí za hrubších zvyklostí zrovna to, co činí každá hostitelka z elegantního světa, když usiluje odtrhnouti muže od debaty při doutnících, aby šli a popovídali si u šálku čaje. Tyto ženy jsou zoufalé nejenom prostě nad množstvím peněz, jež přichází na zmar; jsou zoufalé nad množství času, jež přichází na zmar hovorem. Podle jejich mínění znečišťuje člověka nejen to, co vchází do úst, nýbrž i to, co vychází z úst. Staví proti debatě směšnou námitku (jako jejich sestry všech stavů), že se jí nikdo nepřesvědčí; jako by muž chtěl učiniti tělesného otroka z toho, s nímž šermuje. Avšak skutečný ženský předsudek v této věci není bez základu; vlastní jejich přesvědčení, jest že nejmužštější zábavy mají do sebe něco pomíjejícího. Vévodkyně snad zničí vévodu pro démantový náhrdelník; zůstane však náhrdelník. Hokynář snad zničí svou ženu pro džbánek piva; ale kde je pivo? Vévodkyně se pohádá s vévodkyní, aby ji zdrtila, aby docílila výsledku; hokynář se nepohádá s hokynářem, aby jej přesvědčil, nýbrž aby se pokochal zároveň zvukem vlastního

hlasu, jasností svých názorů a pocitem mužské společnosti. V mužských požitcích jest prvek krásné neplodnosti; víno se nalévá do bezedného vědra; myšlenky se noří do bezedné propasti. To všechno postavilo ženu proti hostinci — to jest proti sněmovně. Jest tu, aby zabránila plýtvání. A výčep i sněmovna jsou hotovými paláci plýtvání. Ve vyšších třídách se výčepu říká klub, což však na věci nic nemění, byť i se nehodí do rýmu jako výčep a šenkovna. U prostých i vysokých jsou námitky proti hostinci dokonale přesné a rozumné: že hostinec maří energii, jíž by bylo lze použíti na soukromý dům.

Jak tomu jest s ženskou šetrností proti mužské plýtvavosti, tak tomu jest s ženskou důstojností proti mužskému rabijáctví. Žena má pevné a velmi oprávněné přesvědčení, že nebude-li ona trvati na dobrých způsobech, nikdo jiný nebude. Nemluvňata nejsou vždycky silná, co se týče důstojnosti, a dospělí mužové jsou docela nemožní. Jest pravda, že jest mnoho velmi uhlazených mužů, avšak každý takový, o němž jsem kdy slyšel, buď okouzloval ženy nebo jich poslouchal. Avšak ženský ideál důstojnosti podobně jako ženský ideál šetrnosti leží vlastně hlouběji a lze mu snadno špatně rozuměti. Jeho poslední kořen tkví v silné ideji duchovní osamocenosti; v téže, jež činí ženy náboženskými. Žena nerada bývá roztavena; protiví si dav a vyhýbá se mu. Anonymita, kterou jsme zaznamenali u klubového rozhovoru, by vůči nim byla obyčejnou drzostí. — Vzpomínám si, jak se mne jedna uměnímilovná a horlivá dáma ptala ve svém velkolepém zeleném saloně, věřím-li v možnost kamarádství mezi oběma pohlavími a proč ne. Byl jsem přinucen dáti jasnou a zřejmou odpověď: „Protože kdybych s vámi jen dvě minuty jednal jako s kamarádem, vyhodila byste mne z domu.“ Jediným jistým pravidlem v této věci jest jednati vždycky s ženou a nikoliv s ženami. „Ženy“ jest slovo prostopášné; opětovně jsem ho užíval v této kapitole; má však vždycky hulvátský

zvuk. Zavání orientálním cynismem a rozkošnictvím. Každá žena jest zajatou královnou. Avšak každý dav žen jest uteklý harém.

Nevyslovuji zde vlastních názorů, nýbrž názory téměř všech žen, jež znám. Jest docela nespravedlivé říci, že žena nenávidí druhých žen jednotlivě; myslím však, že by byla docela pravda říci, že je má v ošklivosti ve zmatené hromadě. A to nikoliv proto že opovrhuje vlastním pohlavím, nýbrž že je ctí; a že ctí obzvláště svatost a oddělenost obou složek, jež jsou zastoupeny v dobrých způsobech ideou důstojnosti a v morálce ideou čistoty.

V.

Chloina chladnost.

Slyšíme mnoho o lidském omylu, jenž bere falešné za skutečné. Dlužno však připomenouti, že při méně známých věcech často mylně pokládáme skutečné za falešné. Jest sice pravda, že velmi mladý muž se může domnívati, že hereččina paruka jsou její vlasy. Jest však stejně pravda, že dítě ještě mladší může nazvati vlasy černochovy jeho parukou. Právě že kučeravý divoch jest daleký a barbarský, zdá se nepřirozeně čisťounkým a úpravným. Každý jistě si povšiml téhož zjevu u pevné a téměř křiklavé barvy všech méně známých věcí, tropických ptáků a tropických květů. Tropičtí ptáci vypadají jako hračky ztrnule hledící z hračkářského obchodu. Tropické květiny prostě vypadají jako umělé květiny, jako věci vykrojené z vosku. Jest to něco hlubokého a myslím, ne nespojeného s božstvím; ať jest tomu jakkoliv, pravda jest, že pokaždé, když vidíme nové věci po prvé, cítíme rázem, že jsou to umělé výtvory, cítíme prst boží. Teprve když si s nimi důkladně zvykneme a našim pěti smyslům se omrzely, pohlížíme na ně jako na fantastické a bezúčelné; jako na beztvárné vrcholky stromů nebo na pohyblivý mrak. Nejprve

nám v přírodě bije do oka vzorec; vědomí křížků a zmatků ve vzorci přichází až později zkušeností a téměř příšernou jednotvárností. Kdyby člověk spatřil hvězdy náhodou a znenadání, pokládal by je za něco tak slavnostního a umělého jako ohňostroj. Říká se, že jest šíleností malovati lilii; avšak kdybychom uzřeli lilii bez předchozího upozornění, mysleli bychom, že jest malovaná. Říká se, že ďábel není tak černý jako se maluje; avšak toto přísloví samo svědčí o příbuznosti mezi tím, co se nazývá životným a tím, co se nazývá umělým. Kdyby moderní mudřec jenom jednou zahlédl trávu a oblohu, řekl by, že tráva není tak zelená, jako se maluje; že obloha není tak modrá, jako se maluje. Kdyby člověk mohl uzříti celý vesmír náhle, vypadal by jako pestrobarevná hračka, zrovna jako jihoamerický zoborožec vypadá jako pestrobarevná hračka. A to také jsou — myslím — obojí.

Nechtěl jsem však jednati o této stránce, totiž o překvapujícím umělém vzhledu u všech cizích předmětů. Chci prostě dáti vodítko pro dějiny, abychom nebyli překvapeni, zdají-li se nám umělými věci, jež se vyvinuly způsoby dalekými našich. Měli bychom se přesvědčiti, že devětkrát z desíti takové věci jsou naze a téměř neslušně pravé. Uslyšíte lidi hovořiti o studeném klacisismu Corneillově nebo o napudrovaných okázalostech osmnáctého století; tyto fráse však jsou velmi povrchní. Nebylo nikdy doby umělosti. Nebylo nikdy věku rozumu. Muži byli vždycky muži a ženy ženami; a obě jejich ušlechtilé záliby byly vždycky výrazem vášně a pravdomluvnosti. Na jejich způsobu vyjadřování snad shledáváme něco škrobeného a roztodivného stejně jako naši potomci budou viděti něco škrobeného a roztodivného v naší nejhrubší brlohové kresbě a v našem nejholejším pathologickém divadelním kuse. — Muži však nikdy nehovořili o ničem, leč o důležitých věcech; a další sílu v ženství, jíž nyní máme zkoumati, lze snad nejlépe zkoumati v některém za-

prášeném starém svazku veršů od nějaké urozené osobnosti.

O osmnáctém století se mluví jako o době umělosti, alespoň ve věcech zevnějších; avšak to slovo má snad dvojí smysl. V moderní řeči se mluví o umělosti, jako by neurčitě znamenala jakýsi klam; a osmnácté století bylo příliš umělé, aby klamalo. Pěstovalo nejdokonalejší umění, jež nemůže zatajiti umění. Jeho mody a úbory jasně prozrazovaly přírodu, doznávajíce umělost; jak vysvítá ze zřejmého příkladu — lazebnictví, jež sněžilo na každou hlavu totéž stříbro. Bylo by fantastické nazvati to zvláštní pokorou, jež zastírá mládí; nanejméně to však nebylo jedno se zlou pýchou, jež zastírá stáří. Při modě osmnáctého století všichni lidé se tolik nedělali, jako by byli mladí, nýbrž spíše se shodovali, že jsou staří. Totéž platí o nejpodivnějších a nejnepřirozenějších jejich modách; byly rozmarné, avšak nebyly falešné. Ať dáma byla nebo nebyla tak červená, jak se maluje, avšak zřejmě nebyla tak černá jako její flastřík.

Uvádím však čtenáře do tohoto ovzduší starších a upřímnějších strojeností, abych jej pohnul k chvilkové shovívavosti s určitým prvkem, jenž jest velmi běžný v ozdobách a písemnictví toho věku a dvou století jej předcházejících. Jest nutno se o něm zmíniti v takové spojitosti, neboť to jest právě jedna z těch věcí, jež vypadají tak povrchově jako pudr a ve skutečnosti jsou tak zakořeněny jako vlasy.

Ve všech starých květnatých a selankových milostných písních, jmenovitě v sedmnáctém a osmnáctém století, naleznete neustálé výtky ženě, že je chladná; nekonečná a vyvětralá přirovnání připodobňují její oči k severním hvězdám, její srdce k ledu, nebo její ňadra k sněhu. Většina z nás se vždycky domnívala, že tyto staré a opětované fráse jsou pouhým obrazem mrtvých slov, něco mrtvého jako studené papírové tapety. Já však myslím, že ti staří básníci-kavalírové, kteří psali o chladnosti Chloině,

se zmocnili psychologické pravdy, jíž jsme se chybili téměř ve všech realistických románech dnešních. Naši psychologičtí romanopisci ustavičně znázorňují naše manželky, jako by naháněly děsu svým manželům, svíjejíce se po podlaze, skřípajíce zuby, házejíce nábytkem nebo otravujíce kávu; a to všechno na základě nějaké zvláštní vžité teorie, že ženy jsou, jak se říká, emocielní. Vpravdě však jest stará a chladná forma mnohem blíže životní skutečnosti. Většina mužů, kdyby mluvili s trochou upřímnosti, by souhlasila, že nejhroznější vlastností na ženách není tak, že jsou emocielní, jako spíše, že jsou neemocielní.

Jest na nich hrozný krunýř ledový, jenž snad jest oprávněnou ochranou mnohem jemnějšího organismu; ať psychologické vysvětlení jest jakékoliv, nemůže zajisté býti pochybnosti o faktu. Bezděčným výkřikem ženy v hněvu jest *noli me tangere*. Beru toto jakožto nejmakavější a zároveň nejméně otřepaný příklad pro základní vlastnosti ženské tradice, jež za naší doby podlehla nezměřitelnému téměř neporozumění jak v hantýrce moralistů tak v hantýrce immoralistů. Vlastní jméno pro ni jest skromnost; poněvadž však žijeme ve věku předsudků a nesmíme nazývati věci jejich správným jménem, ustoupíme modernějšímu názvosloví a nazveme ji důstojností. Ať je to cokoliv jiného, jest to ona vlastnost, kterou tisíce básníků a miliony milenců nazývali chladností Chloinou. Jest příbuzná s klasickostí a při nejmenším opak groteskności. A poněvadž tu mluvíme hlavně o typech a symbolech, nalezneme snad nejlepší ztělesnění této idey v prosté skutečnosti, že žena nosí sukni. Jest vysoce příznačné pro vzteklý plagiarismus, jenž nyní jest všude vydáván za emancipaci, že před nedávnem bylo něčím běžným, aby se „uvědomělá" žena dovolávala práva nositi kalhoty, práva asi tak groteskního jako jest právo nositi falešný nos. Bylo-li by svobodě ženy mnoho pomoženo, když by na každé noze nosila sukni, nevím. Snad

by turecké ženy nás mohly o tom poučiti. Chodí-li však západní žena vlekouc s sebou (abych tak řekl) opony haremu, jest docela jisto, že její tkaný příbytek jest určen pro putovný palác, nikoliv pro putovné vězení. Jest docela jisto, že sukně znamená ženskou důstojnost, nikoliv ženskou porobu, což lze dokázati zkouškou ze všech nejprostší. Žádný vladař by se s rozmyslem neoděl v uznávána pouta otroka; žádný soudce by se neobjevil před lidmi jsa pokryt šatem trestaneckým. Když však mužové chtějí býti majestátní, působiví, na příklad soudcové, kněží nebo králové, nosí sukně, dlouhé, vlečkové roucho ženské důstojnosti. Celý svět jest pod vládou sukní; neboť dokonce i mužové nosí sukně, chtějí-li vládnouti.

VI.

Pedant a divoch.

Pravíme tedy, že žena podepírá dvěma silnými rameny tyto dva pilíře civilisace; pravíme dále, že by nemohla činiti ani jednoho ani druhého, nebýti jejího postavení; jejího zvláštního postavení: všemohoucnosti v soukromí, universálností v malém měřítku. První prvek jest šetrnost; nikoliv ničivá šetrnost lakomce, nýbrž tvořivá šetrnost venkovana; druhý prvek jest důstojnost, který jest jen výrazem posvátné osobnosti a soukromí. Znám však otázku, kterou se náhle a automaticky zeptají všichni, kteří znají ponuré triky a obraty moderního sporu o pohlaví. Pokroková osoba se ihned začne souditi, jsou-li tyto pudy ženě vrozené a nevyhnutelné, nebo jsou-li to pouze předsudky způsobené jejími dějinami nebo její výchovou. Nezamýšlím nyní zkoumati, bylo-li by lze převychovati nyní ženu z jejích zvyků šetrnosti a důstojnosti, a to pro dvě výtečné příčiny. Za prvé, jest to otázka, na niž porozumitelně nelze vůbec kdy najíti odpovědi, a právě proto si ji moderní člověk tolik oblíbil. Z povahy případu jest zřejmě

nemožno rozhodnouti, byly-li některé ze zvláštností civilisovaného člověka přísně nutné pro jeho civilisaci. Není samozřejmé (na příklad), že dokonce i zvyk státi přímo byl jedinou cestou lidského pokroku. Mohla býti čtyřnohá civilisace, v níž by gentleman z City každého rána obouval čtyry boty na cestu do City. Nebo mohla býti plazová civilisace, v níž by se válel do své kanceláře po břiše; není možné říci, že by se v takových tvorech nebyla mohla vyvinouti inteligence. Vše, co lze říci, jest, že člověk chodí přímo; a že žena jest téměř něco přímějšího než přímost.

A druhý bod jest tento: že celkem vzato se nám více líbí, aby ženy (ba což, i muži) chodili přímo; proto nemaříme mnoho svého vznešeného života vynalézáním jiného způsobu chůze pro ně. Zkrátka můj denní důvod, proč neuvažuji, mohla-li by se žena zbaviti těchto zvláštností, jest, že nechci, aby se jich zbavila; a ona také ne. Nebudu si vyčerpávati rozum, snaže se vynalézti způsoby, jimiž by se lidstvo odnaučilo houslím nebo zapomenulo jezdit na koni; a umění vésti domácnost se mi zdá tak zvláštním a cenným jako všechna starobylá umění našeho plemene. Ani se nezamýšlím pustiti do všech těch beztvárných a tápavých úvah, jaké byly nebo jsou názory na ženu v primitivních dobách, na něž se nepamatujeme, nebo v divokých zemích, jimž nemůžeme rozuměti. I když ti lidé uzavírali své ženy z příčin nízkých a barbarských, nebyly by proto naše příčiny také barbarské; a pronásleduje mne velmi neodbytné podezření, že přesvědčení těchto lidí bylo vlastně pod jinými způsoby hodně podobné našemu. Nějaký trpělivý obchodník, nějaký povrchní misionář projde ostrovem a vidí Indiánku kopati na poli, zatím co muž hraje na flétnu; a ihned řekne, že muž jest pouhým králem stvoření a žena pouhou nevolnicí. Nevzpomene si, že totéž by mohl viděti v polovině zadních zahrádek v Brixtonu, prostě že ženy jsou svědomitější a netrpělivější, kdežto

muži jsou klidnější a chtivější radovánek. Na Hawaiských ostrovech může tomu prostě často býti jako v Hoxtonu. To jest, žena nepracuje proto, že jí muž káže pracovati a ona poslouchá. Naopak, žena pracuje, protože kázala muži pracovati a on neuposlechl. Netvrdím, že toto jest celá pravda, avšak tvrdím, že příliš málo rozumíme duši divochů, abychom věděli, jak dalece to není pravda. Stejně jest tomu s poměrem naší chvatné a povrchní vědy ku problému pohlavní důstojnosti a skromnosti. Po celém světě nalézají profesoři zlomky obřadů, při kterýchž nevěsta předstírá jakési zdráhání, skrývá se manželu nebo před ním uteče. Profesor pak nabubřele prohlásí, že to jest pozůstatek z doby, kdy manželka byla dobývána lupem. Divím se, že také neřekne, že závoj přehozený přes nevěstu jest vlastně síť. Vážně pochybuji, vdávaly-li se kdy ženy lupem. Myslím, že jenom předstíraly, že jsou uloveny, jak to činí doposud.

Je stejně zřejmé, že tyto dvě nutné posvátné vlastnosti, šetrnost a důstojnost musí se sraziti s mnohomluvností, plýtvavostí a ustavičnou honbou za zábavou mužského kamarádství. Moudré ženy nad nimi zamhouří oko; pošetilé ženy se snaží je potlačiti; avšak všechny ženy se snaží působiti proti nim a dobře činí. Víme, že v této chvíli jest v mnohé domácnosti kolem nás dětské pořekadlo obráceno. Královna jest u pultu a počítá peníze. Král jest ve světnici a jí med a chléb. Nutno však si přísně uvědomiti, že král ukořistil med v nějakých hrdinských válkách. Tento rozpor lze nalézti ve ztrouchnivělých gotských řezbách a v nesrozumitelných řeckých rukopisech. V každém věku, v každé zemi, v každém kmenu a v každé vesnici byla bojována veliká válka pohlaví mezi hostincem a soukromým domem. Viděl jsem jednu sbírku středověkých anglických básní, rozdělenou v části, jako jsou: „Plesy duchovní", „Pijácké popěvky" atd., a část nadepsaná „Básně z domácího života" se skládala vesměs (doslova vesměs)

ze steskŭ manželů, kteří byli sekýrováni svými ženami. Třebaže angličtina byla archaická, slova byla v mnohých případech přesně táž, jaká jsem slýchal na ulicích a v hostincích v Battersea, přímluvy za prodlužování času a hovoru, protesty proti nervosní neshovívavosti a hltavému prospěchářství ženinu: toť, jak pravím, jádro sporu; nemůže to nikdy býti více než spor; avšak cílem vší morálky a vší společnosti jest, zachovati jej sporem milenců.

VII.

Moderní kapitulace ženy.

Avšak v tomto koutě, zvaném Anglie, se událo na tomto konci století něco zvláštního a zarážejícího. Na povrchu a podle všeho zdání se tento pradávný boj potichu a znenadání skončil. Jedno z obou pohlaví náhle ustoupilo druhému. Před počátkem dvacátého století, před posledními několika roky žena veřejně kapitulovala před mužem. Vážně a oficielně uznala, že muž měl pravdu od prvopočátku; že hospoda (nebo patlament) jsou skutečně důležitější než soukromý dům; že politika není (jak žena vždycky tvrdila) záminkou pro džbánky piva, nýbrž posvátnou slavnostností, před níž mohou padati na kolena nové ctitelkyně; že hovorní vlastenci v krčmě nejsou pouze obdivuhodní, nýbrž i závistihodní; že hovor není mařením času, a proto (zajisté jako důsledek) hospody nejsou mařením peněz. My mužové jsme si všichni zvykli, že naše ženy a matky a babičky a pratety, všechny jedním sborem zahrnují pohrdáním naše koníčky, jako jsou sport, pití a stranická politika. A tu přijde slečna Pankhurstová a se slzami v očích přiznává, že všechny ženy neměly pravdu a všichni muži měli pravdu; pokorně žebroní, aby byla vpustěna alespoň do předdvoří, z něhož by mohla zahlédnouti ony mužské zásluhy, jimiž její sestry tak nerozvážně pohrdly.

Tento vývoj nás však přirozeně znepokojuje a dokonce ochromuje. Muži podobně jako ženy si někdy v průběhu starého boje hospody se soukromým domem zalibovali v upřílišňování a výstřednosti, cítíce, že musí svůj konec houpačky udržeti nahoře. Říkali jsme svým ženám, že sněmovna zasedala do pozdních hodin ve věci krajně důležité; avšak ani zdaleka se nám nezdálo, že nám naše ženy uvěří. Říkali jsme, že každý v zemi musí míti hlas; podobně říkaly naše ženy, že v saloně nikdo nesmí kouřit z dýmky. Myšlenka v obou případech byla stejná. „Nezáleží na nich mnoho, avšak strpíte-li ty věci, bude chaos." Říkali jsme, že lord Huggins nebo pan Buggins jest pro vlast naprosto nepostradatelný. Věděli jsme docela dobře, že pro vlast není nic nepostrádatelného, kromě aby muži byli muži a ženy ženami. Věděli jsme to; mysleli jsme, že ženy to vědí ještě jasněji; a mysleli jsme, že ženy to řeknou. Pojednou a bez předběžného oznámení ženy začaly povídati všechny ty nesmysly, jimž jsme sotva sami věřili, když jsme je povídali. Slavnostnost politiky; nutnost hlasovacího práva; nutnost Hugginse, nutnost Bugginse; to všechno teče průzračným pramenem se rtů všech řečnic-sufražetek. Myslím, že v každém boji, jakkoliv starém, člověk má neurčitou touhu zvítěziti; avšak nikdy jsme si nepřáli zvítěziti nad ženami takhle. Očekávali jsme jenom, že nám ponechají trochu větší pokraj pro naše nerozumy; nikdy jsme neočekávali, že je budou bráti vážně jako rozumy. Jsem tudíž úplně bez orientace, co se týče nynější situace; skoro nevím, mám-li si oddechnouti nebo se vztekati, že účinné domácí kázáníčko bylo nahrazeno slabou programovou přednáškou. Jsem ztracen bez řízné a upřímné paní Candlové. Opravdu nevím, co si počíti se zkušenou a kajícnou slečnou Pankhurstovou. Tato kapitulace moderní ženy nás všechny tak překvapila, že je žádoucno se na chvilku pozastaviti, vzíti všech pět do hrsti a uvážiti, co vlastně říká.

Jak jsem již poznamenal, na všechno to jest jedna velmi prostá odpověď; to nejsou moderní ženy, nýbrž jest to jedna ze dvou tisíc moderních žen. Tato skutečnost jest důležitá pro demokrata; jest však velmi malé důležitosti pro typicky moderního ducha. Obě charakteristické moderní strany věří ve vládu několika málo osob; jediný rozdíl jest, že těch několik málo osob jest buď ze strany konservativní nebo pokrokové. Dalo by se to vyjádřiti snad poněkud drsně tak, že bychom řekli, že jedna věří v každou menšinu, jež jest bohatá a druhá v každou menšinu, jež jest bláznivá. Avšak při takovém stavu možnost demokracie ovšem na chvilku odpadá; a my jsme nuceni vzíti vedoucí menšinu, prostě že jest vedoucí. Vylučme naprosto ze své mysli tisíce žen, jimž se protiví tato věc a miliony žen, jež o ní sotva kdy slyšely. Uznejme, že anglický národ sám není a dlouhou dobu ještě nebude v hranicích praktické politiky. Přestaňme na tom, že řekmene, že takové ženy chtějí hlasovací právo a že se jich zeptáme samých, co hlasovací právo jest. Zeptáme-li se těch dám sami, co hlasovací právo jest, dostaneme velmi neurčitou odpověď. Jest to zpravidla jediná otázka, na niž nejsou připraveny. Neboť abych řekl pravdu řídí se hlavně podle toho, co bylo; prostou skutečností, že muži již mají hlasovací právo. Tak jejich hnutí nejen že má daleko do odboje, nýbrž jest velmi konservativní; pohybuje se v nejužších kolejích britské ústavy. Povznesme se myšlenkově trochu výše a šíře a tažme se, jaký jest konečný cíl a smysl této zvláštní věci zvané volební právo.

VIII.

Úhona na královské lilii.

Jak se zdá, měly všechny národy od úsvitu lidstva vlády; a všechny národy se za ně styděly. Nic není otevřeně klamnějšího než domnívati se, že v hrub-

ších a prostších věcech se panování, souzení a trestání jevilo dokonce nevinným a důstojným. Tyto věci byly vždycky pokládány za tresty prvního pádu; za část ponížení lidstva, za špatné samy v sobě. Že se král nemůže dopustiti bezpráví, to nebylo nic jiného než právní fikce; a právní fikcí to jest dosud. Nauka o božském právu člověkově nebyla plodem idealismu, nýbrž realismu, praktický způsob vlády uprostřed zřícenin lidstva; velmi pragmatická víra. Náboženský základ vlády neznamenal tolik, že lidé skládají víru v knížata, nýbrž spíše, že neskládají víru v každé dítě člověka. Tak tomu bylo se všemi ohavnými institucemi, jež hyzdí lidské dějiny. O mučení a otroctví se nikdy nemluvilo jako o něčem dobrém; vždycky se o nich mluvilo jako o nutných zlech. Pohan mluvil o jednom člověku majícím deset otroků zrovna jako moderní podnikatel mluví o jednom obchodníku dávajícím vyhazov desíti úředníkům: „Jest to velmi strašné; ale jak lze zařídit společnost jinak?" Středověký scholastik pohlížel na možnost, aby někdo byl vydán smrti ohněm stejně, jako moderní podnikatel pohlíží na možnost, aby byl někdo vehnán do smrti hladem. „Jsou to krutá muka, ale je možno organisovati bezbolestný svět?" Jest možno, že budoucí společnost nalezne cestu, jak se by s tou otázkou vypořádala něčím jiným než hladem, jako jsme se vypořádali s tou otázkou bez ohně. Jest stejně možno, pokud se toho týče, že budoucí společnost znovu zavede právní mučení s celým aparátem skřipců a hranic. Nejmodernější ze všech zemí, Amerika, zavedla s neurčitou příchutí vědeckosti metodu, které říká „třetí stupeň". Jest to prostě vynucování tajemství nervovou únavou; což se zajisté neobyčejně blíží jich vynucování tělesnou bolestí. A to je právní a vědecká Amerika. Diletantská, obyčejná Amerika ovšem prosté lidi pálí za živa za bílého dne, jak se to činilo ve válkách za reformace. Avšak třebaže některé tresty jsou méně nelidské než jiné, takového něco jako lidský

trest na světě není. Pokud devatenáct mužů si osvojuje v jakémkoliv smyslu nebo směru právo zmocniti se dvacátého muže a byť sebe mírněji mu zatopiti, potud musí býti celý ten proces pokořujícím pro všechny účastněné. A důkaz, jak živě to lidé povždy cítili, leží ve skutečnosti, že na katy a popravčí, žalářníky a pochopy bylo vždycky pohlíženo nejen prostě se strachem, nýbrž s opovržením, kdežto na všechny možné nepozorné udeřitele, zbankrotělé rytíře a boucharony se pohlíželo shovívavě, ba s obdivem. Svévolné zabití člověka bylo promíjeno. Duelant by skoro mohl mávati svou zbraní docela nezakrytě. Avšak popravčí býval vždycky schován pod škraboškou.

Toto jest první podstatný prvek ve vládě; násilí; nutný, ne však ušlechtilý prvek. Lze poznamenati mimochodem, že když lidé praví, že vláda spočívá na moci, podávají báječný příklad mlhavého, zmateného moderního cynismu. Vláda nespočívá na moci. Vláda jest moc; spočívá na souhlase či pojetí spravedlnosti. Král nebo společnost, jež hlásají, že jistá věc jest abnormální, zlá, užívají síly celku, aby ji vymýtily; síla jest jejich nástrojem, avšak jejich domněnka jest jedinou sankcí. Stejně dobře by se mohlo říci, že sklo je vlastní příčinou dalekohledů. Nechť však vzniká z jakékoliv příčiny, působnost vlády jest donucovací a jest obtěžkána všemi drsnými a bolestnými vlastnostmi donucování. A zeptá-li se kdo, k čemu zdůrazňovati ošklivost tohoto úkolu státního násilí, když celé lidstvo jest odsouzeno ho používati, mám na to prostou odpověď. Bylo by zbytečno ji zdůrazňovati, kdyby k ní bylo odsouzeno celé lidstvo. Není však nemístné zdůrazňovati jeho ošklivost, pokud polovina lidstva k němu není připouštěna.

Všechna vláda tedy jest donucovací; náhodou jsme však vytvořili vládu, jež jest nejen donucovací, nýbrž i kolektivní. Jak jsem již řekl, jsou jenom dva druhy vlády, despotická a demokratická. Aristokra-

cie není vláda, jest to odboj; nejúčinnější odboj, odboj bohatých. Nejinteligentnější obráncové šlechty, sofisté jako Disraeli a Nietzsche nikdy nepřisvojovali šlechtě jiných ctností než ctností odboje, náhodných ctností, odvahy, rozmanitosti a dobrodružnosti. Nikde se nevyskytlo, že by šlechta byla zbudovala universální a proveditelný řád, jako často zbudovali despotové a demokracie; jako poslední Cesarové zbudovali římský zákon; jako poslední Jakobínové vytvořili zákoník napoleonský. První z těchto základních forem vlády, vláda krále nebo náčelníka, se nás v této otázce pohlaví přímo netýká. Vrátíme se k ní později, až si všimneme, jak různě se lidstvo zachovalo k ženským nárokům na poli despotickém oproti nárokům na poli demokratickém. Pro tuto chvilku jest základním bodem, že v samosprávných zemích toto násilí na zločincích jest hromadné násilí. Do abnormálního člověka teoreticky tluče milion pěstí a kope milion nohou. Je-li kdo mrskán, mrskali jsme jej všichni; je-li kdo pověšen, všichni jsme jej pověsili. To jest jediný možný smysl demokracie, jenž může dáti vůbec nějaký smysl jak prvním dvěma slabikám, tak i posledním dvěma. V tomto smyslu má každý občan odpovědnost odbojníka. Každá socha jest vypověděním války, již nutno podepříti zbraněmi. Každý soudní dvůr jest revoluční soudní dvůr. V republice jest každý trest tak posvátný a slavnostní jako lynchování.

IX.

Upřímnost a šibenice.

Když se tedy říká, že tradice proti ženskému volebnímu právu nepřipouští žen k činnosti, sociálnímu vlivu a občanství, zeptejme se trochu střízlivěji a přísněji, k čemu jich opravdu nepřipouští. Určitě jich nepřipouští k hromadnému výkonu násilí; k výkonu trestu davem. Lidská tradice jasně praví, že

oběsí-li dvacet mužů nějakého muže na stromě nebo na sloupu pouliční svítilny, má to býti dvacet mužů a nikoliv žen. Jak myslím, žádná rozumná sufražetka nepopře, že vyloučení z této funkce jest při nejmenším jak ochranou, tak i zákazem. Nikdo upřímný nezavrhne docela tvrzení, že představa, že máme lorda kancléře a nikoliv lady kancléřku jest snad nanejméně spojena s představou, že máme mistra popravčího a nikoliv popravčí mistrovou, muže za kata, ale nikoliv ženu za kata. Rovněž není dostatečné odpověděti (jak se často odpovídá v tomto sporu), že v moderní kultuře nebude od žen požadováno, aby zatýkaly, odsuzovaly nebo zabíjely; že se vše to dělá nepřímo; že zločince zabíjejí odborníci, jako zabíjejí náš dobytek.

Klásti důraz na tohle neznamená klásti důraz na skutečnost hlasovacího práva, nýbrž na jeho neskutečnost. Demokracie byla míněna, aby byla přímějším způsobem vlády, nikoli nepřímějším způsobem; a necítíme-li, že jsme všichni žalářníky, tím hůře pro nás a pro vězně. Jest to skutečně něco neženského zavříti lupiče nebo tyrana a nemělo by býti zmírněním situace, že žena necítí, jako by dělala to, co zajisté dělá. Je to dosti zlé, že se mohou stýkati jenom na papíře muži, kteří se kdysi mohli stýkati na ulici; jest to dosti zlé, že muži učinili z hlasovacího práva něco velmi podobného fikci. Jest to mnohem horší, že se domáhá hlasovacího práva, poněvadž to jest fikce, veliká třída, jíž by se hnusilo, kdyby bylo něčím skutečným. Neznamená-li hlasovací právo žen ženám davy, neznamená to, co původně mělo znamenati. Žena umí udělati na papíře tři křížky stejně dobře jako muž; dítě by to dovedlo stejně dobře jako žena; po několika hodinách cviku by to dovedl šimpanz stejně dobře jako dítě. Nikdo by se však na to neměl dívati jenom jako na udělání tří křížků, každý by se na to měl dívati jako na to, čím to konečně jest, úhonu na lilii, odívání do trestaneckého šatu, podpis rozsudku smrti. Jak muži tak že-

ny by se měli plněji podívati v tvář věcem, jež konají nebo dávají konati; nebo jinak od nich ustati.

Toho nešťastného dne, kdy byly zrušeny veřejné popravy, byly obnoveny a ratifikovány snad navždy popravy soukromé. Věci hrubě se příčící mravnímu cítění společnosti nelze bezpečně prováděti za bílého dne; nevidím však důvodu, proč bychom dosud neměli smažiti kacíře za živa v soukromé místnosti. Jest velmi pravděpodobno (abych mluvil způsobem pošetile nazvaným irským), že kdyby byly veřejné popravy, nebylo by vůbec poprav. Bývalé tresty pod širým nebem, pranýř a šibenice, alespoň uvalovaly odpovědnost na zákon; a jak se prováděly, dávaly davu možnost házeti růže, jakož i zkažená vejce.; křičeti „Ukřižujte ho!" jakož i „Hossana". Nelíbí se mi však, že veřejný kat byl proměněn v soukromého kata. Myslím, že to jest něco poťouchlého, orientálního, neblahého a zavání harémem a divanem více než forum a náměstí. V moderní době ztratil popravčí všechnu sociální úctu a důstojnost veřejného kata. Jest pouhým nositelem provazu.

Tu však se zastávám surové veřejnosti poprav jenom abych zdůraznil, že ženy nebyly vyloučeny z ničeho jiného než z této surové veřejnosti. Pravím to také, abych zdůraznil, že moderní zahalování surovosti na situaci nic nemění, leč řekneme-li veřejně, že dáváme hlasovací právo, ne že to jest moc, nýbrž že to není moc; jinými slovy, že ženy nemají hlasovati, jako spíše si hráti na hlasování. Žádný přívrženec ženského hlasovacího práva, tuším, nezaujme tohoto stanoviska, a málo jich úplně popře, že tato lidská nezbytnost bolesti a trestů jest něco ošklivého, ponižujícího, a že dobré jakož i špatné pohnutky působily, aby ženy k tomu nebyly připouštěny. Nejedenkrát jsem poznamenal na těchto stránkách, že obmezení práv žen může býti stejně dobře mezemi chrámu jako žaláře, právní neschopností kněze jakož i parie. Podotkl jsem to, myslím, když se jednalo o velekněžském ženském rouše. Podobně

není rovněž nerozumno, jestli muži rozhodli, že žena podobně jako kněz nesmí prolévati krev.

X.

Vyšší anarchie.

Jest však ještě další faktum; rovněž zapomenuté, protože my moderní zapomínáme, že jest také stanovisko ženské. Moudrost ženina představuje částečně nejenom váhání, co se týče trestu, nýbrž i zdravé váhání, co se týče absolutních pravidel. Bylo něco ženského a perversně pravdivého v požadavku Wildově, že dlužno s lidmi jednati ne jako s pravidlem, nýbrž se všemi jako s výjimkami. Od muže jest ta poznámka trochu zženštilá; neboť Wildovi chyběla mužná síla dogmatu a demokratické součinnosti. Kdyby to však byla řekla žena, byla by to prostě pravda; žena jedná s každou osobou jako se zvláštní osobou. Jinými slovy, představuje anarchii, velmi starobylou a spornou filosofii; ne anarchii ve smyslu tom, že bychom v svém životě vůbec neměli míti pravidel, nýbrž anarchii v tom smyslu, že bychom neměli míti pravidel pro svého ducha. Jí téměř jistě vděčíme za všechny ty účinné tradice, jichž nelze nalézti v knihách, obzvláště za výchovné; ona to byla, jež první dala dítěti nacpanou punčochu bylo-li hodné a postavila je do kouta, když zlobilo. Tomuto neroztříděnému vědění se někdy říká metoda podle oka a někdy vrozený vtip. Poslední věta napovídá celou pravdu, neboť nikdo je dosud nenazval vplozeným vtipem.

Anarchie však jest jenom taktem, když se osvědčuje špatně. Takt jest jenom anarchií, když se osvědčuje dobře. A měli bychom si uvědomiti, že v jedné polovině světa — v soukromém domě — se osvědčuje dobře. My moderní muži ustavičně zapomínáme, že nutnost jasných pravidel a hrubých trestů není samozřejmá, že lze říci mnoho ve prospěch

blahovolné bezzákonnosti autokratovy, zvláště v malém měřítku; zkrátka, že vláda jest jenom jednou stránkou života. Druhé polovině se říká společnost, v níž uznávaně vládnou ženy. A ženy byly vždycky hotovy tvrditi, že jejich království jest lépe spravováno než naše, poněvadž (ve smyslu logickém a právním) není vůbec spravováno. „Kdykoli se vám naskytne skutečná obtíž," říkají, „když hoch je pánovitý nebo teta držgrešle, když hloupé děvče si chce někoho vzíti nebo špatný muž si nechce někoho vzíti; všechno vaše těžkopádné římské právo a britská ústava vás nechají na holičkách. Obrátí-li se však k vám vévodkyně zády nebo vám vynadá rybářská žena, jest mnohem pravděpodobnější, že se tím všecko pořídí." Tak alespoň zaznívala ženská výzva všemi věky až do nedávné ženské kapitulace. Tak vlál rudý prapor vyšší anarchie, dokud slečna Pankhurstová nevztyčila bílé vlajky.

Třeba si pamatovati, že se moderní svět dopustil černé zrady na věčném intelektu vírou v houpání kyvadla. Než se člověk houpá, musí býti mrtev. Dosadila ideu fatalistického střídání na místo středověké svobody duše hledající pravdy. Všichni moderní myslitelé jsou zpátečníci; neboť jejich myšlenky jsou reakcí proti tomu, co bylo dříve. Potkáte-li moderního člověka, vždycky přichází z nějakého místa, nejde k němu. Tak na příklad lidstvo vidělo téměř po všech končinách a ve všech dobách, že jest duše a tělo tak jasně, jako že je slunce a měsíc. Poněvadž však úzkoprsá protestantská sekta zvaná materialisté po krátký čas prohlašovala, že není duše, jiná úzkoprsá protestantská sekta zvaná „křesťanská věda" nyní tvrdí, že není těla. Způsobem úplně podobným vyvolalo nerozumné zanedbávání vlády školou manchesterskou nikoliv rozumné dbání vlády, nýbrž nerozumné zanedbávání všeho ostatního. Takže slyší-li dnes člověk lidi mluvit, myslil by si, že každá důležitá lidská funkce musí býti organisována a mstěna zákonem; že veškerá výchova musí

býti státní výchova a veškeré zaměstnání státní zaměstnání; že kde kdo a kde co musí býti přivedeno k úpatí vznešené a předhistorické šibenice. Avšak poněkud svobodomyslnější a sympatičtější zkoumání lidstva nás přesvědčí, že kříž jest ještě starší než šibenice, že dobrovolné utrpení bylo dříve a nezávisle na nuceném; a zkrátka, že ve všech nejdůležitějších věcech měl vždycky člověk svobodu se zničiti, chtěl-li. Ohromný základní úkol, kolem něhož se točí celá anthropologie, totiž pohlaví a rození dítek, nikdy nebyl uvnitř politického státu, nýbrž vždycky mimo něj. Stát se staral o malichernou otázku, jak zabíjeti lidi, a celou péči o jejich rození moudře nechal na pokoji. Eugenik by mohl přijatelně říci, že vláda jest nedůsledná a roztržitá osoba, jež se zabývá péčí o starobní zaopatření lidí, kteří nikdy nebyli dětmi. Nebudu se zde podrobně obírati faktem, že za naší doby někteří eugenikové dali šílenou odpověď, že by policie měla říditi sňatky a porody jako řídí zaměstanost a smrt. Kromě této nelidské hrstky (o níž mi bohužel bude jednati později), dělí se všichni eugenikové, jež znám, ve dvě třídy: důmyslní lidé, kteří to kdysi mínili a poněkud užaslí lidé, kteří přísahají, že toho nikdy nemínili — ani čehož jiného. Uzná-li se však (nehmotnějšími lidmi), že většinou si přejí, aby manželství zůstalo prosto vlivu vládního, následuje z toho, že si přejí, aby bylo prosto všeho jiného vlivu. Neřídí-li muž manželského trhu zákonem, jest vůbec nějak řízen? Odpověď zajisté zhruba jest, že muž neřídí manželského trhu zákonem, nýbrž že jej řídí žena sympatií a předsudkem. Až do nedávna jsme měli zákon, jenž zakazoval muži vzíti si za ženu sestru své zemřelé manželky; avšak stávalo se to napořád. Nebylo zákona, jenž by zakazoval muži pojmouti za manželku služebnou své zemřelé manželky; a přece se to nestávalo ani přibližně tak často. Nestávalo se to, protože manželský trh jest spravován v duchu a autoritou žen; a kde jde o třídy, jsou že-

ny obyčejně konservativní. Jest tomu stejně se systémem výlučnosti, podle něhož dámy tak často dokázaly (jakoby postupem vylučovacím), že zabránily sňatkům, jichž si nepřály a někdy dokonce uskutečnily sňatky, jichž si přály. Není zapotřebí trestaneckého znaku ani královské lilie, klíčníkových řetězů ani katovy oprátky. Netřeba muže rdousiti, lze-li jej umlčeti. Znamenané bedro jest méně účinné a konečné než studené bedro; a netřeba se namáhati a muže zavírati, když je možno jej vyloučiti.

Totéž ovšem platí o obrovské budově, kterou nazýváme dětská výchova; budově vztyčené veskrze ženami.

Nic nemůže nikdy zatlačiti jednu ohromnou svrchovanost ženského pohlaví, že se totiž i chlapeček rodí blíže své matce než svému otci. Nikdo, jenž v úžasu hledí na tuto hroznou ženskou výsadu, nemůže věřiti v rovnost pohlaví. Tu a tam čteme, že nějaká dívka byla vychována jako divoký kluk; avšak každý hoch jest vychováván jako krotká dívka. Tělo a duch ženskosti jej obklopují od prvopočátku jako čtyři zdi domu; a dokonce i nejneurčitější a nejsurovější muž byl poženštěn tím, že byl zrozen. Muž, jenž jest zrozen z ženy, má krátké dny a plné strastí. Nikdo však nedovede si představiti ohavnosti a zvířecí tragičnosti, jež by lpěly na netvoru, jakým by byl muž, jenž se narodil z muže.

XI.

Královna a sufražetky.

Avšak s touto otázkou výchovy se musím nutně vypořádati později. Čtvrtá část úvahy má jednati o dítěti, myslím však, že bude většinou jednati o matce. Na tomto místě jsem soustavně zdůrazňoval velikou část života, jež jest spravována nikoliv mužem a jeho volebním právem, nýbrž ženou a jejím hlasem, nebo ještě častěji jejím hrozným mlče-

ním. Zůstává dodati jedno. Rozkročeným a vysvětlovacím slohem byla vystopována myšlenka, že vláda jest v posledních koncích násilí, že násilí musí znamenati studené definice jakož i kruté důsledky, a že tudíž lze říci něco ve přízeň starého lidského zvyku, jenž jednu polovinu lidstva vylučuje z tak drsného a špinavého díla. Jest tu však ještě něco silnějšího.

Hlasování neznamená jenom násilí, nýbrž kolektivní násilí. Myslím, že královna Viktorie by bývala ještě oblíbenější a uspokojivější, kdyby nikdy nebyla podepsala ortelu smrti. Myslím, že královna Alžběta by v dějinách vynikala ještě podstatněji a skvostněji, kdyby si nebyla stržila (u těch, kteří náhodou dobře znají její historii) příslotku krvavá Bětka. Myslím zkrátka, že veliká žena dějin jest více sama sebou, působí-li raději přemlouváním než násilím. Jsem přesvědčen, že mám všechno lidstvo za sebou, řeknu-li, že má-li žena tuto moc, měla by to býti despotická moc. Jsou mnohem silnější historické důvody, aby slečně Pankhurstové byl dán trůn, než aby jí bylo dáno volební právo. Mohla by míti korunu, nebo nanejměně šlechtickou korunku jako tolik jiných jejích stoupenkyň; neboť taková stará práva jsou čistě osobní a tudíž ženská. Slečna Pankhurstová by jako despotka mohla býti tak ctnostná jako královna Viktorie a rozhodně by jí bylo těžké býti tak zlou jako královna Bětka; oč však jde, jest, že ať by byla dobrá nebo špatná, byla by neodpovědná — nebyla by spravována pravidlem. Jsou jenom dva způsoby vlády: vláda pravidla a vláda vladaře. A jest vážná pravda, řekneme-li o ženě, že ve výchově a domácím životě se jí zdá svoboda autokratova nutnou. Nikdy není odpovědnou, dokud není neodpovědnou. Kdyby snad to znělo jako prázdný rozpor, s důvěrou se odvolávám na chladná fakta dějin. Téměř každý despotický nebo oligarchický stát přiřkl ženě své výsady. Sotva jeden demokratický stát jí kdy přiřkl svá práva. Příčina jest

velmi prostá; že násilím jest ohroženo něco ženského; avšak ohroženo mnohem více násilím davovým. Zkrátka, jedna Pankhurstová jest výjimkou, avšak tisíc Pankhurstových jest noční můra, bakchická orgie, rej čarodějnic. Neboť ve všech pověstech muži pojímali ženu jako něco velebného jednotlivě, avšak strašného v davu.

XII.

Moderní otrokyně.

Vzal jsem však zkušební kámen ženského volebního práva, jenom poněvadž jest všední a konkretní; nemá pro mne velikého významu jakožto politická these. Dovedu si docela dobře představiti, že mnozí v podstatě budou souhlasiti s mým názorem na ženu jako na universalistku a samovládkyni v obmezené oblasti a přece si mysliti, že by jí pranic neuškodil hlasovací lístek. Vlastní otázkou jest, je-li tento starý ideál ženy jakožto veliké diletantky uznáván čili nic. Jest mnoho moderních věcí, jež jej ohrožují mnohem více než hlasovací právo; jmenovitě vzrostlý počet žen, jež se živí samy, ba i v nejúpornějších a nejšpinavějších zaměstnáních. Je-li něco protipřirozeného v představě nespoutané hordy žen, které vládnou, jest něco opravdu nesnesitelného v představě ochočené hordy žen, jež jsou ovládány. A v lidské psychologii jsou jisté složky, jež tento stav činí obzvláště palčivým a potupným. Ošklivá přesnost obchodu, zvonky a hodiny, pevný rozvrh a pevné odbory, to vše bylo určeno pro muže, jenž zpravidla dovede dělati jenom jedno a jehož jenom s největšími potížemi lze přiměti, aby to jedno dělal. Nebudou-li se úředníci hleděti vyhýbati práci, celý náš obchodní systém se musí shroutiti. A také se hroutí pod nájezdem žen, jež si přivlastňují neslýchané a nemožné jednání, že ten systém berou vážně a provádějí jej dobře. Jejich výkonnost sama jest definicí

jejich otroctví. Jest to obyčejně velmi zlé znamení, když zaměstanavatelé někomu příliš mnoho důvěřují. A vypadá-li ulejvačný úředník jako padouch, často vypadají vážné dámy trochu jako kazové práce. Avšak o co jde příměji, jest, že moderní pracující žena nese dvojí břímě: neboť snáší jak úmornou kancelářskou práci nového povolání i vyčerpávající úzkostlivou svědomitost staré domácnosti. Málo mužů rozumí, co jest svědomitost. Rozumějí povinnosti, jež obyčejně znamená jednu povinnost; avšak svědomitost jest povinností universalistky. Není obmezena ani všedními dny ani svátky; jest to bezzákonná, neohraničená, úmorná patřičnost. Mají-li ženy býti podrobeny nudným pravidlům obchodu, musíme nalézti nějaký způsob, jak je lze vyprostiti z divoké vlády svědomí. Myslím však spíše, že jest snadnější ponechati svědomí a odstraniti obchod. Tak však moderní úřednice či tajemnice se vyčerpává dávajíc do pořádku jedno v hlavní obchodní knize a pak jde domů a dává do pořádku všechno v domácnosti.

Takový stav (vydávaný některými za emancipovaný) jest nanejméně opakem mého ideálu. Dal bych ženě nikoliv více práv, nýbrž více výsad. Místo abych ji posílal hledati svobody, jež vyhlášeně vládne v bankách a továrnách, zbudoval bych pro ni schválně dům, kde může býti svobodná. A to nás přivádí k bodu ze všech nejposlednějšímu, kdy můžeme postřehnouti, že potřeby žen podobně jako práva mužů byly zastaveny a zfalšovány něčím, čehož výklad jest účelem této knihy.

Stoupenec ženských práv (což, myslím, znamená člověka, jenž nemá rád hlavních ženských povahových rysů) poslouchal můj uspokojivý monolog a po celou tu dobu div že nepukl jedním potlačovaným protestem. Na tomto místě vybuchne a řekne: „Co však máme dělat? Jest na světě moderní obchod a jeho úřednice; jest na světě moderní rodina se svými neprovdanými dcerami; všude se žádá odbor-

nictví; po ženské šetrnosti a svědomitosti jest poptávka a jsou nabízeny. Co na tom záleží, líbí-li se nám v teorii více stará lidská hospodyňka? Stejně by se nám mohla více líbiti zahrada edenská. Když už ženy jsou odborně činny, musí býti v odborových organisacích. Když už ženy pracují v továrnách, mají hlasovati o továrních zákonech. Jsou-li neprovdány, musí býti v obchodě; jsou-li v obchodě, musí býti v politice. Musíme míti nový řád pro nový svět — byť i není lepší." Pravil jsem kdysi přívrženci ženských práv: „Nejde o to, jsou-li ženy dosti dobré pro volební právo; nýbrž o to, je-li volební právo dosti dobré pro ženy." On jenom odpověděl: „Ach, jděte a vykládejte to dělnicím v řetězárnách na landě cradleyské."

Proti tomuto stanovisku právě brojím. Jest to veliké kacířství, že se řídíme tím, co bylo. Jest to názor, že když jsme se dostali do bryndy, musíme se ještě více do ní zamotati, abychom se do ní hodili; že když jsme se před nějakým časem dali na špatnou cestu, musíme jíti kupředu a nikoliv dozadu; že když jsme ztratili směr, musíme ztratiti také mapu; a když jsme se chybili ideálu, musíme jej zapomenouti. Je množství výtečných lidí, kteří hlasovací právo nepokládají za nic neženského; a snad jest mnoho nadšenců pro naši krásnou moderní průmyslovost, kteří nepokládají továrny za něco neženského. Jsou-li však tyto věci neženské, nelze říci jako odpověď, že do sebe zapadají. Nespokojím se prohlášením, že má dcera musí míti neženská práva, protože se jí staly neženské křivdy. Průmyslové saze a inkoust politického tisku jsou dvě černi, jež nedělají běl. Většina přívrženců ženských práv by se mnou souhlasila, že v obchodech a továrnách jest ženství pod hanebnou tyranií. Já však chci zničiti tyranii. Oni chtějí zničiti ženství. To jest jediný rozdíl.

Je-li možno znovu nabýti jasného pojetí ženy jakožto věže s mnohými okny, něčeho pevně a věčně ženského, z čehož vycházejí její synové odborníci,

je-li možno zachrániti tradici ústřední instituce, jež znamená něco ještě lidštějšího než demokracie a něco ještě praktičtějšího než politika, je-li jedním slovem možno znovuzříditi rodinu, osvobozenou od špinavého cynismu a krutosti obchodního věku, budu zkoumati v posledním oddíle této knihy. Zatím mi však nevykládejte o ubohých řetězářských dělnicích na landě cradleyské. Jsou zaměstnány ve velmi rozšířeném a zkvétajícím průmyslu dnešní doby. Zhotovují řetězy.

ČÁST IV.

VÝCHOVA, ČILI MYLNÝ NÁZOR NA DÍTĚ.

I.

Dnešní kalvinism.

Když jsem napsal svazeček o svém příteli, panu Bernardu Shawovi, je zbytečné poznamenávati, že o něm podal recensi. Měl jsem přirozeně pokušení odpověděti a posouditi knihu z téhož nepředpojatého a nestranného stanoviska, s něhož předmět posuzoval pan Shaw. Nezadrželo mne vědomí, že se vtip stává trochu průzračným; neboť jenom průzračný vtip jest zdařilý vtip; jenom neúspěšní augustové se utěšují tím, že jsou důmyslní. Proč jsem vlastně neodpověděl na veselý útok pana Shawa, bylo: že jedna prostá věta v ní vydala v mé ruce všechno, čeho jsem si od něho přál nebo mohl přáti do celé věčnosti. Pověděl jsem panu Shawovi (v tresti), že jest roztomilý a chytrý, avšak obyčejný kalvinista. Uznal, že jest to pravda; a (pokud mne se týče) tím je věc vyřízena. Ovšem pravil, že Kalvín měl docela pravdu hlásaje, že „jakmile se člověk narodí, jest pozdě, aby byl zatracen nebo spasen". To jest základní a podzemní tajemství; to jest poslední lež v pekle.

Rozdíl mezi puritanismem a katolictvím netkví v tom, je-li nějaké kněžské slovo nebo gesto významné a posvátné. Tkví v tom, je-li vůbec nějaké slovo nebo gesto významné a posvátné. Katolíku jest každý druhý denní čin zasvěcením službě dobra nebo zla. Pro kalvinistu nemůže míti žádný čin takové slavnostnosti, neboť osoba, jež jej koná, jest zasvěcena od věčnosti a prostě plní svůj čas až do soud-

ného dne. Rozdíl jest poněkud hlubší než mezi švestkovou bublaninou a ochotnickým divadlem; rozdíl jest ten, že pro křesťana mého rázu jest tento krátký pozemský život hluboce vzrušující a drahý; pro kalvinistu, jako jest pan Shaw, jest přiznaně automatický a nezajímavý. Pro mne jest těchto sedm křížků věku bojem. Pro fabianského kalvinistu (podle jeho vlastního doznání) znamenají jenom dlouhý průvod vítězů ve vavřínech a poražených v okovech. Pro mne jest pozemský život jako drama; pro něj jest jako doslov. Shawovci myslí na embryo; spiritualisté na ducha; křesťané na člověka. Jest dobře míti v těchto věcech jasno.

Naše sociologie a eugenika a všechno ostatní nejsou tolik materialistické jako znatelně kalvinistické; zabývají se hlavně výchovou dítěte, dříve než jest na světě. Celé hnutí jest plné zvláštní sklíčenosti pro starost, co je možno učiniti s davem, spojená s divnou odtělesněnou veselostí pro péči, co lze učiniti s potomstvem. Tito vnitřní kalvinisté vlastně odstranili některé ze svobodomyslnějších a universálnějších částí kalvinismu, jako na příklad víru v intelektuální plán nebo věčně trvající štěstí. Avšak třebaže pan Shaw a jeho přátelé prohlašují za pověru, že člověk jest souzen po smrti, drží se své ústřední nauky, že jest souzen, dříve než se narodí.

Pro toto kalvinistické ovzduší v dnešním vzdělaném světě jest zjevně nutno začíti všechny úvahy o výchově malou zmínkou o babictví a neznámém předporodním světě. Avšak vše, co mi bude třeba říci o dědičnosti, bude velmi stručné, poněvadž se spokojím tím, co jest o ní známo, a to není takřka nic. Není nikterak samozřejmé, třebaže to jest běžné moderní dogma, že při zrození nevstupuje do těla vlastně nic kromě života odvozeného od rodičů a složeného z nich. Nanejméně stejně tolik lze říci pro křesťanskou teorii, že jeden prvek přichází od Boha nebo pro budhistickou teorii, že jeden prvek přichází z předchozích životů. Má kniha však není

náboženské dílo a musím se podrobiti velmi úzkým intelektuelním mezím, jež vždycky ukládá nedostatek theologie.

Ponechme duši stranou a k vůli diskusi předpokládejme, že v prvním případě lidská povaha pochází úplně od rodičů; a pak stručně povězme, co víme, nebo lépe, co nevíme.

II.

Postrach plemene.

Populární věda, jako je páně Blatchfordova, jest v této věci tak fantastická jako povídky pro staré báby. S ohromnou prostotou vysvětloval p. Blatchford milionům úředníků a dělníků, že matka jest jako lahvička modrých kuliček a otec jako lahvička žlutých kuliček; a tak jest dítě jako lahvička smíšených modrých kuliček se žlutými. Stejným právem by byl mohl říci, že když otec má dvě nohy a matka má dvě nohy, bude dítě míti čtyry nohy. Nejde tu zřejmě o otázku prostého sečítání nebo prostého dělení určitého počtu přesně oddělených „vlastností", jako jsou kuličky. Jest to organická krise a přeměna nejtajemnějšího rázu; takže i když výsledek jest nevyhnutelný, bude přece neočekávaný. Není to jako modré kuličky smíšené se žlutými kuličkami; jest to jako žluť smíchaná s modří; výsledek je zeleň, zkušenost venkoncem nová a jedinečná, nová emoce. I když by člověk žil v dokonalém vesmíru modrém a žlutém, jako je „Edinburgh Review"; i když by se člověk třebas nikdy nebyl díval na nic jiného než na zlatý obilný lán a safírovou oblohu, přece by nemusel nutně míti představy tak divoké jako jest zeleň. Kdybyste zaplatil zlatý sovereign za modrý zvonek, kdybyste rozlil hořčici po „Modrý chhnihách", kdybyste zasnoubil kanárka modrému paviánu, není v těchto fantastických sňatcích nic, co by obsahovalo byť i jen přídech zeleně. Zeleň není duševní

kombinací jako sečítání; jest to fysický výsledek jako zrození. Tak nehledě k tomu, že nikdo vlastně nerozumí rodičům a dětem také ne, nemohli bychom si utvořiti dohadu, jaké budou děti, i kdybychom rodičům mohli rozuměti. Síla působí pokaždé jiným způsobem; pokaždé se různé složky sdružují v jinou podívanou. Dívka může ve skutečnosti zděditi svou ošklivost z hezkého zevnějšku své matky. Hoch ve skutečnosti může dostati svou slabost z otcovy síly. I když uznáme, že to jest opravdu osud, musí to pro nás zůstati pohádkou. Co se týče příčin tohoto zjevu, mohou kalvinisté a materialisté míti pravdu nebo nemusí; ponecháváme je při jejich ponuré debatě. Co se však týče jeho výsledků, není žádných pochybností. Výsledek jest vždycky nová barva; cizí hvězda. Každé zrozené jest tak ojedinělé jako zázrak. Každé dítě jest tak nezvané jako zrůdnost.

O všech takových předmětech není vědy, nýbrž jenom jakási horoucí nevědomost; a nikdo dosud nebyl s to, aby podal vůbec jaké teorie o mravní dědičnosti, jež by se daly odůvodniti v jediném vědeckém smyslu, totiž, že by člověk mohl s nimi počítati předem. Jest, řekněme, šest případů, že vnuk škube ústy týmž způsobem nebo má tytéž neřesti v povaze jako jeho děd; takových případů může býti šestnáct a snad i šedesát. Není však ani dvou případů, není ani jednoho případu, není vůbec žádného případu, aby kdo vsadil zlatku, že děd bude míti vnuka s týmž škubáním nebo s touž neřestí. Zkrátka jednáme s dědičností jako jednáme se znameními, příbuznostmi a vyplňováním se snů. Takové věci se přiházejí, a když se přihodí, zaznamenáváme je; avšak ani šílenec s nimi nepočítá. Dědičnost jakož i znamení jsou vlastně barbarské pojmy; to jest, ne nutně nepravdivé, avšak mlhavé, tápavé a nesoustavné pojmy, ne představy. Kulturní člověk cítí poněkud větší nezávislost na své rodině. Před příchodem křesťanství zaměstnávaly tyto zkazky o kmenové kletbě divoký sever; od reformace a

odboje proti křesťanství (jež jest náboženstvím kulturní svobody) divošství se pomalu vkrádá zpět v podobě realistických románů a tendenčních her. Kletba na rodu Rougon-Macquartových jest stejně pohanská a pověrečná jako kletba ležící na Ravenswoodovi; jenže není tak dobře vylíčená. Avšak v tomto šerém barbarském smyslu není pocit plemenného osudu protirozumový a lze jej strpěti jako steré jiné poloemoce, jež činí život celým. Podstatnou známkou tragedie jest, že ji člověk má bráti lehce. Avšak i když se záplava barbarství vzedme nejvýše v šílenějších románech Zolových (na příklad v románě zvaném „Lidská bestie", hrubém hanopise proti zvířatům i lidstvu), jest použití idey dědičnosti v praksi uznávaně bojácné a tápavé. Badatelé dědičnosti jsou divoši v tomto životním smyslu. Že třeští oči zpátky na divy, nemají však odvahy pohlížeti kupředu na plány. V praksi není nikdo dosti šíleným, aby vydával zákony nebo vychovával podle dogmat o tělesné dědičnosti; a dokonce i názvosloví této věci se zřídka užívá, kromě za zvláštními, moderními účely, jako jsou dotace vědeckého badání nebo ujařmování chudých.

III.

Šibalské kousky prostředí.

Přese všechen moderní kalvinistický povyk neodvažuje se tudíž nikdo zabývati jiným než dítětem narozeným; a v úvahu přichází ne eugenika, nýbrž výchova. Nebo bych zase použil poněkud nudného názvosloví lidové vědy, není to otázka dědičnosti, nýbrž otázka prostředí. Nebudu zbytečně tuto otázku komplikovati a obšírně uváděti, že i prostředí podléhá některým z námitek a rozpaků, jež ochrnují použitelnost dědičnosti. Nadhodím jenom mimochodem, že i o účincích prostředí moderní lidé mluví příliš vesele a lacino. Idea, že prostředí utváří člo-

věka, jest vždycky promíšena také ideou, že jej utváří jedním určitým směrem. Abych vzal nejširší příklad, ráz krajiny má nepochybně vliv na duši; jaký však má vliv, jest docela něco jiného. Narodil-li se kdo mezi jedlemi, může to znamenati, že miluje jedle. Může to znamenati, že nenávidí jedlí. Může to docela vážně znamenati, že jedlí jakživ neviděl. Nebo to může znamenati libovolnou směs toho všeho nebo libovolný stupeň kterékoliv vlastnosti z nich. Takže se tu vědecké metodě nedostává trochu přesnosti. Nemluvím bez knihy; naopak mluvím s Modrou knihou, s cestovním průvodcem, s atlasem. Možná, že skotští horalové mají básnické nadání, protože obývají hory; jsou však Švýcarové prosaičtí, protože obývají hory? Možná, že Švýcarové bojovali za svobodu, protože měli kopce; bojovali Holanďané za svobodu, protože jich neměli? Co se mne týče, pokládám to za docela pravděpodobné. Prostředí může působiti i kladně i záporně. Švýcarové mohou býti rozumoví ne přes svůj divoký obzor krajinný, nýbrž pro svůj divoký obzor krajinný. Flámové mohou býti fantastickými umělci ne přes svůj nudný obzor krajinný, nýbrž díky jemu.

Zdržel jsem se při této vsuvce, abych ukázal, že i ve věcech uznávaně ležících v jejich mezích, jde lidová věda přespříliš rychle a vynechává ohromné logické články. Přese všechno však zůstane platnou skutečností, že u dětí jest nám jednati ve všech praktických účelech, s prostředím, čili, abychom užili staršího výrazu, s výchovou. Po všech dosavadních vývodech nutno říci, že výchova jest při nejmenším formou kultu vůle a nikoliv formou zbabělého kultu fakt; má co činiti s oborem, jejž můžeme říditi; nezachmuřuje nás jenom barbarským pesimismem Zolovým a honbou za dědičností. Zajisté provedeme leckterou hloupost; to jest vlastně smysl filosofie. Nebudou však z nás jenom zvířata, což jest nejvystižnější lidová definice pouhého následování přírodních zákonů a krčení se pod mstou těla. Výcho-

va obsahuje mnoho náměsíčných nesmyslů; avšak žádné takové, jež činí z lidí pouhé hlupáky a blbce, otroky stříbrného magnetu, jednoho ze dvou ok světa. V této slušné areně jsou koníčky, ne však bláznoviny.

IV.

Pravda o výchově.

Je-li kdo požádán, aby napsal, co opravdu myslí o výchově, schvátí a zprkení jeho duši jistá vážnost, kterou by povrchní mylně mohli pokládati za nechuť. Je-li skutečně pravda, že se lidem zprotivila posvátná slova a znudila theologie, kdyby tato z valné části nerozumná podrážděnost proti „dogmatu" vyvěrala z nějaké směšné nemíry v takových věcech u kněží v minulosti, pak tuším, jistě zaséváme hojnou žeň pokryteckých frází, jež se omrzí našim potomkům. Pravděpodobně slovo „výchova" jednoho dne upřímně se bude zdáti tak staré a bezúčelné jako slovo „ospravedlnění" se zdá nyní v puritánském foliantu. Gibbon pokládal za strašnou švandu, jak lidé mohli bojovat k vůli rozdílu mezi „Homoousion" a „Homoiousion". Přijde doba, kdy se někdo bude hlasitě smáti při vzpomínce, že lidé hromovali proti konfesijní výchově a také proti světské výchově; že vynikající a vysoce postavení lidé doopravdy odsuzovali školy, že učí kredu a také že neučí víře. Obě řecká slova v Gibbonovi jsou sobě hodně podobna; ve skutečnosti však znamenají něco docela různého. Kredo a víra sobě nejsou podobna, znamenají však přesně totéž. Kredo jest náhodou latinské slovo pro víru.

Poněvadž jsem četl nesčíslné novinářské články o výchově a dokonce jich hodně napsal a poněvadž téměř od té doby, co jsem se narodil, jsem slyšel všude kolem sebe ohlušující a nekonečné debaty, je-li náboženství součástkou výchovy, je-li hygiena podstatnou složkou výchovy, není-li militarismus v roz-

poru s pravou výchovou, přirozeně jsem mnoho uvažoval o tomto neustále opakovaném jméně, a s hanbou se přiznávám, že teprve poměrně pozdě v životě jsem poznal, co je na ní hlavního.

Hlavní věcí na výchově ovšem jest, že něco takového vůbec není. Není jí na světě, jako jest na světě theologie a vojančina. Theologie jest slovo jako geologie, vojančina jest slovo jako kotlařina; tyto vědy mohou a nemusí býti zdravé jako libůstky; mají však co činiti s kameny a kotly, s určitými věcmi. Avšak výchova není slovo jako geologie nebo kotly. Výchova je slovo jako „přenášení" nebo „dědění"; není to účel, nýbrž metoda. Musí znamenati sdělování určitých faktů, názorů nebo vlastností nejposlednějšímu zrozenému nemluvněti. Mohou to býti nejvšednější fakta nebo nejzpozdilejší názory nebo nejzávadnější vlastnosti; jsou-li však podávány generací generaci, jest to výchova. Výchova není nic takového jako theologie; není to nic vyššího ani nižšího; patří k docela jiné třídě pojmů. Theologie a výchova se mají k sobě jako milostné psaní a generální ředitelství pošt. Pan Fagin byl stejný vychovatel jako Dr. Strong; v praksi vlastně ještě větší vychovatel. Znamená to dávati něco — snad jed. Výchova jest tradice a tradice(jak naznačuje její název) může býti zradou.

Tato první pravda jest nepokrytě banální; je však tak ustavičně přehlížena v našem politickém suchoparu, že musí býti objasněna. Malý hošík v malém domku, syn malého obchodníka, jest učen jísti svou snídaní, užívati svého léku, milovati svou vlast, odříkávati své modlitby a nositi své sváteční šaty. Kdyby Fagin nalezl takového hocha, zřejmě by ho učil píti kořalku, lháti, zraditi svou vlast, rouhati se a nositi falešné kníry. Ale tak by i pan Salt zrušil hochovu snídani; paní Eddyová by vyhodila jeho lék; hrabě Tolstoj by jej káral, že miluje svou vlast; pan Blatchford by mu nedal se modliti a pan Edward Carpenter by v teorii zavrhl sváteční šaty a snad

všechny šaty vůbec. Nehájím žádného z těchto pokročilých názorů, ba ani Faginových. Ptám se však, co se přičiněním těchto všech stalo s pevnou jsoucností zvanou výchova. Obchodník neučí (jak se běžně má za to) výchově plus křesťanství. Pan Salt výchově plus vegetarianismu. Fagin výchově plus zločinu. Pravdou jest, že není nic společného mezi těmito všemi učiteli, leda že učí. Zkrátka, že jediné, co spolu sdílejí, jest to jediné, co podle svého hlásání nenávidí; všeobecnou ideu autority. Jest to divné, že lidé mluví o odlučování dogmatu od výchovy. Dogma jest vlastně to jediné, čeho nelze odloučiti od výchovy. *Jest* výchova. Učitel, jenž není dogmatický, jest prostě učitelem, jenž neučí.

V.

Zlé heslo

Moderní klamnou vírou jest, že výchovou můžeme lidem něco dáti, čeho nemají. Slyší-li člověk lidi mluvit, myslel by, že jest to nějaká kouzelná chemie, podle níž můžeme pracnou směsí hygienických jídel, koupelí, dechových cvičení, čerstvého vzduchu a kreslením z volné ruky vytvořiti něco nádherného náhodou; že můžeme stvořiti, čeho si nemůžeme představiti. Tyto stránky ovšem nemají jiného povšechného účelu než vytknouti, že nemůže vytvořiti nic dobrého, dokud o něm nemáme představy. Jest to divné, že lidé, kteří při dědičnosti tak umíněně jsou oddáni zákonitosti, při prostředí téměř věří, jak se zdá, v zázraky. Zdůrazňují, že jen to, co bylo v tělech rodičů, se může státi součástkou těl dětí. Nějak se však domnívají, jak se zdá, že se mohou dostati do hlav dětí věci, jež nebyly v hlavě rodičů, aniž vlastně kde jinde.

V této věci vzniklo pošetilé a zlé heslo, jež je znakem zmatku. Míním heslo zvané „Spaste děti". Jest to ovšem součástkou moderní chorobnosti, jež vy-

trvale má stát (jenž jest domovem člověka) za jakousi zoufalou spásu v době poplachu. Tento podšený opportunismus jest rovněž původem socialistů a jiných soustav. Právě jako by chtěli posbírati a rozděliti všechny pokrmy, jako se činí v době hladu, tak by chtěli odtrhnouti děti od rodičů, jako se činí při ztroskotání lodi. Že lidská společnost není možná ve stavu, jako je hladomor nebo ztroskotání lodi, to jim podle všeho dosud vůbec nenapadlo. Toto heslo „Spaste děti", má v sobě nenáviděnou nápověď, že jest nemožné spasiti otce; jinými slovy, že s četnými miliony dospělých, zdravých, odpovědných, samostatných Evropanů dlužno jednati jako se rmutem a střepy a vyloučiti je naprosto z úvahy; jsou nazýváni dipsomaniaky, protože pijí v hostincích místo v soukromých domech; nazýváni budiž k ničemu, protože nikdo neví, jak je přiměti k práci; nazýváni pitomci, když se dosud drží starých konvencí a nazýváni pobudy, milují-li dosud svobodu. Mým prvním a posledním cílem však jest tvrditi, že není-li možno zachrániti otců, není možno zachrániti dětí; že nyní nemůžeme zachraňovati jiných, protože nemůžeme zachrániti sebe. Nemůžeme učiti občanským ctnostem, nejsme-li občany; nemůžeme osvobozovati jiných, kdož jsme zapomenuli chuti po svobodě. Výchova jest pravda jedině, když se podává dále; a jak můžeme dále podávati pravdu, nepřišla-li nám nikdy do rukou? Tak vidíme, že ze všech příkladů výchova nejjasněji poslouží našemu celkovému účelu. Jest marné zachraňovati děti; neboť ony nemohou zůstati dětmi. Učíme je v hypotese býti muži; a jak to může býti tak snadné učiti ideálnímu mužství jiné, hledáme-li tak nadarmo a beznadějně takového muže mezi sebou?

Vím, že jistí bláznivi pedanti se pokusili odraziti tuto nesnáz tvrzením, že výchova není vůbec vzděláváním, že neučí autoritou. Líčí výchovný proces, jako by nevycházel z venku, z učitele, nýbrž venkoncem zevnitř hocha. Edukace jest, jak praví, la-

tinský výraz, jenž znamená vyváděti nebo vytahovati z každého jeho dřímající vlastnosti. Někde hluboko v mlhavé hochově mysli jest svrchovaná touha učiti se řeckým přízvukům a nositi čisté límce; a učitel jenom jemně a něžně oprosťuje tuto uvězněnou snahu. V novorozeném nemluvněti jsou zapečetěna nitrná tajemství, jak třeba jísti chřest a kdy byla svedena bitva u Bannockburnu. Vychovatel jenom vymaňuje nezjevnou lásku dítěte k dlouhému dělení; jenom vybavuje lehounce zastřenou větší zálibu dítěte v mléčných puddincích než v dortech. Nevím jistě, věřím-li v etymologii; slyšel jsem hanebný námět, že „educator", pokud slova bylo užíváno o římském učiteli, neznamenal vybavovati mladé schopnosti ke svobodě; nýbrž jenom znamenal voditi malé hochy na procházku. Vím však mnohem jistěji, že s tou naukou nesouhlasím; myslím, že by bylo asi tolik zdravého rozumu v tom, kdyby se řeklo, že mléko nemluvněte pochází od nemluvněte, jako v tom, kdyby se řeklo, že jeho výchovné zásluhy od něho pocházejí. V každé živé bytosti sice jest soubor sil a schopností, avšak výchova znamená dáti jim určité tvary a vycvičiti je k určitým účelům nebo neznamená vůbec nic. Řeč jest nejpraktičtějším příkladem pro celou situaci. Můžete opravdu „vyvábiti" z dítěte vřískot a ropot, budete-li je prostě šťourat a potahovat, příjemná, avšak ukrutná zábava, jíž jest oddáno mnoho psychologů. Bude vám však čekati a bdíti opravdu velmi trpělivě, než z něho vyvábíte angličtinu. Tu jste do něho musili vložiti; a basta.

VI.

Nevyhnutelnost autority.

Avšak důležitou věcí zde jest jenom, že se nijak nelze zbaviti ve výchově autority; ne v tom smyslu, že (jak praví ubozí konservativci), rodičovskou au-

toritu dlužno zachovati, nýbrž spíše že ji nelze zničiti. Pan Bernard Shaw kdysi pravil, že se mu příčí idea, že mysl dítěte nutno tvořiti. To by se měl pan Bernard Shaw oběsiti; neboť se mu příčí něco neodlučitelného od lidského života. Zmínil jsem se o *educere* a vybavování schopností, jenom abych ukázal, že tento duševní trik neodstraňuje nezbytnosti idey rodičovské nebo školské autority. Neboť vychovatel, jenž vybavuje, postupuje stejně libovolně a násilně jako vzdělavatel, jenž vlévá; neboť vybavuje, co se mu uzdá. On rozhoduje, co v dítěti třeba rozvinouti a co se nesmí rozvinouti. Nevybavuje z něho, tuším, zanedbávané schopnosti k padělkářství. Nerozvíjí (alespoň dosud ne) nesmělými kroky plachý talent pro mučení. Jediný výsledek celého tohoto honosného a přesného rozlišení mezi vychovatelem a vzdělavatelem jest, že vzdělavatel do dítěte strká, kde se mu líbí a vychovatel jím škube, kde se mu zlíbí.

Na bytosti, jež jest strkána i škubána, jest páchano přesně totéž intelektuelní násilí. Musíme však všichni přijmouti odpovědnost za intelektuelní násilí. Výchova jest násilná, poněvadž jest tvořivá. Je tvořivá, poněvadž jest lidská. Jest tak nelítostná jako hraní na skřipkách; tak dogmatická jako kreslení obrazu; tak brutální jako stavění domu. Zkrátka je taková, jaký jest každý lidský čin: zásah do života a vzrůstu. Pak však jest malichernou a dokonce žertovnou otázka, máme-li říci o tomto strašném trýzniteli, člověku umělci, zdali do nás vkládá věci jako lékárník, nebo z nás vytahuje věci jako zubní lékař.

Hlavní, oč jde, že člověk činí, co se mu zlíbí. Osvojuje si právo vzíti svou matku přírodu do své moci; osvojuje si právo utvořiti dítě, nadčlověka, podle svého obrazu. Jakmile couvnete před touto tvůrčí autoritou člověka, celý srdnatý nájezd zvaný kultura zakolísá a rozpadne se v kusy. Většina moderních svobod jest však v jádru bázeň. Ne, že bychom byli příliš smělí snášeti řád; nýbrž že spíše

jsme příliš bázliví, abychom nesli odpovědnost. A pan Shaw a takoví lidé se lekají zejména té strašlivé a prastaré odpovědnosti, kterou na sebe vzali naši otcové, když učinili divoký krok k mužnosti. Míním tu odpovědnost, že se postavili za pravdivost naší lidské tradice a podávali ji dále hlasem autority, neochvějným hlasem. Jediná věčná výchova jest: že člověk jest jist, že něco jest pravda a má odvahu říci to dítěti. Před touto smělou vysokou povinností moderní lidé prchají na všech stranách; a jedinou omluvou pro ně (ovšem) jest, že jejich moderní filosofie jsou tak nedopečené a hypotetické, že o nich sami nemohou býti přesvědčeni, aby o nich přesvědčili novorozené nemluvně. Toto ovšem souvisí s úpadkem demokracie; a spadá trochu do jiného pole. Zde postačí, řeknu-li, že když pravím, že bychom měli vzdělávati své děti, míním, že bychom to měli činiti my, ne, že by to měli činiti pan Sully nebo profesor Earl Barnes. Potíží v mnohých našich moderních školách jest, že stát, jenž jest řízen tak malou hrstkou, dovoluje, aby fantastické nápady a pokusy šly přímo do škol, třebaže jakživ neprošly parlamentem, hospodou, soukromým domem, kostelem nebo tržištěm. Jest zřejmo, že by nejmladší lidé měli býti učeni nejstarším věcem; zajištěným a vyzkoušeným pravdám, jež jsou předkládány nemluvňatům. Avšak v dnešní škole se dítě musí podrobiti systému, jenž je mladší než ono samo. Čtyřleté holátko má vlastně více zkušeností, odolávalo déle světu než dogma, jemuž jest nuceno se podrobiti. Leckterá škola se chlubí, že má nejposlednější idey výchovné, když nemá ani nejprvnější idey; neboť první ideou jest, že i nevinnost, jakkoliv jest božská, se může něčemu naučiti od zkušenosti. — To všechno však jest, jak jsem již pravil, zaviněno tím, že jsme spravováni malou oligarchií; má soustava předpokládá, že lidé, kteří vládnou sobě, budou vládnouti svým dětem. Dnes všichni užíváme výrazu lidová výchova u významu výchovy lidu. Přál

bych si, abych ho mohl užívati ve významu výchovy lidem.

Naléhavým bodem nyní jest, že tito expansivní vychovatelé se nemohou uchrániti násilí autority ani o coul více, než staří učitelé. Ba lze tvrditi, že jest u nich ještě vydatnější. Starý vesnický učitel bil hocha, že se neučil mluvnici a posílal jej na hřiště, aby si hrál, nač se mu zlíbí; nebo na nic, jestli se mu to více líbí. Moderní vědecký učitel pronásleduje hocha na hřiště a nutí jej hráti cricket, protože pohyb prospívá zdraví. Moderní Dr. Busby jest doktorem lékařství i bohosloví. Možná říká, že užitek pohybu jest samozřejmý; ale *on* to musí říci a říci to s autoritou. Nemůže vpravdě býti samozřejmý, nebo by nikdy nemohl býti povinným. Toto však jest velmi mírný příklad moderní prakse. V moderní praksi zakazují svobodní vychovatelé mnohem více věcí než zastaralí vychovatelé. Někdo, jenž má zálibu pro paradox (je-li možno, aby takový nestoudný tvor byl na světě), by mohl s jistou přijatelností tvrditi o veškeré naší expansi od bankrotu otevřeného pohanství Lutherova a jeho vytlačení Kalvínovým puritanismem, že všechna tato expanse nebyla expansí, nýbrž uzavíráním vězení, takže byly dovolovány čím dál tím méně krásné a lidské věci. Puritáni ničili obrazy; racionalisté zapovídali pohádky; hrabě Tolstoj vlastně vydal jednu ze svých papežských encyklik proti hudbě; a slyšel jsem o moderních vychovatelích, kteří zapovídají dětem hráti si s plechovými vojáky. Vzpomínám si na krotkého blázna, jenž ke mně přistoupil na kterémsi socialistickém soirée a žádal mne, abych uplatnil svůj vliv (mám nějaký vliv?) proti dobrodružným povídkám pro hochy. Zdá se, že pěstuje chuť po krvi. To však nic; člověk v tomto blázinci musí svou zlost držet na uzdě. Zde jest jenom zapotřebí zdůrazniti, že tyto věci, třebaže jsou i spravedlivým oloupením, jsou přece jenom oloupením. Nepopírám, že staré zákazy a tresty byly leckdy pitomé a kruté; byť jsou

mnohem pitomější a krutější v zemi jako Anglie (kde v praksi jenom bohatý diktuje trest a jenom chudý jej dostává) než v zemích s jasnější lidovou tradicí — na příklad v Rusku. V Rusku často trestá metlou sedlák sedláka. V moderní Anglii může v praksi mrskáním trestati jenom gentleman velmi chudého člověka. Tak zrovna před několika dny, co jsem toto napsal, byl odsouzen malý hoch (ovšem syn chuďasův) k mrskání a uvěznění na pět let, že sebral malý kousek uhlí, který odborníci odhadují na pět penny. Jsem úplně na straně takových liberálů a lidumilů, kteří se ohradili proti této téměř zvířecí neznalosti hochů. Myslím však, že jest to poněkud nefair od těchto lidumilů, když omlouvají hochy, jsou-li lupiči, a odsuzují je, hrají-li si na lupiče. Myslím, že ti, kteří chápou uličníka, jenž si hraje s kouskem uhlí, by mohli náhlým vzmachem obrazotvornosti jej pochopiti, že si hraje s plechovým vojákem. — Abych vše shrnul do jedné věty: Myslím, že můj krotký blázen snad pochopil, že jest nejeden hoch, jenž by raději snesl výprask a nespravedlivý výprask, než aby mu byla odňata jeho dobrodružná povídka.

VII.

Pokora paní Grundyové.

Zkrátka, nová výchova jest tak drsná jako stará, ať jest tak vysoká čili nic. V nejsvobodnější zálibě jakož i nejpřísnější formuli jest strohá autorita. Lidský otec zapovídá vojáky, protože je pokládá za něco nesprávného; není však důvodu a nemůže býti důvodu, aby hoch také tak smýšlel. Dojem průměrného hocha by prostě byl: „Je-li tvůj otec methodista, nesmíš si hráti s vojáky v neděli. Je-li tvůj otec socialista, nesmíš si s nimi hráti ani ve všední dny.“ Veškerá výchova jest venkoncem dogmatická a autoritářská. Nelze míti svobodné výchovy; neboť kdybyste dítěti ponechali svobodu, vůbec byste ho nevychovávali. Není tedy rozdílu ani různosti mezi

nejkoženějšími konvencionalisty a nejskvělejšími a nejbizarnějšími reformátory? Není rozdílu mezi nejtěžkopádnějším těžkopádným otcem a nejodvážnější a nejpodnikavější staropanenskou tetou? Ano, jest. Rozdíl jest ten, že těžkopádný otec jest po svém těžkopádném způsobu demokrat. Netrvá na věci pouze proto, že podle jeho názoru by to mělo býti činěno, nýbrž že (podle jeho vlastní republikánské formule) „každý to dělá". Konvenční autorita se dovolává nějakého lidového mandátu; nekonvenční nikoliv. Puritán, jenž zakazuje vojáky, alespoň vyjadřuje puritánský názor; ne jenom svůj vlastní názor. Není to despota; jest to demokracie, tyranská demokracie, snad i špinavá a místní demokracie; avšak demokracie, jež dovedla učiniti a také učinila dvě nejvyšší mužné věci — boj a odvolání se na Boha. Avšak zákazy nových vychovatelů jsou jako zákazy panské sněmovny: ani si nedělají nároků, že něco zastupují. Tito reformátoři pořád mluví o stydlavé skromnosti paní Grundyové. Nevím, je-li paní Grundyová skromnější než oni; jsem však jist, že je pokornější.

Věc jest však ještě složitější. Anarchičtější moderní člověk může se zase pokusiti vyhnouti dilemmatu a říci, že výchova znamená jenom rozšířiti ducha, otevříti všechny orgány vnímající. Mělo by býti (jak praví) světlo vneseno do tmy; osleplým a zakrnělým bytostem po všech našich ošklivých koutech by mělo být prostě umožněno vnímati a rozšířiti se; zkrátka, osvěta by měla být šířena po nejtmavějším Londýně.

Ale právě tu tkví nesnáz: že pokud se toho týče, není nejtmavějšího Londýna. Londýn vůbec není tmavý; ani v noci ne. Řekli jsme, že je-li výchova pevnou látkou, není jí vůbec. Teď můžeme říci, že je-li výchova abstraktním rozšiřováním, není jí nedostatek. Jest jí přes příliš mnoho. Ba není vlastně nic jiného.

Není nevzdělaných lidí. Všichni v Anglii jsou

vzdělaní; jenže většina lidí jest vychována nesprávně. Státní školy nebyly první školy, nýbrž z posledních, jež byly zřízeny; a Londýn vychovával Londýňany dávno před londýnskou školní radou. Blud jest po výtce praktický. Ustavičně se předpokládá, že dítě musí zůstati barbarem, nechodí-li do veřejné školy. Škoda, že nezůstává. Z každého dítěte v Londýně se stává osoba vysoce civilisovaná. Jest však tolik rozmanitých civilisací, většina z nich unavená od svého zrodu. Každý vám poví, že potíž s chudými není tolik to, že staří jsou dosud hloupí, jako spíše že mladí jsou již moudří. Uličník by byl vzdělán, aniž by vůbec chodil do školy. Byl by přespříliš vzdělán, aniž by chodil vůbec do školy. Pravým účelem našich škol nemá býti dávati podnět ke složitosti, nýbrž jedině obnoviti prostotu. Uslyšíte úctyhodné idealisty prohlašovati, že musíme vypověděti válku nevědomosti chudých; avšak vlastně bychom raději měli vypověděti válku jejich vědění. Praví vychovatelé se musí postaviti na odpor jakémusi hřmivému kataraktu kultury. Kdo chodí za školu, jest vyučován celý den. Nedívají-li se žáci na veliká písmena ve slabikáři, jest jen zapotřebí, aby se prošli venku a dívali se na veliká písmena na plakátech. Nestojí-li o barevné mapy skýtané školou, mohou civěti na barevné mapy skýtané novinami *Daily Mail*. — Omrzí-li se jim studium elektřiny, mohou se dáti do elektrických pouličních drah. Nedojímá-li je hudba, mohou se přichytit pití. Nechtějí-li pracovati tak, aby dostali cenu ve škole, mohou pracovati, aby dostali cenu od *Prizy Bits*. Nemohou-li se naučiti tolik právu a občanské nauce, aby se zalíbili učiteli, mohou se o nich naučiti dosti, aby se uvarovali strážníka. Nechtějí-li se učiti dějinám od pravého konce kupředu, naučí se jim od nesprávného konce pozpátku ve stranických novinách. A toto jest tragedií celé věci: že londýnští chudí, třída obzvláště bystrá a civilisovaná, se učí všemu obráceně; učí se i tomu, co je pravé, po způsobu toho, co jest nepravé. Ne-

vidí prvních zásad práva v právnické knize; vidí jenom poslední účinky v policejních zprávách. Nevidí politických pravd ve všeobecném přehledu. Vidí jenom politické lži při všeobecných volbách.

Nechť však jest pathos londýnských chudých jakýkoliv, nemá co činiti s nedostatkem vzdělání. Nejenom že nejsou bez vedení, nýbrž jsou vedeni neustále, vážně, vzrušeně; jenže vedeni nesprávně. Chudí nejsou nikterak zanedbáváni, jsou jenom utiskováni, ba lépe řečeno jsou pronásledováni. V Londýně není vůbec lidí, jichž by se bohatí nedovolávali; dovolávání bohatých ječí s každé tabule na plakáty a křičí s každého volebního řečniště. Panská sněmovna se vzepřela, aby nábřeží nebylo znešvařováno pouliční drahou. Avšak většina bohatých, kteří znešvařují naše uliční zdi, jest v panské sněmovně. Šlechta činí svá venkovská sídla krásnými hyžděním ulic v městě. Toto však jen mimochodem. Hlavní je, že chudí v Londýně nejsou pozůstavováni sobě, nýbrž spíše ohlušováni a mateni chraptivými a despotickými radami. Nejsou jako ovce bez pastýře. Jsou více jako jedna ovce, na niž řve sedmadvacet pastýřů. Všechny noviny, všechny nové reklamy, všechny nové lékařské a bohovědné soustavy; všechen třpyt a lesk moderní vlády plynu a kovu — všem těm musí odolati národní škola, může-li. Nechci se ptáti, je-li naše elementární vzdělání lepší než barbarská nevzdělanost. Avšak barbarské nevzdělanosti není. Nepochybuji, že naše školy by snad byly dobré pro nevzdělané hochy. Avšak nevzdělaných hochů není. Moderní londýnská škola by měla býti jenom jasnější, láskyplnější, chytřejší a rychlejší než nevzdělanost a tma. Musí býti také jasnější než pohlednice, chytřejší než soutěž v limerickských verších, rychlejší než pouliční dráha a láskyplnější než hospoda. Škola jest vpravdě vinna všeobecným soupeřením. Není zapotřebí popírati, že všude, kde jest světlo, musí světlo překonati tmu. Zde však žádáme světla, jež může překonati světlo.

VIII.

Rozbitá duha.

Vezmu jeden případ, jenž bude jak symbolem tak příkladem: barvu. Slyšíme realisty (ty sentimentální lidi) mluviti o šedých ulicích a šedém životě chudých. Avšak chudé ulice jsou všechno jiné, jen ne šedé; nýbrž pestré, pruhované, kropenaté, strakaté a skvrnité jako strakatá pokryvka. Hoxton není dost estetický, aby byl jednobarevný; a není na něm nic z keltského příšeří. Ve skutečnosti londýnský kluk chodí bez úhony mezi výhněmi barev. Pozorujte ho, jak kráčí podél dlouhé řady tabulí na plakáty, a uvidíte jej hned proti planoucí zeleni jako cestovatele v tropickém pralese; hned černého jako ptáka proti žhavé modři Midi; hned jak prochází oblastmi červeně jako zlatí leopardové angličtí. Měl by rozuměti nerozumnému vytržení ve výkřiku pana Stephena Phillipse o „modřejší modři a zelenější zeleni". Není modři příliš modřejší než Reckittova modř a černě černější než Dayova a Martinova; není důraznější žluti nad žluť Colmanovy hořčice. Není-li přes tuto směs barev jakoby z rozbité duhy duch malého hocha zrovna opojen uměním a kulturou, příčina jistě neleží ve všeobecné šedosti nebo pouhém zakrnění jeho smyslů. Leží v té okolnosti, že barvy jsou mu podávány ve špatné spojitosti, v nesprávném měřítku, a především z nesprávných pohnutek. Nechybí mu barvy, nýbrž filosofie barvy. Zkrátka, Reckittově modři nechybí nic, než že není Reckittova. Modř nepatří Reckittovi, nýbrž obloze; černě nepatří Dayovi ani Martinovi, nýbrž propasti. I nejkrásnější plakáty jsou jenom velmi malinké věci ve velmi velkém měřítku. Jest něco obzvláště dráždivého ve způsobu, jakým se opakuje reklama hořčice: koření, drobného přepychu; věci, jíž pro její přirozenost nelze bráti v množství. Jest kus ironie v tom, že tyto hladovějící ulice vidí takovou spou-

stu hořčice k tak velmi malému množství masa. Žluť jest jasné barvivo; hořčice jest pikantní požitek. Má-li se však člověk dívati na takové oceány žluti, připadá si jako ten, jenž by měl polknouti vědra hořčice. Buď by umřel, nebo vůbec necítil chuti hořčice.

Dejme tomu, že nyní srovnáme tyto obrovské malichernosti na prknech na plakáty s drobounkými a úžasnými obrazy, v nichž středověký člověk zachycoval své sny; obrázky, kde modrá obloha jest sotva větší než safír a oheň posledního soudu jenom trpasličí skvrnkou zlata. Rozdíl tu není prostě jen ten, že plakátové umění jest svou povahou chvatnější než iluminační umění; ba není ani ten, že starověký umělec sloužil Pánu, kdežto moderní umělec slouží pánům. Rozdíl jest ten, že starý umělec dovedl vzbuditi dojem, že barvy jsou opravdu něco výmluvného a cenného jako klenoty a talismanové kameny. Barva byla často libovolná, byla však vždy autoritativní. Byl-li pták modrý, strom zelený, ryba stříbrná, mrak nachový, dovedl umělec vyjádřiti, že tyto barvy jsou důležité a téměř bolestně prudké; všechna červeň červeně žhavá a všecko zlato tříbené ohněm. Toť duch týkající se barev, jehož školy musí znovu nabýti a jejž dlužno chrániti, mají-li opravdu dáti dětem obrazotvornou chuť nebo radost z nich. Není to tak plýtvání barvami; spíše než co jiného, jest to jakási ohnivá hospodárnost. Ohraničoval v heraldice zelené pole tak rovnými čarami jako zelené pole na rolníkově statku. Neodhazoval by zlatolistu, jako by neodhazoval zlaté mince; nerozléval by nedbale nachu nebo šarlatu, jako by nevyléval dobrého vína ani neproléval nevinné krve. To jest těžký úkol vychovatelů v této určité věci: mají učiti lidi vychutnávati barvy jako likéry. Mají těžkou povinnost proměniti pijáky v ochutnavače vína. Podaří-li se to kde dvacátému století, bude moci téměř podati ruku dvanáctému.

Tento princip se však vztahuje na celý moderní

život. Morris a čistě estetičtí milovníci středověku vždycky nás poučovali, že dav za doby Chaucerovy byl by vyhlížel barvitě a zářivě oděn proti davu za doby královny Viktorie. Nejsem tak jist, leží-li pravý rozdíl v tom. Ve výjevu z první doby by byly hnědé kutny mnichů stejné jako by byly hnědé cylindry úředníků ve výjevu z druhé doby. Ve výjevu z druhé doby by byla purpurová péra fabriček stejně jako by byla purpurová roucha postní ve výjevu z druhé. Byly by bílé vesty proti bílému hermelínu; zlaté řetízky hodinek proti zlatým lvům. Vlastní rozdíl jest ten: že hnědá zemitá barva mnichova šatu byla instinktivně zvolena, aby vyjadřovala práci a pokoru, kdežto hnědá barva úředníkova klobouku byla zvolena, aby nevyjadřovala nic. Mnich chtěl říci, že se odívá v prach. Jsem jist, že úředník nechce říci, že se korunuje hlínou. Nedává si na hlavu hlínu jakožto jediný diadém člověka. Purpur, bohatý a temný zároveň, napovídá triumf dočasně zatměný tragedií. Avšak fabrička nemá v úmyslu vyjadřovati triumf dočasně zatměný tragedií; ani zmínky. Bílý hermelín měl vyjadřovati mravní čistotu; bílé kabáty neměly. Zlatí lvové naznačovali plamennou velkoduchost; zlaté řetízky hodinek nikoliv. Oč jde, jest, že jsme neztratili hmotných barev, nýbrž že jsme ztratili umění, jak jich co nejlépe využíti. Nejsme jako děti, jež ztratily svou krabičku s barvami a zůstaly jenom s šedou tužkou. Jsme jako děti, jež pomíchaly všechny barvy v krabičce dohromady a ztratily návod. I tehdy (nepopírám) má člověk nějakou legraci.

Toto hýření barvami a ztráta barvového klíče je dosti dokonalým podobenstvím všeho, co je nesprávného na našich moderních ideálech a obzvláště u naší moderní výchovy. Stejně jest tomu s mravní výchovou, hospodářskou výchovou, každou výchovou. Rostoucí dítě londýnské nenalezne nedostatku učitelů vysoce schopných kontroverse, kteří je budou učiti, že zeměpis znamená kresliti mapu červe-

ně; že hospodářství znamená zdaňovati cizince; že vlastenectví znamená po výtce neanglický zvyk vztyčiti vlajku v Říšský svátek. Výčtem právě těchto příkladů nechci říci, že není podobných nepromyšleností a klamů u druhé politické strany. Vypočítávám je jenom proto, že tvoří velmi zvláštní a příznačný rys situace. Chci říci, že vždycky byli na světě radikální revolucionáři; že nyní však jsou také revolucionářští Toryové. Moderní konservativec již nezachovává. Jest to přiznaně novotář. Tak jest po všech běžných obranách panské sněmovny, jež ji líčí jakožto hradbu proti ulici, intelektuelně veta; vypadlo z nich dno, nebot v pěti nebo šesti nejpohnutějších otázkách dne jest panská sněmovna sama ulicí; a se vší pravděpodobností se tak také zachová.

IX.

Potřebnost obmezení.

Celým tímto chaosem se tedy znovu vracíme k svému hlavnímu závěru. Pravým úkolem kultury není dnes rozšiřování, nýbrž velmi rozhodně výběr — a odhození. Vychovatel si musí nalézti kredo a učiti mu. I když to nebude theologické kredo, musí přece býti tak vyběračné a tak pevné jako bohověda. Zkrátka, musí býti pravověrné. Učitel snad bude pokládati za zastaralé voliti přesně mezi vírou Kalvínovou a Laudovou, vírou Tomáše aquinského a Swedenborgovou; přece však se musí rozhodnouti pro víru Kiplingovu a Shawovu, pro svět Blatchfordův nebo svět generála Bootha. Chcete-li, nazvěte to obmezenou otázkou, má-li vaše dítě býti vychováno pastorem nebo farářem nebo papeženským knězem. Přece však se musíte postaviti v tvář širší, svobodomyslnější, značně civilisovanější otázce, má-li je vychovávati Harmsworth nebo Pearson, pan Eustacius Miles se svým Prostým životem nebo pan Petr Keary se svým Statečným životem;

má-li co nejhorlivěji čísti slečnu Annie S. Swanovou nebo pana Barta Kennedya; zkrátka, má-li skončiti čirou násilností Socialistické demokratické federace nebo čirou vulgaritou Petrklíčového spolku. Říká se, že za dnešního dne se víry hroutí; pochybuji o tom, avšak alespoň sekty se množí; a výchova nyní musí býti sektářskou výchovou, čistě z důvodů praktických. Z celého tohoto množství teorií si musí tak či onak vybrati jednu teorii; ze všech těchto hřmících hlasů musí slyšeti jeden hlas; z celého tohoto strašného a bolestného boje oslepujících světel musí tak či onak vypátrati jednu hvězdu a následovati ji.

Posud jsem mluvil o lidové výchově, jež se začala příliš neurčitě a rozsáhle a jež proto dokázala tak málo. Náhodou však máme v Anglii něco, s čím ji můžeme porovnati. Máme instituci, či řadu institucí, jež se začaly s týmž lidovým účelem a jež později následovaly účelu mnohem užšího; jež však měly tu velikou výhodu, že na rozdíl od našich obecných škol sledovaly vůbec nějaký cíl.

Ve všech těchto problémech bych měl zdůrazňovati řešení, jež jest kladné, čili, jak pošetilci říkají, „optimistické". To jest, měl bych se postaviti proti většině řešení, jež jsou jedině záporná a bořivá. Jak se zdá, většina vychovatelů chudých myslí, že chudého člověka musí učiti, aby nepil.

Byl bych docela spokojen, kdyby jej učili píti; neboť čirá nevědomost, jak píti a kdy píti zavinila většinu jeho tragedií. Nenavrhuji (jako někteří z mých revolucionářských přátel), abychom zrušili „veřejné školy" (koleje). Navrhuji pokus mnohem chařejší a zoufalejší, abychom je učinili veřejnými. Nechci, aby parlament byl donucen přestati v práci, nýbrž spíše, aby byl donucen k práci; nechci zavříti kostely, nýbrž je spíše otevříti; nechci zhasiti lampu učenosti a zničiti plot majetku; nýbrž jenom učiniti nějaký hrubý pokus, aby university byly učiněny jakž takž universálními a vlastnictví slušně vlastním.

Nesmíme zapomenouti, že v mnohých případech neznamená takový počin pouhý návrat ke starému ideálu, nýbrž dokonce návrat ke staré skutečnosti. Byl by to veliký krok kupředu, kdyby se kořalna vrátila k hospodě. Jest nesporně pravda, že postředověčiti veřejné (střední) školy by znamenalo je zdemokratisovati. Parlament kdysi opravdu znamenal místo (jak podle zdání jeho název naznačuje), kde lidé směli mluviti. Teprve nedávno z něho učinila všeobecně zvýšená výkonnost, to jest výkonnost předsedy sněmovny, místo, kde lidem není možno mluviti. Chudí nechodí do moderního kostela, avšak do starého kostela chodili docela dobře; a měl-li obyčejný člověk v minulosti vážnou úctu k majetku, měl ji porozumitelně proto, že leckdy měl nějaký vlastní majetek. Mohu si tedy činiti nárok, že v ničem, co pravím o těchto institucích, nejsem poháněn žádným všedním svědění po novotářství. Určitě však nemám žádného v tom zvláštním příkladě, jejž jsem nyní nucen vybrati ze seznamu: typickou instituci, jíž jsem z nelíčených a osobních důvodů vděčen: míním velikou instituci Tudorovců, veřejné školy anglické (koleje). Byly velebeny pro mnohé věci, velebeny bohužel většinou samy sebou a svými dětmi. A nevím, z jaké příčiny je dosud nikdo nepochválil pro jediný opravdu přesvědčivý důvod.

X.

K čemu jsou naše starobylé „veřejné školy“.

Slova úspěch lze ovšem užívati v dvojím smyslu. Lze ho užívati o věci, jež slouží svému přímému a zvláštnímu účelu, jako kolo, pokud se točí; nebo ho lze užívati o věci, jež zvyšuje všeobecné blaho, jako kolo, pokud jest užitečným objevem. Jedno jest, řeknu-li, že Smithovo letadlo jest neúspěchem, a jest něco docela jiného, řeknu-li, že Smithovi se nezdařilo sestrojiti letadlo. Takový jest velmi zhruba roz-

díl mezi starými anglickými veřejnými školami a novými demokratickými školami. Staré veřejné školy konec konců snad spíše oslabují (co se mne týče, myslím, že skutečně oslabují) naši zemi, než ji posilují, a jsou tudíž v tomto konečném smyslu bezúčelné. Máme však na světě něco takového, jako je býti účelně neúčelným. Můžete sestrojiti své letadlo tak, aby létalo, byť i je můžete sestrojiti i tak, aby vás zabilo. Tak i systém veřejných škol snad nefunguje uspokojivě, avšak přece funguje; veřejné školy snad nedovedou vykonati, čeho my si žádáme, dovedou však vykonati, čeho ony si žádají. Lidové obecné školy nedovedou v tom smyslu vykonati vůbec nic. Jest velmi nesnadné ukázati na libovolného uličního kluka a říci, že ztělesňuje ideál, za nímž pracovala lidová výchova v tom smyslu, v jakém růžolící, pošetilý hoch na škole v Etonu skutečně ztělesňuje ideál, za nímž pracovali ředitelé v Harrow a Winchesteru. Šlechtičtí vychovatelé mají určitý cíl, vyráběti gentlemany; a gentlemany vyrábějí, i když je vyhánějí. Lidoví vychovatelé by řekli, že mají daleko ušlechtilejší ideál, vyráběti občany. Uznávám, že jest to mnohem ušlechtilejší ideál, avšak kde jsou občané? Vím, že hoch v Etonu jest pln poněkud hloupého a sentimentálního stoicismu, jemuž se říká býti mužem vzneseného světa. Nemyslím si, že hoch na posílky jest pln republikánského stoicismu, jemuž se říká býti občanem. Školák vlastně vždycky řekne se svěží a nevinnou povýšeností: „Jsem anglický gentleman." Nedovedu si tak snadno představiti, že by hoch na posílky vztyčil hlavu k hvězdám a odpověděl: „Romanus civis sum." Připusťme, že učitelé obecných škol učí nejširšímu mravnímu zákoníku, kdežto naši velicí ředitelé učí jenom nejobmezenějšímu zákoníku dobrého mravu. Připusťme, že oběma těmto předmětům se vyučuje. Avšak jenom jednomu z nich se žáci učí.

Vždycky se říká, že velikým reformátorům a ředitelům událostí se podaří dosáhnouti nějakých ur-

čitých a praktických reforem, že však nikdy neuskuteční svých snů, ani neuspokojí svých duší. Jsem přesvědčen, že v jednom skutečném smyslu jest tato zdánlivá plytkost docela nepravdivá. Běh se zvrátí a politický idealista často nedosáhne, čeho se dožadoval, nýbrž dosáhne, čeho potřeboval. Němý nátlak jeho ideálu trvá mnohem déle a přetvořuje svět mnohem více než skutečná opatření, jimiž se pokoušel jej naznačiti. Co hyne, jest litera, již pokládal za tak praktickou. Co trvá, jest duch, jenž podle jeho přesvědčení byl nedosažitelný, ba i nevyslovitelný. Neuskuteční se právě jeho plány; splní se právě jeho sny. Tak deset či dvanáct papírových ústav francouzské revoluce, jež se zdály tak odbornickými svým původcům, odletěly, jak se nám zdá, s větry jakožto nejdivočejší fantasie. Co neodletělo, co jest pevnou skutečností v Evropě, jest ideál, jest vise. Republika, ideál země plné pouhých občanů, všech s nějakou nejmenší mírou dobrých mravů a nejmenší mírou bohatství, skutečnost dvacátého století. Tak tomu, myslím, obyčejně bude se stvořitelem sociálních věcí, žádoucích či nežádoucích. Jeho všechny plány selžou, všechno jeho náčiní se mu rozláme v rukou. Jeho kompromisy se zhroutí, jeho ústupky budou marné. Musí se vzchopiti a nésti svůj osud; nebude míti nic, než své vroucí přání.

Smíme-li srovnávati velmi malé věci s velmi velikými, můžeme říci, že anglické šlechtické školy si mohou činiti nárok na něco z úspěchu a pevné nádhery jako francouzská demokratická politika. Nanejméně si mohou činiti nárok na tutéž superioritu nad bláznivými a tápavými pokusy moderní Anglie o zřízení demokratické výchovy. Úspěchy, jež doprovázely žáky starých veřejných škol celou říší, úspěchy věru upřílišňované *jimi samými*, jsou však přece něčím jistým a skutečností určité nesporné formy a velikosti, dlužno přičísti ústřední a nejsvrchovanější okolnosti, že ředitelé našich „veřejných škol" nevěděli, jakého rázu hoši se jim líbí. Chtěli

jen něco a něčeho dosáhli, místo aby se dali do práce ze široka, aby dosáhli všeho a nedosáhli nic.

Hlavní, oč se jedná, jest jakost toho, čeho dosáhli. Člověk by se opravdu zbláznil, když vidí, že moderní lidé, když brojí proti nějaké instituci, jež opravdu potřebuje nápravy, vždycky proti ní brojí z důvodů nesprávných. Tak mnoho odpůrců našich „veřejných škol", kteří se pokládají za velmi demokratické, se vyčerpávali bezvýznamným útočením na studium řečtiny. Chápu, jak lidé mohou na řečtinu pohlížeti jako na neužitečnou, zvláště ti, kteří dychtí, aby se vrhli do vražedného obchodu, jenž jest záporem občanství. Nerozumím však, jak může býti pokládána za nedemokratickou. Plně chápu, proč pan Carnegie má řečtinu v nenávisti. Jest mlhavě založena na pevném a zdravém dojmu, že v každém samosprávném řeckém městě by ho byli zabili. Nejde mi však na rozum, proč libovolný náhodný demokrat, řekněme pan Quelch nebo pan Will Crooks nebo pan John M. Robertson, bojují proti tomu, aby se lidé učili řecké abecedě, jež byla abecedou svobody. Proč nemilují radikálové řečtiny? V té řeči jsou napsány nejprvnější a, Bůh ví, nejhrdinnější dějiny radikální strany. Proč se řečtina hnusí demokratovi, když samo slovo demokrat je řecké?

Podobný omyl, třebas méně vážný, jest ten, že brojíme proti atletice na veřejných školách pouze proto, že jest to něco, co podporuje živočišnost a hrubost. Než hrubost ve svém jediném nemravném smyslu není neřestí anglických veřejných škol. Jest v nich mnohem více mravního tyranisování, zaviněného všeobecným nedostatkem mravní odvahy v ovzduší veřejných škol. Tyto školy celkem povzbuzují tělesnou odvahu; avšak od mravní odvahy nejen že prostě zrazují, nýbrž ji přímo zakazují. Konečný výsledek lze viděti ve výtečném anglickém důstojníkovi, jenž nemůže snésti, aby nosil skvělou uniformu, není-li potřísněna a skryta v dýmu bitvy. Podobně jako všechny afektace dnešní plutokracie

jest toto něco docela moderního. Bylo to neznámo starým šlechticům. Černý princ by byl jistě žádal, aby každý rytíř, jenž má odvahu nositi svůj chochol mezi nepřáteli, měl odvahu nositi jej mezi svými přáteli. Co se tedy týče morální odvahy, lze říci, že veřejné školy ji ani ne tak slabě podporují, jako spíše pevně potlačují. Avšak tělesnou odvahu celkem podporují; a tělesná odvaha jest nádherný základní kámen. Jediný veliký moudrý Angličan osmnáctého století řekl, že člověk, jenž ztratil tu ctnost, nemůže nikdy býti jist, že neztratí všechny ostatní. Než jednou z nízkých a chorobných lží jest, že tělesná odvaha jest spojena s krutostí. Tolstojovec a Kiplingovec nejsou v ničem více za jedno jako v tom, že toto oba hájí. Mají, tuším, mezi sebou nějaký malý sektářský spor; jeden totiž tvrdí, že odvahy jest dlužno se zříci, že jest spojena s krutostí, druhý hlásá, že krutost jest půvabná, že jest spojena s odvahou. Jest to však všechno, díky Bohu, lež. Energie a smělost tělesná mohou z muže učiniti pitomce nebo furianta nebo zabedněnce nebo opilce nebo hladovce, nikdy však z něho nečiní nevraživce. A můžeme ze srdce uznati (aniž se připojíme k neustálým chválám, jež odchovanci veřejných škol na sebe sypou), že toto působí k odstranění pouhé zlé krutosti na veřejných školách. Život na anglických veřejných školách se neobyčejně podobá anglickému veřejnému životu, k němuž jest průpravou. Podobá se mu obzvláště v tom, že všechno jest buď velmi otevřené, společné a konvenční, anebo věru velmi tajné. Na veřejných školách jest zajisté krutost, právě jako jest kleptomanie, a tajné pijáctví a neřesti beze jména. Avšak takové věci nekvetou na plném denním světle a před společným vědomím školy. V koutech se shromažďuje drobounké trio potměšilých hochů a zdá se, že kují pořád mezi sebou něco nekalého; snad jest to kluzká literatura, snad jest to začátek pití, příležitostně to snad jest krutost na malých hoších. Avšak na této scéně tyran není vychlou-

bavý. Přísloví praví, že tyrani jsou vždycky zbabělci, avšak tito tyrani jsou více než zbabělci, jsou plaší.

Jako třetí příklad nesprávné formy odboje proti veřejným školám chci uvésti zvyk užívati slova aristokracie ve dvojím smyslu. Abych řekl prostou pravdu co nejstručněji, znamená-li aristokracie vládu bohaté kliky, Anglie má aristokracii a veřejné školy anglické ji podporují. Znamená-li vládu starobylých rodina bezvadné krve, Anglie nemá šlechty a veřejné školy ji soustavně ničí. V těchto kruzích se stalo pravé šlechtictví jakož i pravá demokracie, špatným vkusem. Moderní hostitel ze vznešené společnosti nemá odvahy velebiti své předky; bylo by to tak často urážkou polovice ostatních oligarchů u stolu, kteří nemají předků.

Řekli jsme, že nemá mravní odvahy nositi svou uniformu; ještě méně má mravní odvahu nositi svůj erb. Celá věc je nyní neurčitou míchaninou roztomilých a nepříjemných gentlemanů. Roztomilý gentleman nikdy nemluví o otci druhých, nepříjemný gentleman nikdy nemluví o vlastním otci. To jest jediný rozdíl; ostatní je všecko mrav veřejných škol. Avšak kolej Etonská a škola v Harrow musí býti aristokratické, protože se z tak veliké části skládají z parvenuů. Veřejná škola není jakýmsi útočištěm aristokratů jako jsou blázince, místo, do něhož přicházejí a odkud nikdy nevycházejí. Jsou to továrny na aristokraty: vycházejí z nich, aniž je kdo viděl, že by byli vešli. Ubohé malé soukromé školy vyvěšovaly ve svém starosvětském, sentimentálním, feudálním slohu návěští: „Jen pro syny urozených pánů.“ Kdyby veřejné školy vyvěšovaly návěští, měly by míti nadepsáno: „Jenom pro otce urozených pánů.“ Ve dvou pokoleních mohou dokázati takový kousek.

XI.

Škola pro pokrytce.

To jsou všechno falešné obžaloby: obžaloba z klasicismu, obžaloba z ukrutnosti a obžaloba z výlučnosti založené na dokonalosti rodokmenu. Hoši na anglických veřejných školách nejsou pedanti, nejsou mučitelé; a v ohromné většině případů nejsou to lidé divoce hrdí na své předky, ba ani lidé vůbec s jakými předky. Jsou učeni, aby byli zdvořilými, vyrovnanými, statečnými v tělesném smyslu, čistými v tělesném smyslu; jsou povětšině laskaví ke zvířatům, zdvořilí ke služebnictvu a s každým v jakémkoliv smyslu jim rovným, nejbodřejší kamarádi na zeměkouli. Jest tedy něco pochybeného v ideálu veřejných škol? Všichni, myslím, cítíme, že jest v něm něco velmi pochybeného, avšak zaslepující síť novinářských frází nám zatemňuje náhled a zapřádá nás, takže jest těžké stopovati přes všechna slova a fráse ke zdroji vady tohoto velikého anglického výtvoru.

Nejvyšší námitkou proti anglické veřejné škole, když všechno jest uváženo, zajisté jest, že jest naprosto tupou a neslušně lhostejnou k povinnosti mluviti pravdu. Vím, že mezi staropanenskými dámami na vzdálených venkovských sídlech se dosud udrželo domnění, že hochy na anglických školách učí mluviti pravdu, avšak nelze to vážně tvrditi ani na chvilinku. Velmi příležitostně a velmi neurčitě se hochům na anglických školách říká, aby nelhali, což jest něco docela jiného. Mohu mlčky podporovati všechny kluzké romány a padělky ve vesmíru a ani jedenkráte neříci lež. Mohu nositi kabát jiného, ukrásti jinému jeho nápady, odpadnouti k víře jiného nebo otráviti jinému kávu, a to všechno, aniž řeknu jedinou lež. Avšak na anglických školách nikdo hocha neučí, aby mluvil pravdu z toho velmi prostého důvodu, že ho vůbec nikdo neučí toužiti

po pravdě. Učí ho od prvopočátku, aby byl venkoncem lhostejným k tomu, je-li faktum faktem; učí ho jenom tomu, lze-li fakta užíti pro jeho „stranu", když jde o jeho kariéru. Přiklání se ke stranám ve svém debatním kroužku, když se rozhoduje, měli Karel I. býti zabit čili ne s touž slavnostní a okázalou frivolností, s jakou se připojuje ke stranám na cricketovém hřišti, když se rozhoduje, má-li zvítěziti Rugby nebo Westminster. Nikdy se mu nedovoluje připustiti si tu abstraktní pravdu, že závod ve hře jest otázka, co se může státi, že však Karel I. jest otázka, co se skutečně stalo — nebo nestalo. Při všeobecných volbách jest u Toryů nebo liberálů zrovna tak, jako jest v mužstvu oxfordském nebo cambridgeském při veslařských závodech. Ví, že při sportu jde o neznámo; nemá ani ponětí, že v politice by mělo jíti o známo. Pochybuje-li kdo opravdu o tomto samozřejmém tvrzení, že hoši na veřejných školách jsou zrazováni z lásky k pravdě, uvedu jednu skutečnost, jež jej, myslím, usadí. Anglie jest zemí se soustavou politických stran a byla povždy řízena hlavně odchovanci veřejných škol. Jest někdo mimo Hanwell, jenž bude tvrditi, že soustava politických stran, ať jsou její výhody nebo nevýhody jakékoliv, byla vytvořena lidmi tuze milujícími pravdu? —

Velmi anglická blaženost v této věci jest sama v sobě pokrytectvím. Mluví-li člověk opravdu pravdu, první pravda, již řekne, bude, že on sám jest lhář. David pravil ve svém spěchu, to jest, ve své upřímnosti, že všichni lidé jsou lháři. Teprve později v nějakém rozmyslném oficielním vysvětlení řekl, že nanejméně králové israelští mluví pravdu. Když lord Curzon byl místokrálem, udělal Indům mravní kázání o jejich domnělé lhostejnosti k pravdomluvnosti, ke skutečnosti a duševní cti. Veliký počet lidí rozhorleně diskutoval, zdali si Orientálové zasluhují, aby se jim dostalo takové výtky; jsou-li vlastně Indové s to, aby přijali takovou přísnou dů-

tku. Nikdo se podle všeho neptal, jak já bych se odvážil zeptati, byl-li lord Curzon s to, aby ji dal. Jest to obyčejný stranický politik; stranický politik znamená politika, jenž může patřiti k té či oné straně. Poněvadž je takovou osobou, musel při každém obratu a při každé změně strategie strany klamati buď jiné nebo hrubě klamati sebe. Neznám Východu; a nelíbí se mi, co o něm znám. Jsem docela ochoten věřiti, že když tam lord Curzon přišel, našel ovzduší velmi falešné. Pravím jenom, že jistě bylo úžasně a dusivě falešné, bylo-li falešnější než ovzduší anglické, z něhož přišel. Anglický parlament vlastně dbá o vše, jen o pravdomluvnost ne. Odchovanec veřejné školy jest laskavý, statečný, zdvořilý, čistotný a družný; avšak v nejstrašlivějším smyslu toho slova, pravdy v něm není.

Tato slabina, nepravdivost na anglických veřejných školách, v anglickém politickém systému a do jisté míry v anglické povaze, jest slabinou, jež má nutně za následek zvláštní žeň pověr, lživých bajek, zřejmých sebeklamů, jichž se lidé drží z nízké duchovní shovívavosti k sobě. Počet takových pověr na veřejných školách jest takový, že mně zde stačí místo jenom pro jednu z nich, kterou jest možno nazvati pověrou mýdlovou. Zdá se, že ji také sdíleli ablucionističtí Fariseové, kteří se podobali anglickým aristokratům z veřejných škol po tak mnohých stránkách: v jejich dbalosti hlubokých pravidel a tradicí, v jejich urážlivém optimismu na účet jiných lidí a především v jejich suchopárném, lopotivém vlastenectví, když jde o nejhorší zájmy jejich vlasti. Starý zdravý lidský rozum praví, že umývání jest rozkoší. Voda (použita zevně) jest něco skvostného jako víno. Sybarité se koupou ve víně a Independenti pijí vodu; tu však nemáme co činiti s takovými bláznivými výjimkami.

Poněvadž umývání jest rozkoší, dá rozum, že bohatí si ho mohou dopřáti více než chudí a dokud toto bylo uznáváno, bylo všechno v pořádku; a bylo

to velmi správné, že bohatí nabízeli lázně chudým, jako by mohli nabízeti kteroukoliv jinou příjemnou věc — pití nebo projížďku na oslu. Avšak jednoho hrozného dne, někdy kolem polovice devatenáctého století, někdo objevil (někdo hezky zámožný) dvě veliké moderní pravdy, že umývání jest ctností bohatých a tudíž jest povinností chudých. Neboť povinnost jest ctnost, které nemůžeme konati. A ctnost obyčejně bývá povinnost, která se dá konati docela snadno, na příklad tělesná čistotnost vyšších tříd. Avšak v tradici veřejného života, vyšlé z veřejných škol, se mýdlo stalo chvalným prostě proto, že jest příjemné. Lázně líčíme jako součástku úpadku římské říše; tytéž lázně však vydáváme za součástku energie a omlazení britské říše. Jsou vynikající odchovanci veřejných škol, biskupové, universitní hodnostáři, ředitelé a vysocí politikové, kteří ve chválách, jež čas od času pějí o sobě, dokonce ztotožnili tělesnou čistotnost s mravní čistotou. Říkají (pamatuji-li se dobře), že odchovanec veřejné školy musí býti čist uvnitř i zevnitř. Jako kdyby nikdo nevěděl, že svatí sice si mohou dovoliti trochu špíny na sobě, ale svůdcové že musí býti čistí. Jako kdyby nikdo nevěděl, že nevěstka musí býti čistá, poněvadž jejím cílem jest přivábiti, kdežto dobrá manželka může býti špinavá, poněvadž jest jejím cílem čistiti. Jako kdybychom všichni nevěděli, že kdykoliv nad námi zarachotí Boží hrom, že velmi pravděpodobně najde nejprostšího muže na hnojném voze i nejsložitějšího ničemu v lázni.

Jsou ovšem ještě jiné příklady tohoto mazaného triku, jímž se radosti gentlemanovy mění ve ctnosti Anglosasovy. Sport jest podobně jako mýdlo něco obdivuhodného, avšak jako mýdlo jest to něco příjemného. A zahrnuje v sobě všechny zásluhy smrtelníků, je-li kdo sportovcem, jenž hraje hru ve světě, kde jest tak často nutné býti dělníkem, jenž koná práci. Na všechen způsob nechť si gentleman blahopřeje, že neztratil své přirozené chuti k zábavě na

rozdíl od člověka blaseovaného a nedětského. Má-li však člověk dětskou radost, jest nejlépe míti také dětskou neuvědomělost; a myslím, že bychom neměli chovati zvláštní lásky k hošíkovi, jenž neustále vysvětluje, že jest jeho povinností hráti si na schovávanou a jednou z jeho rodinných ctností vynikati ve hře na kočku a na myš.

Jiným takovým pokrytectvím jest oligarchické stanovisko k žebrání, u porovnání s organisovanou dobročinností. Podobně jako u čistotnosti a atletiky by také zde bylo takové stanovisko dokonale lidské a srozumitelné, kdyby nebylo hájeno jako něco záslužného. Stejně jako co se týče mýdla, jest na snadě, že mýdlo slouží pohodlí, tak co se týče žebráků jest na snadě, že jsou na obtíž. Bohatí by zasluhovali velice málo hany, kdyby prostě řekli, že nikdy přímo nejednají s žebráky, protože v moderní městské civilisaci jest nemožno jednati přímo s žebráky; ne-li nemožné, tedy aspoň velmi těžké. Tito lidé však neodpírají žebrákům peněz z té příčiny, že taková dobročinnost jest nesnadná. Odpírají jim je z důvodu hrubě pokryteckého, že taková dobročinnost jest snadná. Říkají s krajně groteskní vážností: „Sáhnouti do kapsy a dáti chuďasovi penny, to dovede každý; ale my filanthropové, my jdeme domů a přemýšlíme a lopotíme se nad starostmi chuďasovými, dokud přesně neobjevíme, jaké vězení, jaká polepšovna, jaký chudobinec nebo blázinec bude pro něj opravdu nejlepší.“ To vše je čirá lež. Nepřemýšlejí o tom člověku, když přijdou domů, a kdyby přemýšleli, nezměnilo by to skutečnosti, že jejich původní pohnutka, proč se chovají odmítavě k žebrákům, jest pohnutka dokonale rozumná, že žebráci totiž jsou obtíží. Člověku lze snadno odpustiti, opomene-li vykonati ten nebo onen náhodný skutek dobročinnosti, obzvláště je-li otázka tak doopravdy nesnadná a pochybená, jako jest žebrání. Jest však něco docela morově pecksniffovského, vyhýbá-li se člověk úkolu pod záminkou, že není dosti nesnadný.

Zkusí-li kdo opravdu mluviti s desíti žebráky, kteří přijdou k jeho dveřím, brzy shledá, je-li to opravdu o tolik snadnější než práce, kterou dá napsání šeku pro nemocnici.

XII.

Vyčichlost moderních škol.

Z tohoto hlubokého a ochromujícího důvodu nám tedy anglická veřejná škola pro svou cynickou a nenapravitelnou netečnost k pravdě neskýtá ideálu, jehož potřebujeme. Můžeme jejích moderních kritiků jen žádati, aby nezapomínali, že se to, ať správně nebo nesprávně, dá udělati; továrna pracuje, kola se točí, vyrábějí se gentlemani se svým mýdlem, cricketem a se svou organisovanou dobročinností, hotoví se vším všude. A v tomto má, jak jsme již dříve řekli, veřejná škola opravdu přednost přede všemi jinými výchovnými soustavami naší doby. Odchovance veřejné školy lze poznati v každé z četných společností, do nichž zabloudí, od čínského opiového brlohu až po slavnostní hostinu německých židů. Avšak pochybuji, zdali byste dovedli určiti, která malá prodavačka sirek byla odchována bezkonfesijním náboženstvím a která laickou školou. Veliká anglická aristokracie, jež nám vládne od Reformace, jest v tomto smyslu opravdu vzorem pro moderní lidi. Ta měla ideál a proto vytvořila skutečnost.

Můžeme tu opakovati, že tyto stránky chtějí hlavně ukázati jedno: že pokrok by se měl zakládati na zásadách a nikoliv na precendenciích. Neřídíme se tím, co lze tvrditi v teorii, nýbrž tím, co již bylo připuštěno v praxi. Proto jsou přívrženci Jakuba II. posledními Toryovci, s nimiž člověk povznešeného ducha může míti trochu sympatie. Chtěli určitou věc; byli připraveni jíti pro ni kupředu a tedy byli také připraveni jíti pro ni dozadu. Avšak moderní Toryové jsou jen nudní, neboť hájí situace, jichž se

vzrušením nevytvořili. Revolucionáři dělají reformu, konservativci ji jenom udržují. Nikdy nereformují reformu, čehož jest často velmi zapotřebí. Právě jako soupeření branných mocí jest jenom jakési vzdorovité plagiatorství, tak soupeření stran jest jenom jakési vzdorovité dědění. Muži mají hlasovací právo, proto brzy musí ženy míti hlasovací právo; děti chudých jsou vyučovány nuceně, proto musí býti brzy živeny nuceně; policie zavírá hostince o dvanácti hodinách; proto je brzy musí zavírat o jedenácti hodinách; děti chodí do školy až do čtrnácti let, proto brzy budou choditi do školy až do čtyřiceti. Žádný záblesk rozumu, žádný mžikový návrat k prvním zásadám, žádné abstraktní dávání si zřejmých otázek nemůže zastaviti tohoto šíleného a jednotvárného trysku pouhého pokroku podle precedencií. Jest to dobrý způsob, jímž lze zabrániti opravdové revoluci. Taková logika událostí přivádí do vyjetých kolejí stejně radikála jako konservativce. Jeden zplesnivělý starý blázen, jejž potkáme, nám řekne, že jeho dědeček mu kázal, aby stál u jedné tyčky v polním plotu. Druhý zplesnivělý starý blázen, jejž potkáme, nám řekne, že jeho dědeček mu kázal, aby šel jenom jednou polní cestou.

Jak pravím, můžeme opakovati zde tuto hlavní část argumentu, poněvadž jsme právě nyní přišli k bodu, kde se jeví nejnápadněji a nejsilněji. Konečným důkazem, že naše obecné školy nemají určitého vlastního ideálu jest ta okolnost, že tak otevřeně napodobují ideály veřejných škol. Na obecných školách máme všechny etické předsudky a přepjatosti školy etonské a harrowské, jež byly pečlivě okresleny pro lidi, pro něž ani zhruba neplatí. Máme na nich tudíž divoce neúměrnou nauku o účinku tělesné čistotnosti na mravní povahu. Vychovatelé a vychovatelští politikové hlásají za vřelé pochvaly, že čistotnost jest mnohem důležitější než všechno hašteření o mravní a náboženské výchově.

Opravdu se zdá, že dokud si malý hoch myje ruce, nezáleží na tom, smývá-li s rukou matčinu zavařeninu nebo bratrovu ssedlou krev. Máme na nich totéž hrubě neupřímné tvrzení, že sport vždycky povzbuzuje smysl pro čest, když víme, že jej často ničí. Především na nich máme totéž veliké domnění hořejších tříd, že všecko se nejlépe vykonává velikými institucemi, jež mají značné peníze a všechny komandují; a že drobná a spontánní dobročinnost jest nějak opovrženíhodná. Jak praví pan Blatchford: „Svět nepotřebuje zbožnosti, nýbrž mýdla — a socialismu.“ Zbožnost jest jednou z lidových ctností, kdežto mýdlo a socialismus jsou dvěma koníčky hořejších středních vrstev.

Tyto „zdravé“ ideály, jak se jim říká, které naši politikové a učitelé vypůjčili si od aristokratických škol a uplatnili v demokratických, se nijak nehodí pro ochuzenou demokracii. Mlhavý obdiv organisované vlády a mlhavou nedůvěru v pomoc jednotlivcovu nelze vůbec přizpůsobiti životu lidí, u nichž laskavost znamená půjčiti druhému pekáč, a čest chrániti se, aby se nedostali do chudobince. Rozplyne se buď ve zrazování od systému rychlé a nesoustavné pomoci, jež jest denní chloubou chudých, nebo v neurčitou radu lidem, kteří nemají peněz, aby jich nerozmyslně nedávali. Také přemrštěná chvála atletiky, třebaže dosti obhajitelná pro bohaté, kteří by jedli a pili na škodu zdraví, kdyby neskákali a nezávodili, není nikterak tak na místě, použije-li se jí pro lidi, z nichž většina má jinak hojně pohybu s rýčem nebo kladivem, krumpáčem nebo pilou. A co se týče třetího případu, umývání, jest zřejmé, tutéž rhetoriku o tělesné obřadnosti, jež jest náležitou u ozdobné třídy, nelze uplatniti, tak jak stojí, u metaře. Od gentlemana se očekává, že bude tělesně beze skvrny pořád. Avšak pro metaře není větší hanbou, že jest špinavý než pro mořského potápěče, že jest mokrý. Není větší potupou pro kominíka, že jest pokryt sazemi než pro Michel Angela,

že jest pokryt hlínou nebo pro Bayarda, že jest pokryt krví. Tito prodlužovatelé tradice veřejných škol také nic nenavrhli jako náhradu za dnešní snobský systém, jenž čistotnost činí chudým téměř nemožnou; míním rituál prádla a nošení odložených šatů bohatých. Člověk se stěhuje do názorů druhého, jako se stěhuje do domu druhého. Není tudíž divu, že naši vychovatelé se nic nehrozí, že někdo sbírá zánovní šaty gentlemanovy, když oni sami jenom přejali aristokratovy zánovní idey.

XIII.

Vyobcovaní rodiče.

Jest však nanejméně jedna věc, o níž na lidových školách není zmínky ani šeptem; a tou jest mínění lidu. Jediní lidé, kteří, jak se zdá, nemají s výchovou dětí co činiti, jsou rodiče. Avšak angličtí chudí mají v mnohých směrech velmi určité tradice. Jsou skryty za rozpaky a ironii; a ti psychologové, kteří je vypletli, hovoří o nich jako o něčem velmi zvláštním, barbarském a tajnůstkářském. Ve skutečnosti však jsou tradice chudých prostě tradice lidstva, věc, jíž mnoho z nás po nějaký čas nevidělo. Na příklad, dělný lid má tradici, že mluví-li se o něčem mrzkém, jest lépe o tom hovořiti řečí hrubou; neboť jest menší pravděpodobnost, že člověk bude sveden, aby ji omlouval. Avšak lidstvo mělo také takovou tradici, dokud puritáni a jejich dítky, Ibsenovci, nepřišli s opačnou ideou, že nezáleží na tom, co pravíte, jen když to pravíte dlouhými slovy a s dlouhou tváří. Nebo vzdělané třídy proskribovaly většinu vtipů na osobní vzezření; avšak tím proskribují nejenom humor brlohů, nýbrž více než polovinu zdravé literatury světa; věší zdvořilé nosní pytlíky na nos Kašpárkův a Bardolphův, Stigginsův a Cyranův. Nebo vzdělané třídy si přisvojily ošklivý a pohanský zvyk pokládati smrt za něco příliš strašného, aby se o ní

hovořilo a ponechávati ji tajemstvím každému člověku jako nějaké soukromé zmrzačení. Chudí však naopak mnoho hovoří a dělají kusy při smrti; a mají pravdu. Jsou v držení psychologické pravdy, jež jest u kořene všech pohřebních zvyků synů lidských. Způsob, jímž lze zmírniti zármutek, jest, dělati z něj velmi mnoho. Způsob, jímž lze nésti bolestnou krisi, jest hodně zdůrazňovati, že jest to krise; umožniti lidem, kteří cítí zármutek, aby se cítili alespoň důležitými. V tomto jsou chudí prostě kněžími všeobecné civilisace; a na jejich dusných hostinách a v jejich slavnostním tlachu jest vůně pečených mas Hamletových a prachu a ozvěny pohřebních her Patroklových.

Věci, jež filanthropové jenom omlouvají (nebo neomlouvají) v životě dělných tříd, jsou prostě věci, jež musíme omluviti u všech velikých památek lidstva. Může býti, že dělník jest hrubý jako Shakespeare nebo žvanivý jako Homér; že je-li zbožný, mluví o pekle téměř tolik jako Dante; že je-li světácký, mluví o pití téměř tolik jako Dickens. Chudý člověk také není bez podpory dějin, váží-li si méně obřadného umývání, které Kristus zrušil a poněkud více obřadného pití, které Kristus posvětil. Jediný rozdíl mezi chudým člověkem dneška a světci a hrdiny dějin jest ten, jenž ve všech vrstvách dělí prostého člověka, jenž věci dovede cítiti, od velikého člověka, jenž je dovede vyjádřiti. To, co cítí, jest prostě dědictví člověka. Nikdo však ovšem nežádá, aby drožkáři a nakladači uhlí byli dokonalými učiteli svých dětí, stejně jako nejsou venkovští statkáři a plukovníci a obchodníci s čajem dokonalými učiteli svých dětí. *In loco parentis* musí býti výchovní odborníci. Avšak učitel v Harrow jest *in loco parentis;* učitel v Hoxtonu jest spíše *contra parentem.* Neurčitá politika venkovského statkáře, neurčitější ctnosti plukovníkovy, duševní a duchovní touhy obchodníka s čajem jsou v praksi vlévány do dětí řečených lidí na anglických veřejných školách. Chci však zde

dáti velmi prostou a důraznou otázku. Může někdo na světě třebas jen tvrditi, že ukáže nějaký způsob, jakým tyto zvláštní ctnosti a tradice pěstěny ve výchově chudých? Nechci, aby se ironie hokynářova jevila tak drsně ve škole, jako se jeví v nálevně; ale jeví se tam vůbec? Učí kdo dítě sympatii s otcovou podivuhodnou bodrostí a hantýrkou? Nežádám, aby pathetická horlivá *pietas* matčina a její pohřební šaty a napečená pohřební masa byla přesně napodobována ve výchovném systému; má však vůbec jaký vliv na výchovný systém? Udělí jí který učitel národní školy byť i jen chvilku pozornosti nebo úcty? Neočekávám od učitele, že bude nenáviděti nemocnice a dětské poradny tolik, jako hochův otec; avšak nenávidí jich vůbec? Sympatisuje alespoň trochu se ctí chuďasovou, jež se staví proti oficielním institucím? Není docela jisté, nebude-li obyčejný učitel pokládati nejen za čistě přirozené nebo prostě za svědomité, aby vymýtil všechny tyto drsné legendy pracovitého lidu a ze zásady hlásati mýdlo a socialismus proti pivu a svobodě? V nižších třídách učitel nepracuje pro otce, nýbrž proti otci. Moderní výchova znamená podávati dále zvyky menšiny a vykořeňovati zvyky většiny. Místo jejich kristovské dobročinnosti, jejich shakespearovského smíchu a homerské úcty k mrtvým jsou chudým vnucovány čiré pedantické kopie předsudků dalekých bohatců. Musí pokládati koupelnu za nutnost, protože šťastným jest přepychem; musí prováděti švédský tělocvik s kuželi, protože jejich pánové se bojí anglických kyjů. Musí překonati svůj předsudek proti tomu, aby byli živeni obcí, protože aristokraté necítí hanby, že jsou živeni národem.

XIV.

Šílenství a dívčí výchova.

Stejně jest tomu, co se týče dívek. Často bývám slavnostně tázán, co myslím o nových názorech o ženské výchově. Avšak nových názorů o ženské výchově žádných není. Není a nikdy nebylo ani stopy nějakého nového názoru. Vše, co vychovatelští reformátoři učinili, bylo, že se ptali, co se dělá s hochy a šli a dělali to s dívkami; právě jako se ptali, čemu jsou učeni mladí venkovští statkáři a pak tomu učili mladé kominíky. To, čemu říkají nové názory, jsou velmi staré názory učené na nesprávném místě. Hoši hrají kopanou, proč by neměly dívky hráti kopanou? Hoši mají školní prapory, proč by neměly dívky míti školní prapory? Hoši chodí po stech do školek, proč by neměly dívky chodit po stech do školek? Hoši chodí do Oxfordu, proč by neměly chodit dívky do Oxfordu — zkrátka, hochům rostou kníry, proč by neměly dívkám růsti kníry? Taková jest asi jejich představa o nových názorech. Není tu vůbec duševní práce, není tu základního šetření, co jest pohlaví, zdali mění to či ono, a proč podobně jako v lidové výchově není vůbec obrazivého vystižení humoru a srdce prostého lidu. Není tu nic leč klopotné, pracné, sloní napodobování. A stejně jako u elementárního vyučování, jest i zde studená a bezohledná nevhodnost. I divoch by věděl, že alespoň tělesné věci, jež jsou dobré pro muže, pravděpodobné budou špatné pro ženu. Není však ani jediné chlapecké hry, byť byla sebe hrubší, které by tito krotcí šílenci nepodporovali u dívek. Abych vzal silnější případ, ukládají dívkám velmi těžké domácí práce, nikdy nemyslíce na to, že všechny dívky již mají domácí práce ve své domácnosti. Všechno to jest částí téže pitomé poroby; na krku ženy musí býti tvrdý stojatý límec, protože jest již nějaká závada na krku mužově, tře-

baže saský nevolník, kdyby měl nositi takový lepenkový límec, by prosil o svůj límec mosazný.

Tu mi bude odpověděno ne bez úšklebku: „A co byste chtěl raději? Chtěl byste se vrátiti k elegantní ženě ranné doby viktoriánské, k ženě, jež nosila kučery a lahvičku s voňavkou, trochu dělala akvarely, trochu žvatlala italsky, hrála trochu na harfu, psala do vulgárních pamětních knih a malovala na nesmyslných plátnech? Chtěl byste raději to?" Na to odpovídám: „Rozhodně ano." Určitě to mám raději než novou ženskou výchovu z té příčiny, že jest v ní intelektuelní plán, kdežto v druhé není žádného. Ba nejsem si nikterak jist ani tím praktickým bodem, zdali by elegantní žena nenechala většinu neelegantních žen daleko za sebou. Domnívám se, že Jane Austenová byla silnější, bystřejší a chytřejší než Charlotta Bronteová; jsem zcela jist, že byla silnější, bystřejší a chytřejší než George Eliotová. Dovedla jedno, čeho žádná z obou druhých nedovedla: dovedla chladně a rozumně vylíčiti muže. Nejsem jist, nebyla-li někdejší veliká dáma, jež uměla jen lámanou italštinu, silnější než nová veliká dáma, jež umí lámanou amerikánštinu; ani nevím určitě, zdali bývalé vévodkyně, jež sotva měly úspěch, když malovaly opatství melroseské, byly o tolik slabomyslnější než moderní vévodkyně, které si malují jenom svou tvář, a to ještě špatně. Avšak o to nejde. Jaká byla teorie, jaká byla idea v jejich starých, slabých akvarelech a v jejich chabé italštině? Idea byla táž, jež v prostších vrstvách se vyjadřovala v domácích vínech a receptech; a kterou dosud můžeme nalézti zachovalou tisícerým neočekávaným způsobem u žen chudých. Byla to idea, kterou jsem zdůraznil v druhé části této knihy: že svět si musí zachovati jednu diletantku, abychom se všichni nestali umělci a nezahynuli. Někdo se musí zříci všech odborných výbojů, aby dobyla všechny dobyvatele. Aby byla královnou života, nesmí býti obyčejným vojákem v něm. Nemyslím, že elegantní žena se

svou špatnou italštinou byla dokonalým výtvorem, jako nemyslím, že žena v brlohu, hovořící o kořalce a funusech, jest dokonalým výtvorem; dokonalých výtvorů jest, bohužel, tak málo. Pocházejí však z pochopitelné idey; kdežto nová žena nepochází odnikud a z ničeho. Jest správné míti ideál, jest správné míti správný ideál; a tyto dvě mají správný ideál. Tetka z brlohu se svými funusy jest degenerovanou dcerou Antigony, umíněné kněžky rodinných bohů. Dáma mluvící špatně italsky byla desátou sestřenicí Portie, veliké a zlatovlasé italské dámy, renesanční diletantky života, jež dovedla býti advokátem, protože dovedla býti vším. Třebaže jsou potopeny a zanedbány v moři moderní jednotvárnosti moderního napodobování, drží se ty typy pevně svých původních pravd. Antigona, ošklivá, špinavá a často opilá, přece pochovává svého otce. Elegantní žena, nijaká a rozplývající se v nic, přece slabě cítí základní rozdíl mezi sebou a svým mužem, že on musí býti něčím v City a že ona může býti vším na venkově.

Byl jednou čas, kdy vy a já a my všichni jsme byli velmi blízko Bohu, takže i nyní barva oblázku (nebo malby), pach květiny (nebo ohňostroje) přicházejí k našim srdcím s jakousi autoritou a jistotou, jako by to byly zlomky popletené zvěsti nebo rysy zapomenuté tváře. Zalíti takovou ohnivou prostotou celý život jest jediným pravým účelem výchovy; a nejblíže dítěti jest žena — ona rozumí. Jest nad mé síly říci, čemu rozumí; jen tolik mohu říci, že to není něco slavnostního. Jest to spíše nebetyčná lehkost, hlučné vesmírové diletantství, jaké jsme v sobě cítili, když jsme byli malí a se stejnou chutí kopali, jako zpívali, malovali, jako běhali. Žvatlati trochu všemi jazyky lidskými a andělskými, píchnouti do strašných věcí, prováděti kejkle se sloupy a pyramidami a vyhazovati planety jako míče, to jest ta vnitřní smělost a lhostejnost, kterou si lidská duše podobně jako kouzelník chytající pomeranče musí povždy zachovati. To jest ta šíleně frivolní věc zva-

ná zdravost rozumu. A elegantní žena, chýlící své kučery nad svými akvarely, to věděla a jednala podle toho. Prováděla kejkle se šílenými a plamennými slunci. Udržovala smělou rovnováhu méněcenností, což je nejtajemnější předností a snad nejnedosažitelnější. Udržovala základní pravdu ženy, universální matky: že stojí-li něco za to, aby bylo konáno, stojí za to, aby bylo konáno špatně.

ČÁST V.

DOMOV ČLOVĚKA.

I.

Panství hmyzu.

Jeden můj vzdělaný konservativní přítel se kdysi chytal za hlavu, že ve veselé chvilce jsem Edmunda Burkea nazval atheistou. Sotva nutno poznamenávati, že té poznámce trochu chybělo na biografické podrobnosti, avšak to jsem chtěl. Burke zajisté nebyl atheistou ve své uvědomělé teorii vesmíru, třebaže neměl zvláštní a plamenné víry v Boha jako Robespierre. Poznámka se však přece vztahovala na pravdu, kterou bude místné zde opakovati. Chci říci, že ve sporu o francouzskou revoluci Burke představoval atheistické stanovisko a způsob důkazu, jako Robespierre představoval theistické. Revoluce se dovolávala idey abstraktní a věčné spravedlnosti, jež stojí nade všemi místními zvyky a vhodnostmi. Jsou-li přikázání Boží, tedy musí býti práva lidská. Tu podnikl Burke skvělý útok; nepotíral Robespierrovu nauku starou středověkou naukou o *jus divinum* (jež byla theistická jako nauka Robespierrova), potíral ji moderními důkazy o vědecké relativitě; zkrátka, důvody vývojovými. Tvrdil, že lidstvo jest všude utvářeno a uzpůsobováno svým okolím a institucemi; že vlastně každý národ měl nejenom tyrana, jehož zasluhoval, nýbrž tyrana, jehož měl míti. „Nevím nic o právech člověka," pravil, „ale vím něco o právech Angličanových." Tu máte v podstatě atheistu. Jeho nauka je, že se nám dostalo přirozenou náhodou a vzrůstem nějaké ochrany; a proč bychom měli mysliti za jejich hranice, za celý svět, jako bychom byli obraz Boží? Narodili jsme se pod krovem panské sněmovny, jako se pták rodí pod krovem listí; žijeme pod monarchií, jako černoši žijí

pod tropickým sluncem; není to jejich vina, jsou-li otroci a není to naše vina, jsme-li snobové. Tak ještě dlouho, než Darwin zasadil velikou ránu demokracii, byla podstata darwinovské nauky uváděna proti francouzské revoluci. Člověk, pravil ve skutečnosti Burke, se musí přizpůsobiti všemu; nesmí chtíti jako anděl všecko změniti. Poslední slabý výkřik zbožného, hezkého, poloumělkovaného deismu osmnáctého století zazněl v hlase Sterna, jenž pravil: „Bůh přizpůsobuje vítr ostříhanému jehňátku.“ A Burke, železný evolucionista, v podstatě odpověděl: „Nikoliv. Bůh přizpůsobuje ostřihané jehňátko větru.“ Přizpůsobiti se musí jehně. To jest, buď zahyne nebo se stane zvláštním druhem jehněcím, jenž rád stojí na průvanu.

Lidový podvědomý, bezděčný odpor proti darwinismu nebyl pouhou nevolí nad groteskní představou, že člověk může navštěvovati svého praotce v zoologické zahradě. Lidé si libují v pití, povedených žertech a mnohých jiných groteskních věcech; nevadí příliš, když udělají zvířata ze sebe, a příliš by jim nevadilo, když by byla udělána zvířata z jejich předků. Základ jeho byl mnohem hlubší a mnohem cennější. Bylo to tohle: jakmile člověk začne nazírati na člověka jako na něco proměnlivého a změnitelného, jest silným a obratným snadné pokroutiti jej do nových tvarů pro všechny možné nepřirozené účely. Lid vidí pudově v takových vývojích možnost nachýlených a shrbených hřbetů pro jejich břemena nebo údů pokroucených k jejich úkolům. Má velmi dobře oprávněný dohad, že vše, co jest činěno rychle a soustavně, bude většinou činěno úspěšnou třídou a venkoncem v její prospěch. Má tudíž visi nelidských míšenců a pololidských pokusů hodně ve stylu „Ostrova Dr. Moreaua“ od p. Wellse. Bohatý může dospěti tak daleko, že si vypěstí plemeno trpaslíků, aby byli jeho jockeyi a plemeno obrů, aby byli jeho vrátnými. Podkoní by se mohli roditi s nohama do *O* a krejčí s nohama do *X*.

Voňavkáři by mohli míti dlouhé, veliké nosy a skrčené držení, jako větřící psi; a odborní ochutnavači vína by mohli míti hrozný výraz člověka ochutnávajícího víno vtisknutý na svůj obličej již jako nemluvňata. Ať užijeme obrazu sebe fantastičtějšího, nemůže udržeti kroku stejného s děsem lidské mysli, jakmile se jednou domnívá, že pevný typ, jenž se nazývá člověk, by bylo možno změniti. Kdyby nějaký milionář potřeboval paží, mohl by některému vrátnému dáti narůsti deset paží jako sepii; kdyby potřeboval noh, některý poslíček by musel choditi po stu klusavých nohách jako stonožka. Ve znetvořeném zrcadle hypothese, to jest neznáma, lidé mlhavě vidí takové hrůzné a zrůdné postavy; lidi, z nichž celých jest oko nebo prsty, jimž nezůstalo nic než jedno chřípí a jedno ucho. To jest ta noční můra, jíž nám hrozí pouhá představa přizpůsobování. To jest ta můra, jež není tak daleko od skutečnosti.

Někdo snad řekne, že ani nejdivočejší evolucionista opravdu nežádá, abychom se v čemkoliv stali ne-lidskými nebo se přizpůsobili kterémukoliv zvířeti. Promiňte, právě to nejenom že zdůrazňují nejdivočejší evolucionisté, nýbrž také někteří nejkrotčí evolucionisté. V novějších dějinách se silně vzmohl důležitý *cultus*, jenž hezky slibuje, že se stane náboženstvím budoucnosti — to znamená náboženstvím těch několika slabomyslných lidí, kteří žijí v budoucnosti. Jest příznačné pro naši dobu, že musí hledati svého boha drobnohledem; a náš věk se vyznamenává určitým klaněním se hmyzu. Jako většina věcí, jež nazýváme novými, není to jako idea vůbec nic nového; je to jenom něco nového jako modloslužba. Vergil bere včely vážně, ale pochybuji, zda by byl choval včely tak pečlivě, jako o nich psal. Moudrý král pravil lenochu, aby pozoroval mravence, půvabné zaměstnání — pro lenocha. Avšak v naší době se vynořil tón velmi rozdílný a nejeden veliký muž jakož i nespočetní inteligentní muži vážně navrhovali, že bychom měli studovati

hmyz, poněvadž stojíme pod ním. Staří moralisté prostě brali ctnosti člověka a rozdělovali je docela ozdobně a libovolně mezi živočichy. Mravenec byl téměř erbovním znakem píle, podobně jako lev odvahy a pokud se toho týče, pelikán obětavosti. Kdyby však středověcí lidé byli přesvědčeni, že lev není odvážný, byli by nechali lva lvem a podrželi statečnost.

Není-li pelikán obětavý, řekli by, tedy tím hůře pro pelikána. Staří moralisté, pravím, dovolovali mravenci zdůrazňovati a dávati za příklad lidskou mravnost; nikdy však mravenci nedovolili ji zvrátiti. Užívali mravence za příklad píle jako skřivánka za příklad přesnosti; vzhlíželi k poletujícímu ptáku a shlíželi na plazivý hmyz, aby od nich brali domácké ponaučení. Avšak my jsme se dožili sekty, jež neshlíží na hmyz, nýbrž vzhlíží ke hmyzu; jež nás v podstatě žádá, abychom padli na kolena a klaněli se broukům jako staří Egypťané.

Maurice Maeterlinck jest muž, jehož genius jest neklamný, a genius vždycky nosí zvětšovací sklo. Ve strašném křišťálu jeho čoček jsme viděli včely ne jako malý žlutý roj, nýbrž spíše ve zlatých armádách a hierarchiích válečníků a královen. Obrazotvornost neustále nahlíží do alejí a rozhledů v rourách vědy a vkrádá se do nich pořád hlouběji; a člověk je připraven na každé fantastické zvrácení souměrů; na škvora, jenž bude chvátati po dunivé nížině jako slon nebo na kobylku, jež přeletí s hřmotem nad našimi střechami jako ohromný aeroplán, když bude skákati z Hertfordshiru do Surrey. Zdá se, že člověk ve snu vstupuje do chrámu obrovské entomologie, jehož stavba se zakládá na něčem divočejším než jsou paže nebo páteře; v němž žebrové sloupy mají poloplazivý vzhled mlhavých a nestvůrných housenek, nebo v němž kopulí jest hvězdný pavouk hrůzně zavěšený v prázdnu. Jest jedna z moderních inženýrských prací, jež člověku nahání trochu tohoto bezejmenného strachu z přemrštěno-

sti podzemního světa; a to jest zvláštní křivá architektura podzemní dráhy, obyčejně zvané Twopenny Tube (dvoupennyová roura). Její přidřeplé klenby, bez jediné rovné čáry neb pilíře, vypadají, jako by byly vyvrtány obrovskými červy, kteří se nikdy nenaučili pozvedati své hlavy. Právě tento podzemní Palác Hada, duch proměnlivé formy a barvy, jest nepřítelem člověka.

Avšak spisovatelé jako je Maeterlinck nepůsobili na nás v té příčině jenom takovými zvláštními estetickými podněty. Ovocem Maeterlinckovy knihy o včelách jest podiv, a člověk by také mohl říci závist, jejich kolektivního ducha; závidění té okolnosti, že žijí jenom pro něco, co se nyzývá „duše úlu". A tento obdiv pospolité mravnosti hmyzu jest vyjádřen u mnohých jiných moderních spisovatelů na různých místech a v různých podobách; v teorii pana Benjamina Kidda, že dlužno jenom žíti pro vývojovou budoucnost naší rasy a ve velkém zájmu některých z našich socialistů pro mravence, jimž většinou dávají přednost před včelami, tuším proto, že nejsou tak pestře zbarveni. Ne nejmenším ze sta svědectví o této vágní modloslužbě hmyzu jsou proudy lichocení, jímž moderní lidé zahrnují ten energický národ dálného východu, o němž bylo řečeno, že „vlastenectví jest jeho jediným náboženstvím"; nebo jinými slovy, že žije jenom pro duši úlu. Když v dlouhých, staletých intervalech křesťanství se stane slabým, chorobným nebo skeptickým a tajemná Asie začne proti nám zvedati své mlhavé národy a hrnouti se na západ jsouc podobna tmavému pochodu hmoty, v takových případech bylo zvykem srovnávati invasi se vším morem nebo nepřetržitými voji kobylek. Východní armády opravdu byly jako hmyz; svou slepou, čilou ničivostí, svým černým nihilismem osobních vyhlídek, svou odpornou lhostejností k životu a lásce jednotlivcově, svou nízkou důvěrou v pouhé počty, svou pesimistickou odvahou a atheistickým vlastenectvím byli jezdci a ná-

jezdníci z Východu opravdu jako všechny věci, jež se plazí po zemi. Avšak dosud nikdy, myslím, nenazvali křesťané Turka kobylkou a nemyslili, že je to poklona. Nyní po prvé se klaníme a zároveň se bojíme; a stopujeme se zbožnou úctou onu ohromnou postavu, jak k nám, obrovská a neurčitá, postupuje z Asie, stěží rozeznatelná v mystickém mraku okřídlených tvorů visících nad zpustošenými zeměmi, plníc oblohu jako hrom a znetvořujíc oblohu jako déšť: Belzebub, pán much.

V odporu proti této strašlivé teorii duše úlu my křesťané zastupujeme ne sebe samy, nýbrž celé lidstvo; základní a rozeznávací lidskou ideu, že jeden dobrý a šťastný člověk jest účelem sám v sobě, že duše jest hodna spásy. Ba lze říci těm, kteří si libují v takových biologických představách, že tu stojíme jako náčelníci a přeborníci celé jedné části přírody, jako knížata domu, jejichž rozlišovacím znakem je páteř, zastupující mléko individuelní matky a odvahu bloudícího mláděte, představující dojemnou rytířskost, psí humor a zvrácenost koček, přítulnost klidného koně a osamocenost lvovu. Bude však více na místě, abych zdůraznil, že taková pouhá oslava společnosti, jak ji nalézáme u společenského hmyzu, jest přeměnou a rozruchou jednoho z rysů, jež byly zvláštními symboly člověka. V mraku a zmatku much a včel slábne čím dále tím více a konečně jakoby mizí idea lidské rodiny. Úl přerostl dům; včely hubí své věznitele; co kobylka po sobě nechala, housenka sežrala; a s domkem a zahrádkou našeho přítele Jonese je zle.

II.

Mylný závěr z podstavce na deštníky.

Když Lord Morby pravil, že panskou sněmovnu nutno spraviti nebo odpraviti, užil věty, jež způsobila trochu zmatku; poněvadž by snad mohla naznačovati, že spravení a odpravení jsou věci ponˇ-

kud sobě podobné. Chci obzvláště zdůrazniti, že spravení a odpravení jsou věci sobě protivné. Spravujeme věc, poněvadž ji máme rádi; odpravujeme věc, poněvadž jí nemáme rádi. Spraviti znamená posíliti. Já na příklad nevěřím v oligarchii; proto bych stejně nerad spravoval panskou sněmovnu, jako bych nerad spravoval paleční skřipec. S druhé strany však věřím v rodinu; proto bych rád spravil rodinu, jako bych rád spravil židli; a nikdy ani chvilku nebudu zapírati, že moderní rodina jest židle, jež potřebuje správky. Tu však se ocitáme u podstatného bodu, co se týče masy moderních pokrokových sociologů. Máme dvě instituce, jež byly povždy základními v lidstvu: rodinu a stát. Anarchisté, tuším, nevěří v žádnou. Bylo by nespravedlivé říci, že socialisté věří ve stát, avšak že nevěří v rodinu; tisíce socialistů věří v rodinu více než kterýkoliv Tory. Ale odpovídá pravdě, řeknu-li, že, kdežto anarchisté by chtěli učiniti konec oběma, socialisté zvláště pracují na spravení (to jest posílení a obnově) státu; a nepracují zvláště o posílení a obnově rodiny. Nepodnikají nic, aby vymezili úkoly otce, matky a dítěte jako takových; neutužují znovu stroje; nepřetahují znovu vybledlých čar na starém obraze. Co se týče státu, jejich činnost zostřuje jeho mechanismus, přeceňuje jeho černé dogmatické čáry, činí vládu po všech stránkách silnější, a po některých stránkách příkřejší, než byla dříve. Ponechávajíce dům ve zříceninách, obnovují úl, obzvláště žihadla. Některé návrhy na reformu dělnických a chudinských zákonů, podporované významnými socialisty, neznamenají věru nic jiného, než dáti co největší počet lidí pod despotickou moc pana Bumbla. Pokrok patrně znamená býti posunován kupředu — policií.

Bod, jejž jest mým účelem zdůrazniti, lze snad formulovati takto: že socialisté a většina sociálních reformátorů jejich rázu jsou si živě vědomi čáry mezi druhou věcí, jež patří státu, a druhou věcí, jež

patří pouhému chaosu nebo nezkrotitelné přírodě; mohou donutiti děti, aby chodily do školy než vyjde slunce, nebudou však nutiti slunce, aby vyšlo; nezapudí jako Knut moře, nýbrž jenom ty, kdo se v něm koupou. Avšak uvnitř hranic státu jsou jejich meze zmateny a jednotky se rozplývají jedna v druhou. Nemají žádného pevného instinktivního smyslu, aby jim pravil, že jedna věc jest svou povahou soukromá a jiná veřejná a že jedna věc jest nutně závazná a jiná svobodná. Proto také jsou Angličané kousek za kouskem potichu okrádáni o svobodu, jako jsou potichu okrádáni o osobní pozemky již od šestnáctého století.

Mohu to vyjádřiti dosti stručně nedbalým podobenstvím. Socialista znamená člověka, jenž myslí, že deštník jest jako hůl, protože lze oba postaviti na podstavec pro deštníky. Liší se však tak jako válečná sekera a zouvák. Podstatným účelem deštníku je šíře a ochrana. Podstatným účelem hole jest štíhlost a z části útok. Hůl jest meč, deštník jest štít, je to však štít proti jinému a bezejmennějšímu nepříteli — proti nepřátelskému, ale bezejmennému vesmíru. Vhodněji řečeno jest tedy deštník střecha; jest to jakýsi složitelný dům. Avšak hlavní rozdíl sahá hlouběji; rozchází se do dvou království lidského ducha a mezi nimi jest propast. Neboť věc se má tak, že deštník je štítem proti nepřátelům tak naléhavým, že jest jenom na závadu, kdežto hůl jest mečem proti nepřátelům tak venkoncem domnělým, že jest čistou radostí. Hůl jest nejenom pouhý meč, nýbrž i dvorní meč; jest to něco ryze obřadního a ozdobného. Nelze vyjádřiti toho pocitu jinak, než když řekneme, že muž se cítí více mužem s holí v ruce, právě jako se cítí více mužem s mečem po boku. Avšak nikomu se city nevzdouvají pýchou nad deštníkem; jest to věc praktická jako oškrábka na bláto přede dveřmi. Deštník jest nutné zlo. Hůl jest docela zbytečné dobro. To jest, tuším, pravé vysvětlení toho, že lidé neustále ztrácejí deštníky; člověk neslyší, že by lidé

ztráceli hole. Neboť hůl jest rozkoší, kus osobního majetku; pohřešujeme ji, i když jí nepotřebujeme. Když má pravá ruka zapomene na svou hůl, kéž zapomene na svou dovednost. Avšak každý může zapomenouti na deštník, stejně jako každý může zapomenouti na přístřešek, pod nímž stál, aby se ukryl před deštěm. Každý může zapomenouti na nutnou věc.

Kdybych směl pokračovati v této řečnické figuře, mohl bych krátce říci, že celý kalvinistický omyl spočívá v tom, že praví, že mohou-li dva lidé sdíleti spolu jeden deštník, mohou proto dva lidé sdíleti jednu hůl. Jest možno, aby deštníky byly nahrazeny nějakými společnými plachtami kryjícími jisté ulice před určitými lijáky. Avšak není nic než nesmysl v představě, že lze komíhati obecní holí; jest to, jakoby někdo mluvil, že si lze kroutiti obecní kníry. Snad někdo namítne, že toto jest čirá fantasie a že žádní sociologové takových bláznovin nenavrhují. Chyba lávky, navrhují. Podám vám přesnou paralelu zmatku mezi holemi a deštníky, paralelu vzatou z jednoho ustavičně opětovaného návrhu na reformu. Ze sta socialistů nanejméně šedesát, když mluvilo o společných prádelnách, bude ihned pokračovati a mluviti o společných kuchyních. Toto jest stejně mechanické a neinteligentní jako fantastický případ, jejž jsem uvedl. Hole i deštníky jsou neohebné tyče, jež se vejdou do dírek v podstavci v předsíni. Kuchyně i prádelna jsou veliké místnosti plné horka a páry a výparů. Avšak duše a úkol obou věcí jest venkoncem opačný. Jest jenom jeden způsob, jímž třeba práti košili; to jest, jest jenom jeden správný způsob. V roztrhaných košilích není ani vkusu ani fantasie. Nikdo neřekne: „Tomkins má rád ve své košili pět děr, ale já musím říci, že mám raději své milé čtyry díry.“ Nikdo neřekne: „Má pradlena mi vždycky roztrhne pyjama na levé noze; avšak trvám-li vůbec na něčem, trvám na tom, aby je roztrhla na pravé noze.“ Ideální praní jest

poslati prostě věc zpátky vypranou. Není však na žádný způsob pravda, že ideální vaření jest poslati věc zpátky uvařenou. Vaření jest umění; má v sobě osobnost a dokonce perversitu, neboť podle definice jest umění to, co musí býti osobní a může býti perversní. Znám jednoho muže, jenž jinak není vybíravý, který se nemůže dotknouti obyčejné uzeniny, není-li spálena téměř na uhel. Chce míti své uzeniny rozpečeny v cucky, netrvá však na tom, aby jeho košile byly rozvařeny v cucky. Neříkám, že takové případy kuchařské vybíravosti jsou valné důležitosti. Nepravím, že ideál obecnosti jim musí ustoupiti. Co pravím, jest, že ideál obecnosti si není vědom jejich existence a proto chybuje od samého začátku, neboť míchá věc úplně veřejnou s věcí vysoce individuelní. Snad bychom měli přijímati obecní kuchyně za sociálních krisí, stejně jako bychom měli přijímati obecní kočičí maso při obležení. Avšak vzdělaný socialista, jemuž jest docela dobře a není obležen, mluví o obecních kuchyních, jako by to byla docela táž věc jako obecní prádelny. To ukazuje hned na začátku, že nerozumí lidské přirozenosti. Jsou to věci tak rozdílné, jako tři muži zpívající v jednom sboru a tři muži hrající tři nápěvy na jednom klavíru.

III.

Strašná povinnost Gudgeova.

V dřívějším, již zmíněném sporu mezi energickým pokrokovcem a umíněným konservativcem (nebo abych mluvil něžnější řečí, mezi Hudgem a Gudgem), jest stav neshod v nynější chvíli akutní. Tory praví, že chce zachovati rodinný život v Cindertownu; socialista mu rozumně vytkne, že v Cindertownu nyní není rodinného života, jejž by bylo možno zachovati. Avšak teď zase jest socialista Hudge velmi neurčitý a tajemný, co se týče toho, chtěl-li by zachovati rodinný život, kdyby nějaký byl; nebo

zda se bude snažiti, aby jej obnovil tam, kde zmizel. To všechno velmi mate. Tory někdy mluví, jako by chtěl utužiti rodinné svazky, jichž není; socialista, jako by chtěl uvolniti svazky, jež nikoho nepoutají. Otázkou, kterou všichni chceme dáti jim oběma, jest původní ideální otázka: „Chcete vůbec udržeti rodinu?" Chce-li socialista Hudge rodinu, musí býti připraven na přirozené meze, rozdíly a dělbu práce v rodině. Musí se vzmužiti, aby snesl ideji, že žena dává přednost soukromému domu a muž hostinskému domu. Musí se přičiniti, aby nějak snesl ideji, že žena jest ženská, což neznamená měkká a povolná, nýbrž dovedná, šetrná, poněkud tvrdá a velmi humoristická. Musí se bez záchvěvu postaviti před představu dítěte, jež má býti dětské, to jest, plné energie, avšak bez ideje samostatnosti; v základě tak dychtivé autority jako poučení a bonbonů. Žijí-li muž a žena a dítě spolu ve svobodných a svrchovaných domácnostech, tyto starobylé vztahy se budou vraceti; a Hudge se s nimi musí smířiti. Může je odstraniti, jenom zničí-li rodinu, vžene obě pohlaví do bezpohlavních úlů a hord a bude vychovávati všechny děti jako státní děti — jako Olivera Twista. Nutno-li však adresovati tato přísná slova Hudgeovi, neujde také Gudge poněkud důtklivému napomenutí. Neboť prostá pravda, kterou dlužno říci Torymu hezky zostra, jest, že chce-li *on*, aby rodina zůstala, chce-li ji míti dosti silnou, aby odolala tříštivým silám našeho obchodu v podstatě divošského, musí učiniti několik velmi značných obětí a snažiti se, aby vyrovnal majetek. Zdrcující množství anglického lidu právě v nynější chvíli jest prostě příliš chudé, aby žilo rodinným životem. Žijí tolik rodinným životem, pokud jest v jejich silách a mnohem více, než vládnoucí třída; avšak nemohou vytěžiti vše dobré, jež podle původního určení mělo býti v této instituci prostě proto, že nemají dosti peněz. Muž by měl představovati jistou velkodušnost, docela zákonitě vyjádřenou vyhazováním peněz.

Nemůže-li však za daných poměrů toho učiniti jinak, než že vyhodí potravu na týden, není velkodušný, nýbrž špatný. Žena by měla představovati jistou moudrost, jež jest dobře vyjádřena ve správném oceňování věcí a rozuměním chránění peněz; avšak jak má chrániti peníze, není-li jich? Dítě by mělo pohlížeti na svou matku jako na vodotrysk přirozeného humoru a básnictví; ale jak může, když vodotrysk, podobně jako jiné vodotrysky, nesmí tryskati? Jak se mohou uplatniti tyto starobylé dovednosti a úkoly v domě, jenž jest tak ošklivě na ruby, v domě, kde žena jde do světa za prací a muž ne; a dítě jest nuceno pokládati požadavky učitelovy za důležitější než matčiny? Ne, Gudge a jeho přátelé v klubu Carlton si tuto věc musí rozmysliti, a to velmi rychle. Jsou-li spokojeni, aby Anglie byla proměněna ve včelín a mraveniště, ozdobené tu a tam několika oprchalými motýly provozujícími starou hru zvanou rodinný život v přestávkách mezi jednotlivými rozvody, nechť tedy mají své panství hmyzu; naleznou dosti socialistů, kteří jim je dají. Chtějí-li však míti rodinnou Anglii, musí „klopiti", jak se říká, mnohem větší měrou, než se vůbec který radikál dosud odvážil navrhnouti; musí snášeti břemena mnohem těžší než státní rozpočet a rány mnohem smrtelnější než dědické daně; neboť to, co nutno učiniti, není nic menšího než rozdělení velikých majetků a velikých panství. Můžeme se nyní uchrániti socialismu jenom změnou tak ohromnou jako je socialismus. Máme-li zachrániti majetek, musíme rozděliti majetek téměř tak přísně a radikálně jako francouzská revoluce. Máme-li zachovati rodinu, musíme převrátiti národ.

IV.

Pochybnost.

A teď, když se tato kniha chýlí ke sklonku, pošeptnu čtenářovi do ucha hrozné podezření, jež mě

často strašívalo; podezření, že Hudge a Gudge jsou v tajném spolku; že spor, jejž vedou před veřejností, jest vlastně zosnované dílo; a že způsob, jímž si neustále hrají do rukou, není ustavičná shoda okolností. Plutokrat Gudge chce anarchistický industrialismus; idealista Hugde mu obstarává lyrické chvály anarchie. Gudge chce dělnice, protože jsou lacinější; Hudge nazývá ženinu práci „právem na vlastní život". Gudge chce stálé a poslušné dělníky; Hudge hlásá abstinentství — dělníkům, nikoliv Gudgeovi. Gudge chce krotké a bázlivé obyvatelstvo, jež se nikdy nechopí zbraní proti tyranii; Hudge dokazuje z Tolstoje, že nikdo se nesmí chopiti zbraní proti ničemu. Gudge jest od přírody zdravý a dobře umytý gentleman; Hudge vážně hlásá dokonalost Gudgeova umývání lidem, kteří ho nemohou prováděti. A především Gudge vládne drsným a krutým systémem vyhazovu a dřiny a oboupohlavní lopoty, jež jest naprosto nesrovnatelná s volnou rodinou a jež ji musí zničiti; Hudge proto s prorockým úsměvem vztahuje své paže k vesmíru a vykládá nám, že rodina jest něco, čemu brzy slavně odrosteme.

Nevím, je-li spojenectví Hudgeovo a Gudgeovo vědomé nebo nevědomé. Vím jenom, že jejich společným přičiněním jest obyčejný člověk stále bez domova. Vím jenom, že ještě potkáváme Jonese, an chodí ulicemi za šedého soumraku a smutně se dívá na ploty a mříže a nízké červené skřítčí svítilny, jež dosud střeží dům, jenž jest stejně jeho, i přes to, že v něm nikdy nebyl.

V.

Závěr.

Tu, možno říci, má kniha se končí právě tam, kde by měla začíti. Řekl jsem, že silná střediska anglického majetku musí rychle nebo pomalu býti rozdrobena, má-li se u Angličanů zachovati byť jen pojem majetku. Jsou dva způsoby, jimiž by to bylo

lze vykonati: chladná administrace docela nesouvislými úředníky, jež se nazývá kolektivismus nebo osobní rozdělení, jež by mělo za následek tak zvaný drobnorolnický majetek. Myslím, že druhé řešení je krásnější a plněji lidské, neboť činí z každého muže jakéhosi malého boha (jak někdo vytýkal někomu, že to řekl o papeži). Muž na vlastní hroudě ochutnává věčnosti, nebo jinými slovy, bude pracovati o deset minut déle než jest zapotřebí. Avšak domnívám se, že jsem oprávněn zavříti dveře za touto perspektivou naší úvahy, místo abych je otevřel. Neboť tato kniha není určena dokazovati nutnost rolnických usedlostí, nýbrž dokázati nesprávnost moderních mudrců, kteří z reformy činí šablonu. Celá tato kniha byla roztěkaným a složitým zdůrazňováním jedné etické skutečnosti. A kdyby se náhodou stalo, že by byli přece ještě někteří, kteří docela nenahlédli, o co jde, skončím jednou prostou parabolou, jíž není nic na újmu, že jest také skutečností.

Před nějakým krátkým časem si dovolili podle moderního zákona jistí lékaři a jiné osoby diktovati svým ošumělejším spoluobčanům; rozeslali rozkaz, že všem malým dceruškám se musí vlasy přistřihnouti krátce. Míním ovšem všem malým děvčátkům, jejichž rodiče byli chudí. U bohatých malých dcerušek jest rozšířeno mnoho velmi nezdravých zvyků, a bude trvati dlouho, než některý lékař proti nim zakročí násilím. Než důvodem právě tohoto zákroku bylo, že chudí jsou od shora tlačeni dolů do takových smrdutých a dusných podsvětí špíny, že chudým lidem nesmí býti dovoleno míti vlasy, protože u nich vlasy musí znamenati vši v nich. Zdá se, že jim nikdy na mysl nevstoupilo, že třeba zničiti vši. Přece však to lze učiniti. Jak často bývá to, o čem se nesmí mluviti, u většiny moderních diskusí stěžejní otázkou diskuse. Každému křesťanskému člověku jest zřejmo (to jest, každému člověku se svobodnou duší), že každého násilí, platícího pro

drožkářovu dceru, by mělo býti použito, je-li možno, na dceři ministrově. Nechci se ptáti, proč ve skutečnosti lékaři neprovádějí svého pravidla na ministrově dceři. Nechci se ptáti, neboť vím. Nečiní toho, protože nemají odvahy. Avšak jaká jest omluva, již budou uváděti, jaký je důvod, jehož budou užívati pro to, že takto stříhají a krátí chudé děti a ne bohaté? Jejich důvod asi bude, že choroba pravděpodobněji bude ve vlasech chudých lidí než ve vlasech bohatých, a proč? Poněvadž chudé děti jsou nuceny (proti všem pudům vysoce vyvinutého smyslu pro rodinný život u dělných tříd) tísniti se v těsných místnostech za divoce neúčelného systému vyučovacího; a poněvadž u jednoho ze čtyřicet dětí se může vyskytnouti poklesek, a proč? Poněvadž chudý člověk je tak zdeptán vysokými pachty velikých majetníků půdy, že také jeho žena často musí pracovati. Proto nemá kdy starati se o dítky; proto jedno ze čtyřiceti je špinavé. Poněvadž pracující člověk má nahoře nad sebou tyto dvě osoby, majetníka půdy, jenž (doslovně) sedí na jeho žaludku a učitele, jenž (doslovně) sedí na jeho hlavě, pracující člověk musí strpěti, aby vlasy jeho malé holčičky byly nejprve zanedbány pro chudobu, pak otráveny promiskuitou a konečně odstraněny hygienou. Možná, že byl hrd na vlasy své malé holčičky; ale on nic neplatí.

Podle této prosté zásady (nebo spíše předchozího případu) sociologický lékař bez okolků přistupuje k práci. Když obžerná tyranie zdeptá lidi v kal tak, že až jejich vlasy jsou špinavé, jest vědecký postup jasný. Byla by to dlouhá a namáhavá práce uřezati tyranům hlavy; jest snazší ustřihnouti otrokům vlasy. Týmž způsobem, kdyby se kdy stalo, že chudé děti, ječící bolestí zubů, by rušily nějakého učitele nebo umění milovného gentlemana, bylo by snadné vytrhnouti zuby všem chudým; kdyby jejich nehty byly odporně špinavé, jejich nehty by bylo možno vytrhnouti; kdyby neslušně smrkali, je-

jich nosy by bylo možno uřezati. Bylo by možno zjednodušiti docela nápadně zevnějšek našich prostších spoluobčanů, než bychom s nimi byli načisto hotovi. Avšak všechno toto není ani drobet fantastičtější než hrubý fakt, že lékař může vejíti do domu svobodného muže, jehož dcera může míti vlasy tak čisté jako jarní květiny a naříditi mu, aby je dal ostříhati. Jak se zdá, takovým lidem nikde nenapadne poučení, že vši v brlohu znamenají nesprávnost brlohů, nikoliv nesprávnost vlasů. Vlasy jsou řečeno nejmírněji, věcí zakořeněnou. Jejich nepřítel (jako jiný hmyz a orientální armády, o nichž jsme mluvili) se na nás snáší jenom zřídka. V pravdě můžeme zkoušeti přechodné instituce, jako jsou říše jenom takovými věčnými institucemi, jako jsou vlasy. Jsou-li dveře zbudovány tak, že člověku, když jimi vchází, srazí hlavu, jsou stavěny nesprávně.

Dav se nikdy nemůže vzbouřiti, není-li konservativní alespoň tak dalece, že si zachoval některé důvody pro vzpouru. V celé naší anarchii jest nejhroznější myšlenka, že většina dávných ran, zasazených pro svobodu, by dnes vůbec nebyla zasazena, neboť čisté, lidové obyčeje, z nichž prýštily, se zatemnily. Urážlivými slovy, pro něž padl kladivem Wat Tyler, možno nyní nazvati lékařskou prohlídkou.

To, co si hnusil a mstil Virginius jakožto mrzkou porobu, lze nyní velebiti jako volnou lásku. Krutý pošklebek Forlonův: „Nechť se nažerou trávy", lze nyní pokládati za poslední výkřik idealistického vegetariána na smrtelné posteli. Ty veliké nůžky, jež by chtěly ostříhati kadeře chudých školních dítek, skřípají neustále blíže a blíže, aby ostříhaly všechny rohy a třásně umění a cti chudých. Brzy budou krouti krky, aby se hodily k čistým límcům, a osekávati nohy, aby se hodily do nových bot. Jak se zdá, vůbec jim nenapadne, že tělo jest více než šat; že den Páně byl stvořen pro člověka; že všechny instituce dlužno souditi a odsouditi podle toho, zdali se hodily pro normální tělo a normálního ducha. Zkou-

škou politického zdravého rozumu jest zachovati si hlavu na ramenou. Zkouškou uměleckého zdravého rozumu jest zachovati si vlasy na hlavě.

Než celá parabola a účel těchto posledních stran a vlastně všech těchto stran jest, prohlásiti, že musíme všechno začíti nanovo a začíti od druhého konce. Já začínám vlasy malé dívky. Vím, že alespoň to jest něco dobrého. Nechť cokoliv jiné jest špatné, jest pýcha dobré matky na krásu své dcery dobrá. Jest to jedna z těch diamantových něžností, jež jsou zkušebními kameny každého věku a plemene. Jsouli druhé věci proti nim, pryč s nimi. Jsou-li velcí majetníci půdy a zákony a vědy proti nim, pryč s velkými majetníky půdy a zákony a vědami. Zrzavými vlasy jednoho děvčete na ulici zapálím celou moderní civilisaci. Poněvadž dívka má míti dlouhé vlasy, má míti čisté vlasy; poněvadž má míti čisté vlasy, nesmí míti nečistý domov; poněvadž nemá míti nečistý domov, má míti volnou a nezaneprázdněnou matku; poněvadž má míti volnou matku, nesmí míti lichvářského domácího pána; poněvadž by nemělo býti lichvářských domácích pánů, musí býti znovu rozdělen majetek; poněvadž musí býti znovu rozdělen majetek, musí býti revoluce. Ta malá holčina s plavo-zrzavými vlasy (kterou jsem právě pozoroval, jak se batolí mimo můj dům), ta nesmí býti ostříhána a ochromena a změněna; její vlasy nesmí býti krátce přistřiženy jako vlasy trestancovy. Ne, všechna království země musí býti přisekána a zmrzačena, aby se pro ně hodila. Větry světa musí býti zmírněny pro neostříhanou ovečku. Všechny koruny, jež nepadnou její hlavě, musí býti rozbity; všecky šaty a budovy, jež nejsou v souladu s její nádherou, musí zaniknouti. Její matka jí může poručiti, aby si spoutala vlasy, neboť to jest přirozená autorita; avšak císař planety jí nesmí poroučeti, aby si je ostříhala. Ona jest lidský a posvátný obraz; všude kolem ní musí kolísati a rozštěpiti se a padnouti sociální budova; pilíře společnosti musí býti

otřeseny a střechy věků se sřítiti; avšak ani jeden vlas na její hlavě nesmí býti poškozen.

* * *

TŘI POZNÁMKY.

I.

O ženském volebním právu.

Poněvadž jsem nechtěl přetížiti tuto rozpravu příliš četnými vsuvkami, připojuji tu k její thesi o pokroku a řízení se tím, co bylo, tři poznámky o podrobnostech, jimž snad bylo možno špatně rozuměti.

První se týká kontroverse o ženách. Mnohým se snad bude zdáti, že jsem příliš stručně odbyl spornou otázku, že by všechny ženy měly míti hlasovací právo, i když většina žen si ho nepřeje. Ustavičně se říká v této příčině, že muži dostali volební právo (na příklad zemědělští dělníci), když v jeho přízeň byla jenom menšina. Pan Galsworthy, jeden z několika málo skvělých bojovných intelektů naší doby, mluvil takovou řečí v *The Nation*. Než musím tu odpověděti zhruba, jako všude jinde v této knize, že dějiny nejsou toboganovou skluzavkou, nýbrž cestou, již dlužno znovu uvážiti a po níž se nutno i vrátiti. Jestli jsme opravdu vnutili všeobecné volby volným zemědělským dělníkům, kteří určitě neměli rádi všeobecných voleb, tedy jsme učinili něco venkoncem nedemokratického; a jsme-li demokrati, měli bychom to odčiniti. Chceme vůli lidu, nikoliv hlasy lidu; a dáti muži hlasovací právo proti jeho vůli, znamená učiniti hlasování cennějším, než demokracii, kterou vyjadřuje.

Avšak tato obdoba jest falešná z příčiny prosté a určité. Mnoho žen, jež nemají hlasovacího práva, pokládá hlasovací právo za neženské. Nikdo neříká, že většina mužů bez hlasovacího práva pokládají

hlasovací právo za nemužské. Ani v nejzapadlejší vísce, ani v nejstojatější bažině nenajdete ani roba ani pobudy, jenž by myslel, že ztratil důstojnost svého pohlaví tím, že je částí politického davu. Nestál-li o hlasovací právo, bylo to proto, že nevěděl o hlasovacím právu; nerozuměl tomu slovu o nic lépe než bimetalismu. Jeho odpor proti němu, byl-li u něho jaký, byl čistě negativní. Jeho lhostejnost vůči hlasovacímu právu opravdu lhostejností.

Avšak city žen proti volebnímu právu, ať jest jejich velikost jakákoliv, jsou něco positivního. Nejsou negativní, není to v žádném případě lhostejnost. Ty ženy, jež se vzpírají změně, je pokládají (právem či neprávem) za něco neženského. To jest, za urážku jistých kladných tradic, na nichž lpí. Můžete si mysliti, že takový názor jest předpojatý; avšak důrazně popírám, že kterýkoliv demokrat má právo zrušiti takové předsudky, jsou-li lidové a positivní. Podobně by neměl práva přinutiti miliony moslemínů, aby hlasovali ve znamení kříže, kdyby měli předsudek příznivý hlasování ve znamení půlměsíce. Neuznáme-li tohoto, jest demokracie fraškou, již je sotva zapotřebí udržovati. Uznáme-li to, musí zastánci ženského hlasovacího práva nejenom vyburcovati lhostejnou, nýbrž obrátiti na svou víru nepřátelskou většinu.

II.

O čistotnosti při výchově.

Když znovu pročítám svůj protest, jehož, upřímně myslím, jest hodně zapotřebí, proti našemu pohanskému zbožňování pouhému omývání, vidím, že by bylo možno jej nesprávně chápati. Pospíchám tedy s prohlášením, že pokládám umývání za velmi důležitou věc, jíž dlužno učiti jak chudé tak bohaté. Nebrojím proti positivnímu, nýbrž proti relativnímu postavení mýdla. Budiž dále zdůrazňováno tolik jako nyní; buďtež však jiné věci zdůrazňovány mno-

hem více. Jsem dokonce ochoten uznati, že čistotnost je hned za zbožností; avšak moderní nechtějí ani uznati, že zbožnost je hned za čistotností. Ve svém hovoru o Tomáši Becketovi a podobných světcích a hrdinech činí mýdlo důležitějším než duši; odmítají zbožnost vždycky, když není čistotností. Cítíme-li nevoli, činí-li se tak vůči dalekým světcům a hrdinům, měli bychom cítiti mnohem větší nevoli, činí-li se tak vůči velkému počtu světců a hrdinů doupat, jejichž nečisté ruce očišťují svět. Špína jest zlo hlavní jako svědectví lenosti; zůstává však skutečnost, že třídy, jež se umývají nejvíce, jsou třídy, jež pracují nejméně. Co se jich týče, jest postup v praksi prostý; mýdlo jim budiž nabízeno a reklamou doporučováno jako to, čím jest — jako přepych. Co se týče chudých, postup v praksi není těžké uvésti v soulad s naší thesí. Cheme-li dáti chudým mýdlo, musíme se s rozmyslem dáti do práce, abychom jim mohli dávati přepychové věci. Nechceme-li je učiniti dosti bohatými, aby byli čisti, pak musíme rozhodně učiniti to, co jsme učinili se světci. Musíme je uctívati za to, že jsou špinaví.

III.

Rolnické vlastnictví.

Nejednal jsem o žádných podrobnostech týkajících se rozdělení majetku ani o jeho možnosti v Anglii z důvodu řečeného v textě. Tato kniha jedná o tom, co jest nepravého, nepravého u kořene našich debat a snah. Nepravé jest, pravím, to, že mermomocí jdeme kupředu, protože nemáme odvahy jíti dozadu. Tak praví socialista, že majetek jest již centralisován v trustech a družstvech: jedinou nadějí jest, centralisovati jej ještě dále ve státu. Já pravím, že jedinou nadějí jest odcentralisovati jej, to jest, káti se a vrátiti se; jediným krokem kupředu jest krok dozadu.

Avšak ve spojitosti s tímto rozdělením jsem se vystavil jinému možnému, mylnému výkladu. Mluvím-li o radikálním novém rozdělení, míním, že se nutno rozhodnouti o cíli, nikoliv, že prostředky musí býti náhlé. Není nikterak pozdě obnoviti přibližně přiměřený stav anglického majetku bez pouhého záboru. Kdyby v Anglii podobně jako v Irsku (zvláště podle moudrého a plodného zákona Wyndhamova) byla zahájena politika výkupu velkostatků, uvolnilo by to velmi brzy dolní konec houpačky a celé prkno by se houpalo více ve stejné výši. Jedinou námitkou proti takovému postupu nikterak není, že by to nepomohlo, nýbrž že se tak nestane. Necháme-li věci, jak jsou, přijde téměř určitě rána záboru. Budeme-li váhati, budeme brzy musiti pospíchati. Avšak začneme-li to dělati rychle, budeme ještě míti kdy vykonati to pomalu.

Tento bod však není podstatný pro mou knihu. Vše, co musím zdůrazniti mezi těmito dvěma stranami jest, že nemám rád veliký obchodní dům Whiteleyův a že nemám rád socialismu, protože (podle socialistů) se bude tolik podobati tomu obchodnímu domu. Socialismus jest jeho dokonáním, nikoliv jeho podvrácením. Nevzpírám se socialismu proto, že zrevolucionisuje náš obchod, nýbrž že jej nechá tak strašně týmž.

OBSAH

Věnování 5

Část I. Člověk bez domova.

I. Lékařský omyl 7
II. Hledá se nepraktický muž 10
III. Nový pokrytec 15
IV. Strach před minulostí - 20
V. Nedokončený chrám 27
VI. Nepřátelé majetku 32
VII. Volná rodina - 35
VIII. Dobrodružnost domácnosti 38
IX. Historie Hudge a Gudge 42
X. Jařmo optimismu 46
XI. Jones bez domova 49

Část II. Imperialismus, čili mylný názor na člověka.

I. Kouzlo jingoismu - 53
II. Moudrost a počasí 56
III. Společná vidina 61
IV. Šílená nutnost 65

Část III. Feminismus, čili mylný názor na ženu.

I. Nevojenská sufražetka 71
II. Universální hůl 73
III. Emancipace od rodinného života - 79
IV. Romantika šetrnosti 84
V. Chloina chladnost 89
VI. Pedant a divoch 93
VII. Moderní kapitulace ženy 96
VIII. Úhona na královské lilii 98

IX. Upřímnost a šibenice 101
X. Vyšší anarchie 104
XI. Královna a sufražetky 107
XII. Moderní otrokyně 109

Část IV. Výchova, čili mylný názor na dítě.

I. Dnešní kalvinism 113
II. Postrach plemene 115
III. Šibalské kousky prostředí 117
IV. Pravda o výchově - 119
V. Zlé heslo 121
VI. Nevyhnutelnost autority 123
VII. Pokora paní Grundyové 127
VIII. Rozbitá duha - 131
IX. Potřebnost obmezení - 134
X. K čemu jsou naše starobylé „veřejné školy“ 136
XI. Škola pro pokrytce 142
XII. Vyčichlost moderních škol 147
XIII. Vyobcovaní rodiče 150
XIV. Šílenství a dívčí výchova 153

Část V. Domov člověka.

I. Panství hmyzu 157
II. Mylný závěr z podstavce na deštníky 162
III. Strašná povinnost Gudgeova 166
IV. Pochybnost 168
V. Závěr - 169

Tři poznámky.

I. O ženském volebním právu 174
II. O čistotnosti při výchově 175
III. Rolnické vlastnictví 176

KNIHY NOVÉ DOBY

8.

G. K. CHESTERTON

CO JE ŠPATNÉHO NA SVĚTĚ

Přeložil

Ladislav Vymětal

S obálkou Zd. Kratochvíla

Vytiskla Průmyslová tiskárna v Praze

Vydala

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST

ROZMACH

v Praze II., Voršilská ul. č. 3

L. P. 1925

Knihy G. K. Chestertona

jsou na celém světě bez konkurence

Zatím co *ostatní* spisovatelé rozumují, že tento náš všední život je *psí život* a krmí čtenáře španělskými zámky a Evropou, jaká bude za 5000 let, dokazuje G. H. CHESTERTON, že dnešní život je jen *zdánlivě všední*, ve skutečnosti, že jest *plný dobrodružství*, za které by se nestyděl ani SHERLOCK HOLMES nebo ARSEN LUPIN

Čtěte knihy Chestertona:

Anarchista Čtvrtek,	Kč 20
Co je špatného na světě,	Kč 21
Klub podivných živností,	Kč 9
Muž, který byl příliš živý,	Kč 21

a všechny ostatní, které vydá

ROZMACH *nakladatelství*

Ladislava Kuncíře v Praze II., Voršilská 3

a které jsou na skladě v každém knihkupectví.